

Índex

Elvira Valldepérez Gil	13
Lluïsa Espuny de Pablo	14
Encarnación Espinasa Pla	15
Gloria Alcon Vilaubí.....	17
Brumilda Mur Raspat.....	19
Emilia Sancho Guirro.....	20
Àurea Tomàs Curto	22
Cinta Espinós Vidal	23
Cinta Salaet Vizcarro	24
Maria Cinta Reverté i Ripoll	26
Enriqueta Subirats Martí.....	28
Maria Rosa Merino	29
Josefa Ventura Franch.....	30
M. Carmen Lleixà Sebastià	32
Cinta Escoda Hierro	33
Nuria Puell Franch	34
Teresa Llaurodo Bertomeu	36
Maria Cinta Berengué Martínez	38
Teresa Carles Duran.....	39
Manuela Príncep Encontrado	41
Lluïsa Costa Exposita.....	43
Enriqueta Cortilla Benaiges.....	45
Maria Cinta Povill Enero	47
Teresa Ares Cortilla.....	49
Josefa Boyer Griñó.....	51
Maria Cinta Pastó Forés	54
Pepita Sampé Salaet.....	55
Rosa Gisbert Baiges	57
Milagros Sanz Estupiñà	58
Anna Maria Bel Curto	59
Amparo Moreno Sardà	61
Carlota de Mena i Zamora.....	63
Cinta Sabaté Querol	65
Enriqueta Ferrús i Ribes	67
Maria de las Nieves de Cid Puyet.....	69
Maria Cugat Fornos	71

Josefa Subirats Favà.....	73
Rosa Ginovart Boada	75
Americà Mola Falcó	76
Rosa Giné Pedro	77
Francesca Aliern Pons	79
Josefina Martínez-Aguado y Guerra	82
Consol Ferré.....	84
Estela Ferré Royo	86
Lolin Senís Gil	88
Manola Forcadell Garcia	90
Mari Chordà Recasens.....	92
Maria Sebastià Segura	94
Misericòrdia Pujol Bertran.....	95
Montserrat Soriano-Montagut Marcos	97
Maria Teresa Reche Rodríguez.....	99
Teresa Ferré Porres	101
Josefina Matamoros Calvet	103
Enriqueta Roda Llopis	104
Angelina Sans Chaler	107
Lolita Massot Gimeno	109
Teresa Paz Vernis.....	110
María Pla Messeguer	112
Rosa Querol Verge	114
Carme Tal Subirats	116
Josepa Montesó i Giné	118
Agustina Mònica Fusté Gavallda	120
Carmen Ferré Campos	122
Isabel Vives i Enriqueta Vives.....	123
Paulina Jordà Serra	127
Filomena de la Mainada	129
Maria Serres Margalef	131
Isabel Mestres Margalef	133
Josefina Rius Bové	135
Maria Escoda Benet	137
Mercedes Martínez Alier	138
Teresa Sabaté Bru	140
Anna Ciuraneta Estadella	141
Dominica Fabregat Paula	142

Pepita Grangé	144
Maria Cinta Nogués Homedes.....	145
Maria Martí Ramos.....	147
Teresa Borrull Safont	150
Teresa Aguilà Garcia	152
Valentina Domènech Borràs	153
Pura Sentís Jornet.....	155
Dolores Ferre Viaplana.....	156
Conxita Clua Foz.....	159
Maria Villarroya Galcera.....	161
Josefina Fígols Giné	163
Glòria Alcocer Corbatón	166
Carme Manyà Aros	170
Teresa Barberà i Puchol.....	172
Carme Meix i Fuster	174
Maria Lluís Cabels	175
Lourdes Rallo Lombarte.....	176
Mercedes Asensio Cots	178
Delfina Coiduras Ascaso	180
Josefa Benavent Suñé.....	181
Antònia Serres Buenaventura.....	182
Mercè Cardona Viña	184
Josefina Domènech Urgell.....	186
Pilar Cantarella Fontcoberta	187

AGRAÏMENTS

1. Ajuntament d'Alcanar
2. Ajuntament d'Aldover
3. Ajuntament d'Amposta
4. Ajuntament d'Ascó
5. Ajuntament de Benifallet
6. Ajuntament de Bot
7. Ajuntament de Caseres
8. Ajuntament de Flix
9. Ajuntament de Garcia
10. Ajuntament de Ginestar
11. Ajuntament de Godall
12. Ajuntament de l'Aldea
13. Ajuntament de l'Ametlla de Mar
14. Ajuntament de La Fatarella
15. Ajuntament de la Palma d'Ebre
16. Ajuntament de La Ràpita
17. Ajuntament de Miravet
18. Ajuntament de Mora d'Ebre
19. Ajuntament de Mora La Nova
20. Ajuntament de Paüls
21. Ajuntament El Perelló
22. Ajuntament de Pinell de bari
23. Ajuntament de Roquetes
24. Ajuntament Santa Bàrbara
25. Ajuntament de Tivenys
26. Ajuntament de Tivissa
27. Ajuntament de Tortosa
28. Ajuntament d'Ulldecona
29. Ajuntament de Vinebre
30. EMD Campredó
31. EMD Serra d'Almós
32. Associació de dones de l'Ampolla
33. Associació de dones de Bítum
34. Associació Dones Salut Deltebre
35. Associació de Dones del món rural
36. Associació de dones senienques
37. Associació de Dones d'Ulldecona
38. Associació de dones de Rasquera
39. Associació de Dones d'Arnes
40. Associació de Dones La Templada de Batea
41. Associació de Dones La Donzella de Bot
42. Associació de la Dona gandesana
43. Associació de Dones Bàrbara, Horta de Sant Joan
44. Associació de Dones Teix d'Engrilló Prat de Comte
45. Associació de Dones La Trobada La Pobla de Massaluca
46. Associació de mestresses de casa de Xerta
47. Biblioteca Guillem de Sunyer de Camarles
48. Biblioteca Marcel·lí Domingo Tortosa
49. Biblioteca comarcal Sebastià Juan Arbó Amposta
50. Col·legi de Periodistes de Catalunya. Delegació Ebre
51. CERE
52. Museu de les Terres de l'Ebre
53. Museu de la Pauma Mas de Barberans
54. Museu de la Terracota La Galera
55. Departament d'Acció climàtica
56. Familiars i particulars

PRÒLEG

És un tresor tenir entre mans un llibre que posa en el seu lloc a la història, a la història de les Terres de l'Ebre, les vides de tantes dones. I al fer-ho, també les vides de gran part de qui habita i ha habitat el nostre país. És un tresor perquè la grandesa de les vides de tantes persones, les seves quotidianitats, les lluites i les heroïcitats que les han marcades sovint han estat ignorades i romanen desconegudes, especialment quan les vides es desenvolupen als entorns rurals.

Un llibre que ens parla de dones ebrenques que van viure la postguerra, la pobresa i múltiples adversitats. Dones de diferents orígens, edats i classes socials. Dones que van ser pioneres en tenir el carnet de conduir, en conduir un tractor, en conduir les seves pròpies vides. Moltes d'elles van ser mares. Moltes d'elles van ser cuidadores en àmbits diversos. Mestres i professores. Llevadores, comadrones, infermeres i practicants. Modistes, brodadores, teixidores i cosidores. Dones artistes i dones pageses. Dones en oficis tradicionals com canterera, llatadora o matalassera. Dones que han combinat més d'una ocupació, ofici o professió: modista i escriptora; música, telefonista i botiguera; pagesa i pescadora; empresària agrícola i activista antinuclear. Dones que, en alguns casos, fins ara havien estat anònimes i d'altres que eren conegudes i reconegudes.

Aquestes biografies, com normalment ocorre amb les vides de les dones, ens confirmem que la línia que pretesament separa l'esfera "pública" de la "domèstica" és, en realitat, imaginària. Les històries de vida sempre combinen experiències privades i públiques, malgrat que la història "oficial" tendeixi a oblidar o a menysprear les primeres. Biografies com aquestes ens permeten veure les múltiples connexions de la història pública i privada de les dones i, a través d'elles, les històries dels nostres pobles i de nosaltres mateixes.

La memòria és un procés col·lectiu de constant represa i reelaboració d'experiències passades en interlocució amb el present. Aquestes biografies ens recorden que la memòria és un camp de lluita política, un instrument per rellegir el passat i transformar allò que es marca com a digne de ser recordat en el present. Així, aquest llibre posa a l'esguard de l'oblit les vides de dones que, per les seves obres, projectes, experiències viscudes o la seva personalitat, són dignes de ser presents tant en el record familiar com en el col·lectiu.

Gairebé un centenar de biografies de dones que, amb cada nom, ens permeten endinsar-nos en llocs, èpoques i formes de vides plenes de complexitat i matisos. I que també ens permeten omplir els silencis i rellegir la història del segle XX a les Terres de l'Ebre a través de les sevevacions personals i socials. Gairebé un centenar de biografies de dones ebrenques que ens permeten compartir una memòria col·lectiva que emmarca les reivindicacions i les polítiques feministes que hem de fer realitat avui.

Tània Verge Mestre

**Consellera d'Igualtat i Feminismes
Generalitat de Catalunya**

BAIX EBRE

Elvira Valldepérez Gil

Va treballar a una fàbrica de sabates, al bar Sport de la família i de cobradora de la llum de l'Ebro. Cofundadora de Càritas. És una dona lluitadora, que ha perdut molts éssers estimats pel camí. Ara, amb 90 anys, diu: «Si tornés a néixer, tornaria a fer el mateix».

L'Aldea
20 de març de 1931

**Fàbrica de sabates,
restauració al bar Sport,
cofundadora de Càritas,
cobradora de la llum i
mestressa de casa**

Elvira Valldepérez Gil neix el 20 de març de 1931. És filla única. El seu pare mor a la guerra quan ella és petita i es queda sola amb la seva mare, Elvira Gil Martí, que queda vídua amb 21 anys.

La seva mare la fa aprendre a cosir quan té 14 anys. Amb 17 anys, coneix a qui serà el seu home, amb qui es casa el 1952, a l'edat de 21 anys. Els seus sogres regenten el bar Sport a l'Aldea i ella es posa a treballar allí. El 1954 té el seu primer fill.

Passat un temps, el seu home marxa a treballar al Brasil i, tres mesos després, ella el segueix. Marxa amb la seva mare, el seu fill i la màquina de cosir i es posa a treballar a una fàbrica de sabates durant quatre anys. En el transcurs d'aquest temps té una filla. Al Brasil, s'està 6 anys, fins que la seva sogra la informa que a l'Aldea hi ha molta feina degut a l'entrada de turisme i li demana de tornar a casa.

Foto: Elvira Valldepérez Gil

Així, torna i es posa a treballar al bar Sport. Té dos fills més, una nena i un nen; treballa al bar fins al 1983, quan el seu marit es posa malalt i ella decideix llogar el bar.

Quan té 57 anys, des del Bisbat de Tortosa, li ofereixen col·laborar a Càritas, associació poc coneguda en aquell moment. Accepta i, amb l'ajuda de dues persones més, funden Càritas amb esforç, treball i dedicació. Passa 25 anys sent directora de Càritas, portant els comptes i la seva organització.

Dona proposada per l'Ajuntament de l'Aldea

Lluïsa Espuny de Pablo

L'any 1952 aprova les oposicions de Magisteri. L'any 1964, en un concurs de trasllats, obté la plaça de parvulista a l'Agrupación Escolar Mixta-Sección Párvulos que, posteriorment, passarà a denominar-se «Escuela Graduada de l'Hostal dels Alls» (actualment, Escola Pública 21 d'Abril), on ensenya a llegir i a escriure moltes generacions d'aldeans i aldeanes fins que el 1993 es jubila.

Estebanvela (Segovia), 1933

Mestra

La Lluïsa Espuny de Pablo neix a Estebanvela (Segovia) el dia 6 de març de l'any 1933, filla d'un mestre de Santa Bàrbara i d'una segoviana. Des de ben menuda, viu a Horta de Sant Joan amb la seva família, on passa tota la seva infància i adolescència.

A l'Escola Normal de Magisteri Primari de Tarragona cursa els estudis de Magisteri fins a l'any 1951. L'any 1952 aprova les oposicions de Magisteri, i el 4 de setembre de 1953 és nomenada Maestra supernumeraria de la Escuela volante número 9 de la Província de Tarragona.

El 3 d'octubre de 1953 comença a treballar de mestra fent substitucions. El seu primer destí és l'Escuela Nacional de Niñas de l'Hostal dels Alls.

Va exercir de mestra a Corbera d'Ebre i Poboleda, essent destinada de nou al nostre poble, on va exercir de mestra a l'Hostal dels Alls des del 29 de setembre de 1954 al 14 de maig de 1957.

El maig del 1957 la nomenen per ocupar en propietat una plaça a Vilalba dels Arcs, plaça que ocuparà fins a l'agost del mateix any. El setembre de 1957, mitjançant un concurs de tras-

llats, l'envien de mestra a la Galera i l'any 1958 neix el seu primer fill.

Foto: Lluïsa Espuny de Pablo

El setembre de 1960 obté la plaça en propietat a l'escola de Masdenverge, on hi anirà tots els dies des de l'Hostal en la Vespa.

I per fi, l'any 1964, en un concurs de trasllats, obté la plaça de parvulista a l'Agrupación Escolar Mixta-Sección Párvulos que, posteriorment, passarà a denominar-se «Escuela Graduada de l'Hostal dels Alls» (actualment, Escola Pública 21 d'Abril), on ensenya a llegir i a escriure moltes generacions d'aldeans i aldeanes fins que el 1993 es jubila.

Dona proposada per l'Ajuntament de l'Aldea

Encarnación Espinasa Pla (la Poldà)

Encarnación, la Poldà, va viure uns anys molt durs durant la guerra i la postguerra. Encarnación anava a vendre pa d'estraperlo a Tortosa o anava a espigolar olives; de vegades, només tenia garrofes per menjar. Després, va aprendre l'ofici de perruquera, que va ser el seu ofici durant més de 40 anys. Casa la Poldà era el punt de trobada, l'àncora de tots els que havien hagut de marxar i pertanyia a una generació de dones que són un exemple de solidaritat i valentia en els temps tan difícils que els va tocar viure.

Aldover, 1920
Aldover, 2000

Perruquera

Va néixer el 1920 i va morir el 2000. Sempre va viure a Aldover. Era filla de Leopoldo Espinasa i d'Escolàstica Pla. De petita, es va criar amb els seus quatre germans al forn que regenta-ven els pares i, com eren tants a casa i ella era la petita, moltes vegades havia de dormir a la pastera.

Va tenir una adolescència i una joventut difícils, primer per la Guerra Civil i, després, per la repressió franquista. Quan ella tenia 18 o 19 anys, la seva família fou represaliada: els seus dos germans grans i els pares van fer cap a la presó de Pilats, a Tarragona, després d'uns judicis sumaríssims: els fills per ser soldats republicans i els pares per la condició dels fills. Els altres dos germans i tres tiets van poder fugir; només un d'ells acabaria tornant al poble. Van perdre tot el que tenien i van començar uns llargs anys d'exili interior i exterior per a la família.

Per aquestes circumstàncies, Encarnación es va quedar sola, però la va acollir una cosina de sa mare, que la va tractar com una filla més. Quan, finalment, els pares van ser alliberats, el pare va morir al cap de poc temps per les dures condicions de la presó i per

la devastació que es va trobar. Van venir uns anys foscos: sobreviuen com podien, Encarnación anava a vendre pa d'estraperlo a Tortosa o anava a espigolar olives; de vegades, només tenia garrofes per menjar.

Foto: Encarnación Espinasa Pla

Aviat va veure que al poble no hi tenia cap futur i, per això, va decidir anar a viure amb un dels seus germans que s'havia establert a Calaf, on ell i la seva dona tenien una barberia i perruqueria. Allà va aprendre el que seria el seu ofici durant tants anys.

Quan va tornar al poble, es va casar

amb Miquel Ferré i va tenir una filla, Cinta. Va acabar obrint una perruqueria que atendria amb la seva filla durant més de quaranta anys. Quan calia, també anava a pentinar a les cases, a les dones grans invàlides; ningú els sabia arreglar els cabells com ella, a la manera antiga, i això els permetia sentir-se dignes en la malaltia. Durant uns anys, també es van encarregar de la centraleta telefònica del poble. Casa la Poldà no coneixia el silenci, sempre plena de gent i de feina, però Encarnación no es queixava.

Tot i això, les feines de casa les feia per esma: no li agradaven i aprofitava qualsevol excusa per sortir, fins i tot preferia les feines més feixugues del camp. El seu ofici de perruquera sí que li agradava, sobretot per les bromes i

per les històries que les dones anaven teixint i desteixint, convergint en una mateixa història compartida.

Encarnación, la Poldà, era una persona amb molt sentit de l'humor, era difícil trobar cap rastre d'amargura o rancúnia en les seves paraules, malgrat tot el que havia viscut. Sempre va tenir una dedicació i estimació infinita per tota la família. Casa la Poldà era el punt de trobada, l'àncora de tots els que havien hagut de marxar i pertanyia a una generació de dones que són un exemple de solidaritat i valentia en els temps tan difícils que els va tocar viure.

Dona proposada per l'Ajuntament d'Aldover

Gloria Alcon Vilaubí

Llicenciada en Música, Piano i Composició pel Conservatori del Liceu de Barcelona i llicenciada en Pedagogia, ha realitzat nombroses conferències. Pensa que si estimes la música i l'ensenyament, llavors com a professora, cal buscar que als altres els agradi també. Cal ser font d'inspiració per als alumnes.

Aldover, 3 de juny de 1944

Llicenciada en Música, Piano i Composició pel Conservatori del Liceu de Barcelona. Llicenciada en Pedagogia

Filla de Maria Cinta Villaubí Audí, natural d'Aldover, i de Domingo Alcón Pallarés, natural de Paüls, mestre nacional, professor de música, compositor i director de diverses bandes de música.

Ella va començar a estudiar música als sis anys. Ha realitzat estudis d'investigació, musicologia, folklore i direcció de cors i orquestra.

Ha estudiat amb personalitats del món de la música com Ricard i Matas (musicòleg i fundador del Museu de la Música de Barcelona), Pedro Vallribera (director del Conservatori del Liceu), Carmen Bravo (concertista i pedagoga), Miguel Querol Gavaldà (director de l'Institut Espanyol de Musicologia), Miquel Altisent Domenjó (escolapi, sacerdot, professor de cant gregorià i de l'escola Ambrosiana de Música de Milà), José María Colomer Pujol (professor d'impostació de la veu, foniatra i crític musical), Àngel Colomer i del Romero i Josep M. (compositors i directors d'orquestra i cors).

Foto: Gloria Alcon Vilaubí

Cursà estudis de pedagogia musical amb el cèlebre mestre J. Wuytack, professor de la Universitat de Lovaina (Bèlgica), que va ser deixeble de Carl Orff, conegut per desenvolupar un sistema d'ensenyament musical per a nens (mètode Orff).

Entre les seves obres, destaquen La sardana Doverenca —dedicada a les dones d'Aldover, dones que, en la seva joventut, es dedicaven a la casa i als fills i eren grans defensores de la seva família; La Doverenca està escrita per a cobla i es va estrenar

al monestir de Montserrat—, l'Himne d'Aldover, amb lletra del senyor Paco del Fruto, Salzburg meravellós, Un hivern en Taunusstein i l'himne de la ciutat —ciutat alemanya on la Glòria i el seu espòs són fills adoptius—. També Les Coves Roger de Paüls —escrita per a piano i violí i orquestrada per a música de cambra; la va compondre per l'amor que professa pel poble de Paüls, on el seu pare la portava a beure a les coves— i La petita Glòria, escrita per a piano a sis mans i dedicada a la seva filla.

Diplomada per l'Institut Jaques-Dalcroze (Ginebra). Fundat pel compo-

sitor Emile Dalcroze, el mètode Dalcroze es basa en la coordinació entre els sons i els moviments, de tal manera que l'activitat corporal serveixi per desenvolupar imatges mentals dels sons. Dalcroze va ser pioner en les noves metodologies pedagògiques musicals.

Entre les seves composicions, es troben diversos estils musicals per a piano, orquestra de cambra i altres instruments, llibres sobre didàctica de la llengua catalana, matemàtiques i música.

Brumilda Mur Raspat

Regina sempre ha estat una dona treballadora. Es va casar amb Lluís i junts van continuar amb el negoci familiar d'ell, el forn de pa de Casa Maso. Amb els anys, van emprendre més negocis junts, una granja de pollastres i un bar, mentre criaven els seus tres fills.

Alfara de Carles, 2 de maig de 1934

Fornera

Al poble sempre se l'ha conegut com a Regina, però al registre la trobareu com a Brumilda Mur Raspat. Va néixer i es va criar a Alfara de Carles en plena postguerra. Vivia amb la seva família i anava a Tortosa a aprendre costura, passió que continua practicant avui en dia.

Es va casar l'any 1960 amb Lluís Sabaté Molino, més conegut al poble com a Maso. Junts van emprendre el negoci de la família d'ell, un forn de pa al centre del poble. Amb el temps, van obrir un bar dalt del forn i van portar granges de pollastres. Tot i estar tan enfeïnada, Regina va treure temps per criar tres fills: Esmeralda, Lluís i Lluïsa.

Els anys van passar i els seus fills van tenir fills, convertint-la en una iaia molt enfeïnada que dedicava molt de temps a tenir cura dels nets, fins que va arribar el dia de deixar el negoci en mans dels fills. 62 anys de tradició panadera que Lluís i Lluïsa van decidir continuar amb La Fleca Casa Maso a la ciutat de Tortosa. Com el negoci continuava a la família, no es va poder estar d'ajudar en tot el que podia i més.

Ara per ara, Regina és vídua, té 88 anys, continua vivint a la casa familiar d'Alfara, ajuda i cuida de tota família i, quan troba temps lliure, es dedica a la costura.

Dona proposada per Familiars

Foto: Brumilda Mur Raspat

Emilia Sancho Guirro

Emilia Sancho Guirro, coneguda i anomenada «Sra. Milia» per la gent de L'Ametlla de Mar, va estudiar la carrera de llevadora a l'Hospital Clínic de Barcelona. Va arribar a l'Ametlla molt joveneta i va exercir de llevadora fins als 70 anys. Va ajudar a venir al món a molts caleros i caleres. Ella sempre deia que l'aigua i el sabó era la millor medicina per la salut de les parteres.

Vandellòs, 15 de gener de 1901

L'Ametlla de Mar, 28 de desembre de 1992

Llevadora

Emilia Sancho Guirro, coneguda i anomenada «Sra. Milia» per la gent de l'Ametlla de Mar, va néixer a Vandellòs el 15 de gener de 1901. La seva família era de cal Guirro. Va estudiar la carrera de llevadora a l'Hospital Clínic de Barcelona i va arribar a l'Ametlla de Mar quan era molt jove, on va exercir fins als 70 anys, amb la qual cosa va ajudar a venir al món a molts caleros i caleres, i també a molta gent del Perelló i Jesús i Maria.

Anava moltes vegades en carro a assistir els parts. En aquella època, podien durar fins a tres dies, per això passava molt de temps fora de casa i el seu marit s'ocupava de la casa i dels fills, cosa inusual en aquella època. Les parteres deien que era molt dolça al moment del part i, alhora, amb caràcter fort i ferm per ajudar-les a empènyer.

Era una dona i una llevadora molt avançada al seu temps i, per aquest motiu, va ser un impacte molt fort saber que hi havia el costum de posar estalzim al melic del nadó i, al cap d'unes hores, morien d'infecció. Quan va començar a fer parts i va poder posar en pràctica tot el que havia après al Clínic, va ser tota una revolució, tot

i que li va costar molt introduir canvis pels costums tan arrelats d'aquella època. Deia que l'aigua i el sabó era la millor medicina per a la salut de les seves parteres i nadons.

Foto: Emilia Sancho Guirro

Amb el seu marit, van obrir una merceria on podies trobar de tot: vetes, fils, espadenyes, perfums... A la mateixa botiga, va muntar una petita consulta, a la qual venien dones de tot arreu que tenien dificultats per tenir fills i, sense fer miracles, simplement escoltant-les, recuperaven la confiança amb elles mateixes i això les ajudava a estar tranquil·les i poder quedar-se embarassades sense cap classe de tractament.

Va seguir demostrant la seva fortaleça típica de les dones de la República quan es va quedar vídua als 50 anys i fins que va morir, el 28 de desembre de 1992, a l'edat de 91 anys.

Dona proposada per l'Ajuntament de l'Ametlla de Mar

Àurea Tomàs Curto

L'Àurea, una dona lluitadora i defensora dels seus drets, va anar a l'escola amb nou anys després de la Guerra Civil. Amb dotze anys, va treballar als arrossars i a terra seca. Després de ser mare de dos fills i una filla, es va convertir en pescadora i remendadora. Es diu que ella i la seva germana Esperança eren les dues úniques dones pescadores del poble.

L'Ampolla, 1930

Remendadora i pescadora

L'Àurea Tomàs Curto va néixer a l'Ampolla l'any 1930, filla de Cinta Curto Gilabert, una dona treballadora, mare de quatre filles i un fill i una neboda que havia perdut els seus pares, i de Rafael Tomàs Sebastià, que va presidir l'Associació Cultural de l'Ampolla en temps de la República.

L'Àurea sempre ha estat una dona molt valenta, decidida, lluitadora i defensora dels seus drets.

Dels nou als dotze anys, va anar a l'escola. Va ser molt important per ella i tenia molt interès per aprendre. Va assistir molt poc temps, degut primer a la Guerra Civil i després pel treball. De casa pagesa, amb dotze anys va començar a treballar als arrossars i a terra seca. Es va casar i va criar dos fills i una filla tot continuant amb les seves feines agrícoles.

Amb el seu home, un pescador experimentat, va començar a pescar i es va convertir en pescadora i remendadora. En una ocasió, un carabiner en temps de la dictadura la va fer baixar del bot on estava pescant ordenant-li que no podia pescar perquè era una dona. Ella, que no estava conforme, se'n va anar en tren a Tortosa a la Comandància de la Marina i va aconseguir poder continuar pescant.

Va començar a pescar també amb la seva germana Esperança, i es diu que eren les dues úniques pescadores al poble.

Foto: Àurea Tomàs Curto

Passats els quaranta anys, va decidir que havia de conduir, i sense fer cas de les veus que li deien que era massa gran, es va treure el permís de conduir a la primera.

Després de la transició democràtica, va decidir estudiar llengua catalana perquè deia que es perdia moltes coses i va convertir-se en una àvida lectora de llibres en català.

Dona proposada per l'Associació de Dones de l'Ampolla

Cinta Espinós Vidal

Filla de Joaquín Espinós i Rosa Vidal

Exiliada a França durant la Guerra Civil. Va lluitar per les seues idees i com a dona lliure. Va participar en la Resistència francesa durant la Segona Guerra Mundial. Feminista, molt moderna i humanista tota la seva vida. Va transmetre l'amor pel poble, la cultura i la llibertat.

Benifallet, 4 d'octubre de 1917

Toulouse, 14 de juliol de 2009

Costurera

Òrfena de mare, fou criada pel seu oncle i sa tia, forner i fornera del poble. A l'hivern de 1939, als 22 anys, va haver de deixar el poble per la seua activitat militant.

Va marxar sola, només amb una maleta, com a dona lliure. Va passar la frontera a Prats de Molló i va fer cap a La Ferté-Saint-Aubin (al centre de França) i, més tard, a Tolosa, on va trobar gent de les Terres de l'Ebre.

Gràcies al seu enginy, va treballar fent mil oficis per sobreviure. Va participar en la Resistència francesa durant la Segona Guerra Mundial i va escapar d'una batuda del Govern de Vichy.

En finalitzar la guerra, va fer de costurera. Va tenir dos fills: Terlys i Oscar. A les seues netes, els va transmetre l'amor pel seu poble, la cultura i la llibertat.

Dona moderna i d'ideals, sempre va defensar el paper de les dones.

Foto: Cinta Espinós Vidal

*Dona proposada per l'***Ajuntament de Benifallet**

Cinta Salaet Vizcarro

Cantant de l'orquestra Potenti durant la dècada dels anys 40-50. Va treballar en una mina de terra refractària quan tenia 13 anys i, amb només 10 anys, va estar al càrrec i va tenir cura de son pare, son germà i sa iaia. Membre fundadora de l'Associació de Dones Meravelles de Benifallet, autodidacta en tasques d'infermeria, vestidora de difunts, pagesa.

Benifallet, 4 d'agost de 1933
És viva

Va treballar a una mina de terra refractària i va ser vocalista de l'orquestra Potenti. Mestressa de casa, pagesa i vestidora de persones difuntes

Va perdre la seva mare de ben petita, durant la Guerra Civil, quan el seu pare havia marxat a la guerra. De seguida, amb tan sols 10 anys, va haver de fer-se càrrec de la seva iaia, del seu germà petit i, un cop acabada la guerra, del seu pare que en va tornar ferit. Va haver de combinar aquestes tasques de la llar amb una altra feina duríssima, quan tenia 13 anys, com era treballar a les mines de terra refractària del Pinell de Brai.

Això, però, no la va desanimar, sinó al contrari: amb un esperit de superació i amb un caràcter alegre, va poder dedicar-se a la seva gran passió que era la cançó i la música, essent vocalista de l'orquestra Potenti durant vuit anys, a la dècada dels anys 40-50. Aquest amor per la música la va portar a convertir-se en imatge icònica del programa de TV3 El Foraster amb la peça Para que no me olvides, que va ballar amb el seu marit —a qui també va cuidar fins a la seva mort— i que va captivar tota Catalunya.

Persona generosa, altruista i amb ganes d'ajudar tothom, de forma auto-

didacta va aprendre algunes tasques d'auxiliar d'infermeria, entre elles, a posar injeccions en els difícils dies de la postguerra i de la dictadura. També cal destacar la seva faceta com a vestidora de persones difuntes, una tasca desconeguda, però que tenia molt valor abans de la posada en marxa dels tanatoris. Totes aquestes tasques les va combinar també amb la de pagesa.

Cinta Salaet Vizcarro, a més, ha estat membre fundador de l'Associació de Dones Meravelles de Benifallet, entitat que organitza un bon grapat d'activitats al llarg de l'any, que col·labora en tots els esdeveniments del poble mantenint-lo sempre actiu i que s'ha convertit en una entitat icona i de reivindicació de la dona en tots els seus àmbits i, especialment, en el món rural.

Dona proposada per l'Ajuntament de Benifallet.

Foto: Cinta Salaet Vizcarro

Maria Cinta Reverté i Ripoll

Va exercir de mestra fins a la seva mort, ensenyant a llegir i escriure les xiquetes i xiquets i la joventut que no podien anar a l'escola perquè havien de treballar per ajudar les seves famílies. Va ensenyar també treballs manuals i costura. Moltes de les persones grans que viuen al poble la recorden encara dient: «Jo vaig aprendre de lletra amb la sinyó Cinta». I també per aquesta frase que repetia sempre: «Llegint molt, se sap poc; llegint poc, no se sap res». Ha estat homenatjada a Benifallet per la seva tasca com a ensenyant amb la col·locació d'una placa a la casa on va viure.

Benifallet, 3 de març de 1873
Benifallet, 31 d'octubre de 1961

Mestra

A Benifallet, va exercir com a mestra la senyora Maria Cinta Reverté Ripoll, coneguda com «la sinyó Cinta». Va estudiar a Tarragona i va treballar sempre a Benifallet, on va ensenyar a llegir i escriure diverses generacions de benifalletencs i benifalletenques.

Es tractava dels durs moments de la postguerra en què algunes xiquetes i xiquets i joves no podien anar a escola perquè havien d'ajudar les seves famílies, generalment, en feines al camp, per poder sobreviure. Així, ella cobria aquesta mancança ensenyant des de casa fins a la seva mort. Avui encara hi ha exalumnat seu que recorda: «A mi em va ensenyar de lletra la sinyó Cinta». Moltes d'aquestes persones li agraeixen haver pogut aprendre a llegir i a escriure i també que, gràcies al seu ensenyament, van poder, entre altres coses, fer una cosa que pot semblar tan senzilla com escriure una carta a les seves famílies si marxaven a la mili o havien hagut d'anar a treballar fora.

A Benifallet es recorda encara una frase seva: «Llegint molt, se sap poc; llegint poc, no se sap res».

Foto: M^o Cinta Reverté i Ripoll

A tot això, se li suma el fet que la sinyó Cinta no només ensenyava a llegir i escriure, sinó a fer treballs manuals i a aprendre a brodar i a cosir.

Tota aquesta tasca de formació tan necessària en temps difícils la va haver de compaginar amb criar la seva neta i tenir cura d'ella, ja que la seva filla va morir de tifus el 1939.

La biografia de Maria Cinta Reverté Ripoll es va recollir en la publicació *Més enllà del silenci*. Oficis i dones rellevants del Baix Ebre, arran de l'exposició organitzada pel Consell Comarcal del Baix Ebre el 2019. L'Associació de Dones Meravelles de Benifallet li va retre homenatge el 2002 per tota una vida dedicada a l'ensenyança i es va col·locar una placa a la casa on va viure.

Dona proposada per l'Ajuntament de Benifallet.

Enriqueta Subirats Martí

L'Enriqueta ha estat una dona emprenedora. Va obrir el primer taller de confecció del poble, donant feina a un centenar de dones dels pobles del Delta. També va regentar una de les primeres empreses d'allotjament turístic al Delta i una granja de bestiar boví fins a la seva jubilació.

L'Ametlla de Mar, 13 d'abril de 1937

Empresària

Als catorze anys, va venir a viure a Camarles, a casa de la seva germana. Com la majoria de dones del Delta, la seva adolescència va transcórrer treballant en les feines domèstiques i en les feines de temporada de l'arròs, a l'estiu, i la recol·lecció de les olives, a l'hivern.

Per trencar amb aquesta feina, com li agradava cosir i brodar, va anar recollint retalls d'ofertes de feines del diari La Vanguardia i va aconseguir posar-se en contacte amb una empresa de confecció de Barcelona, Omega, que li va oferir obrir un taller al poble.

En pocs dies, una cinquantena de dones van acudir a la crida per treballar al taller de confecció i, així, poder alliberar-se de les feines feixugues del camp. L'empresa va enviar una dona per formar les treballadores i Enriqueta, amb vint anys, es va quedar com a responsable del control i la feina realitzada. El taller va anar prosperant i va aconseguir oferir feina a unes cent dones dels pobles dels voltants.

L'any 1971, mare ja de tres fills, continua amb l'empresa de confecció. Junt amb el seu marit adquireixen dues cases de camp i li proposa llogar-les al turisme estranger. D'aquesta manera, aconsegueix posar-se en

contacte amb una immobiliària d'un senyor francès resident a Llançà i es responsabilitza de buscar cases, pisos i xalets al Delta de l'Ebre, un negoci totalment ignorat en aquella època al Delta. Seguidament, es va dedicar a vendre entrades de cinema a Camarles i explotar la barra del local.

Foto: Enriqueta Subirats Martí

Passats els anys, al seu marit, després de varies intervencions quirúrgiques, se li concedeix la invalidesa absoluta i passa ella a responsabilitzar-se de la granja de bestiar boví que ell regentava. Es dedicà a l'exportació de llet fins a la seva jubilació l'any 2002.

La manca de temps o la seva manera de ser han fet que estigui present a poques manifestacions públiques.

Dona proposada per Biblioteca Guillem de Sunyer de Camarles

Maria Rosa Merino

va ser mestra de diferents generacions. Va saber transmetre la passió per la
alumnat a seguir estudiant.
entusiasme i dedicació a la seva feina. Va viure fins al 100 anys.

16
21 de desembre de 2016

Mestra

escolir fer uns estudis i dedicar-se a
una professió.

a la vegada recordats amb enllor.
ncia era la seva veritable vocació i els
nens petits tot el seu món. Seguidora
de ue els impossibilitaven poder estu-
diar.

Va continuar promovent activitats
culturals al poble i es va dedicar a la
seva gran la lectura i a fer llarguissi-
mes passejades amb amics i els seus
estimats nebots ensenyament.
ria tal com ella va fer.

+

*Dona proposada per **Biblioteca
Guillem de Sunyer de Camarles***

Foto: Mª Rosa Merino

Josefa Ventura Franch (Pepeta de Guants)

Va ser una dona avançada a la seua època, ja que es va dedicar a una tasca que no era habitual per a una dona d'una zona rural: aprendre solfeig i tocar dos instruments (trompeta i piano) als 16 anys, però sobretot formar part d'una orquestra formada només per dones des de l'any 1932 i fins al 1934 durant la Segona República. També va ser pionera en encarregar-se de la primera centraleta telefònica de La Cava. Després de la Guerra Civil, va destacar com a mestressa de la merceria Morales. Va seguir treballant fent encàrrecs de peces de ganxet per completar la seva paga de jubilada.

Pedania de La Cava, municipi Tortosa, 1916
Deltebre, 1997

Música, telefonista i botiguera

Va nèixer a La Cava (Tortosa) i de molt petita va anar a viure amb la seva família a l'illa de Buda. En aquella època, hi havia molta gent vivint allí com a colonos amb terres arrendades. A Buda, hi havia escoles i va ser allí on ella va estar escolaritzada fins als 14 anys. També hi havia una capella on anava un capellà a fer missa els diumenges.

A partir dels 14 anys, la família passava la temporada de l'arròs a Buda, des de la primavera que es plantava fins a la tardor que se segava. L'hivern el passaven a La Cava, on tenien una casa els seus pares.

Quan tenia 16 anys, va arribar a La Cava un músic, mestre i compositor, don Leopoldo Segarra, que va començar a impartir classes de solfeig. Gairebé totes les alumnes eren noies. La música popular era la jota i els músics que la tocaven eren autodidactes. Només eren homes.

L'any 1932 el mestre don Leopoldo Segarra els va proposar fer un grup de

música i unes quantes alumnes es van apuntar: Josefa (Pepeta de Guants), la seva germana Amanda, Carme i Rosita Vericat (la punxadora), Maria Lasala i Enriqueta del Sillero van formar l'orquestra Mari Rossy amb don Leopoldo Segarra com a director i mestre de cerimònies.

Josefa (Pepeta de Guants) va aprendre a tocar la trompeta i el piano, i la seva germana Amanda, el violí.

Foto: Josefa Ventura Franch

No se solien desplaçar, tocaven al poble. Al poble hi havia varies sales i,

quan elles tocaven, omplien. Hi havia espais diferents per ballar la jota i per ballar la música que elles tocaven. La gent més jove i moderna anaven a les sales on es tocava la música més moderna: pasdoble, vals, fox-trot. Aquesta orquestra totalment femenina també tocava música pròpia i posava banda sonora a les pel·lícules mudes que es projectaven al cine Colón de La Cava.

L'orquestra Mari Rossy va durar un parell d'anys i, després, es va desfer el grup per un fet concret: el director, don Leopoldo Segarra, es va enamorar de la germana de Rosita la punxadora, però ella el va despatxar i ell va marxar del poble. Això va provocar la desfeta del grup el 1934.

Pepeta no va tornar a tocar mai més el piano fins a l'any 1972, quan tenia 56 anys. El seu fill treballava al famós local d'Amposta anomenat Llar, fundat per la feminista Mari Chordà, i un dia Pepeta va anar a veure'l. Allí hi havia un piano i ella ràpidament es va sentir atreta, va asseure's i es va posar a tocar després de tantíssims anys, sense desafinar i sense partitura.

A la mateixa època que va començar a anar a les classes de música, als 16 anys, va tenir el seu primer treball: va ser la primera telefonista del poble a través de la centraleta. Era una dona molt inquieta i aviat va aprendre mecanografia.

Després de deixar l'orquestra Mari Rossi el 1934, va conèixer a Sisquet de Morales, terratinent de Balada, i es van casar el 1935. Van anar a viure a Ba-

lada. No van durar molt vivint allí per l'arribada de la Guerra Civil el 1936. Estant el seu home al front, va nàixer el seu primer fill, Fermín. El seu home, Sisquet, va ser del bàndol republicà i, per tant, perdedor de la guerra. Quan va acabar la guerra, estava ferit en tots els sentits: físicament, ja que va perdre un dit de la mà, i anímicament per la desfeta. Es va quedar molt acovardit, sense coratge, i això el va portar a vendre totes les terres de Balada. En aquests diners, va construir la casa i la merceria de Morales a La Cava. Des del primer moment, Pepeta es va posar al capdavant del negoci i ho compaginava fent de mare de tres fills. Comprava el gènere a Tortosa i Amposta (magatzems Chordà). Lo Carrilet era el mitjà de transport per rebre els encàrrecs que després ella feia arribar a les clientes.

A la merceria de Morales hi havia de tot: vetes, fils, agulles, gafets, botons, tisores, joquines, guants de goma, manguitos per als treballs de l'arròs, lli-gasses, etc. Allí va estar fins que es va jubilar als 65 anys, l'any 1981.

Un cop jubilada, es va dedicar a fer peces de ganxet per ajudar a la seva economia i als fills. Ho feia tan bé que no donava l'abast de tantes comandes que tenia.

Com sabia música i li agradava tant cantar, per recordar els vells temps, es va posar a cantar per als jubilats. Canviava la lletra de cançons famoses i les adaptava a la situació del moment.

***Dona proposada per l'Associació
Dones agents de Salut de Deltebre***

M. Carmen Lleixà Sebastià

Mestra d'escola, va estar empresonada durant un any a la presó de Benicarló per les seves idees polítiques. Un cop jutjada, va ser sancionada a no exercir la seva professió durant 22 anys. Durant aquest temps, va muntar una petita indústria de punt. Després tornaria a exercir obrint el seu propi centre educatiu. Sempre va obrar en consciència d'acord amb els seus valors i les seves idees.

Roquetes, 1914
Deltebre, 1999

cidir establir la seva futura residència
i on va morir.

Mestra d'escola primària i teixidora

Filla de pare i mare humils que, en aquell moment, van fer tot el possible per donar-li una formació superior a la que tenien ells. La seva primera destinació va ser la població de Balada, concretament l'any 1935. L'esclat de la guerra va marcar, com a moltes altres persones, un abans i un després. En acabar, l'any 1939, va ser detinguda per les seves idees polítiques, empresonada durant un any a la presó de Benicarló i, finalment, jutjada per una comissió depuradora amb sobreseïment de la causa, però sí sancionada a no poder exercir la seva professió durant 22 anys.

Durant aquest temps, va treballar d'administrativa, es va treure el títol de teixidora i va acabar muntant una petita indústria de gèneres de punt a Roquetes, que va acabar tenint més de deu treballadores. Es va casar l'any 1953 i va tenir una filla.

L'any 1960 va poder concórrer a unes oposicions restringides que li van permetre ingressar de nou al magisteri. Primer a Ferreries, després a Lledó i, finalment, a La Cava, en aquell moment pedania de Tortosa, on va de-

Foto: M. Carmen Lleixà Sebastià

A La Cava va obrir la primera llibreria del poble i va fundar un centre educatiu que va donar accés als coneixements secundaris a molts i moltes joves i que va obrir la porta a ensenyaments superiors.

De la mateixa manera que va saber introduir en unes escoles franquistes, rígides i de vegades absurdes, les innovacions que ella havia après d'una escola republicana, oberta i lliure. Dona honesta fins a la màxima expressió, coneguda i estimada per tothom.

Dona proposada per l'Associació de Dones del Món Rural

Cinta Escoda Hierro

Cintín, com se la coneixia, va ser una dona que tenia una visió empresarial clara i oberta: va tenir viviers d'angula propis i un restaurant turístic a la platja de la Marquesa, on desenvolupava activitats de pesca i de l'arròs conjuntament amb el seu marit. Se la coneix també per la seva implicació per aturar la regressió del Delta. Cal destacar la seva valentia, que la va fer ser una dona avançada al seu temps.

La Cava, 1940
Deltebre, 2021

Pagesa i pescadora

Filla de família nombrosa de qui va quedar òrfena quan era molt petita, fet que la va marcar per sempre, i més en plena postguerra civil. Va tenir la gran sort de ser arreplegada —en l'actualitat diríem «adoptada»—, per dues vídues, mare i filla, i, tot i que va tenir una infància i joventut molt dura de treball i patiments, va conèixer l'amor d'una nova família.

L'any 1962 va formar ella una família pròpia quan es va casar amb el seu estimat Simón, amb qui va tenir dues filles. Simón era basc i va fer cap al Delta per pescar i comercialitzar angula, tasca a la qual es van dedicar tots dos.

Cinta no va tenir mai una formació acadèmica, però tampoc no li va fer falta, donat que tenia una visió empresarial clara i oberta; de fet, a finals dels anys 50, va obrir un restaurant turístic a la platja de la Marquesa, lloc on Simón tenia una finca i que era on desenvolupaven les activitats de la pesca i de l'arròs. Tenien viviers propis d'angula i la comercialitzaven a nivell majorista. Cal destacar també la seua implicació en la lluita per aturar la regressió del Delta de l'Ebre.

Sempre va estar implicada en el teixit social del poble i cal destacar la seva valentia, que la va fer ser una dona avançada al seu temps. Malauradament, els darrers anys de la seva vida van estar marcats per una malaltia neurològica.

Dona proposada per l'Associació de Dones del Món Rural

Foto: Cinta Escoda Hierro

Nuria Puell Franch

De petita, anava a birbar i ajudava en tot allò que convingués. Els anys de la postguerra va passar molta gana. Va obrir una botiga de queviures a l'illa de Buda i també un xiringuito a la vora del riu. Va ser de les primeres a fer visites a la desembocadura del riu Ebre amb una barca de pescadors i, finalment, va obrir un petit restaurant, el Restaurant Nuri. Amb orgull, es passejava per les taules preguntant als clients: «Com ha anat el dinar?».

El Prat de Llobregat, 1932
Barcelona, 2006

Empresària

L'any 1933 esclatà la guerra. Van bombardejar el Prat; la Nuri llavors tenia només 1 any i la seva germana Cinta, 16 anys. No tenen temps d'entrar al refugi. Davant la por i la incertesa, la seva mare Cinta decideix tornar a La Cava.

El seu pare Rafel treballava al camp; ella de petita també va anar a birbar i ajudava en tot allò que convingués. En aquella època, va passar molta gana. Amb 14 anys, començà a treballar a la botiga de Pere de Guants com a dependent. Als 18 anys, es casà amb un guàrdia civil gallec, Gumersindo. Van tenir dos fills: la Nuri i en Gumersindo.

El Sr. Pere li donà feina d'assistenta de la llar i el seu marit passà a ser guarda de l'illa de Buda, on la Nuri va obrir una botiga de queviures i feia el menjar per als treballadors de Buda. Va ser de les primeres dones que anava amb moto, degut a la necessitat per desplaçar-se de Buda a La Cava per comprar les existències.

Emprenedora i llesta com era, va obrir una carnisseria a Salou i també una a La Cava. Però no va fer massa encerts i van haver de tancar el negoci.

Foto: Nuria Puell Franch

Un dia, esperant que el seu marit creués el riu, es va adonar que mentre els treballadors de Buda esperaven a poder creuar el riu, se'ls podria oferir alguna beguda. Llavors decideix obrir un xiringuito a la vora del riu on se serveixen begudes i cafès, i, com que és molt bona cuinera, també ofereix anguila en suc, paelles, fideuades... Amb el temps, van comprar una barca de pescadors per fer visites a la desembocadura del riu Ebre.

Els clients li responen molt bé, té molt bon caràcter i és molt eixerida. Li agrada xerrar amb tothom i fa moltes amistats.

El negoci va creixent i pensa que tota sola ja no pot. Demana a la seva filla i gendre si voldrien ajudar-la amb el negoci. Més endavant, van comprar un terreny i van construir un petit restaurant: el Restaurant Nuri.

Dona proposada per l'Associació de Dones del Món Rural

Teresa Llaurodo Bertomeu

La fortalesa de la dona, les ganes de treballar i tirar la família endavant sense mirar res, sempre endavant, encara que les situacions siguin molt dures, no deixar-se caure. Així va ser la seva vida. Una dona valenta, lluitadora, amb uns valors impressionats. Gràcies per ensenyar-nos a tirar sempre endavant, encara que les circumstàncies no ens acompanyin!

La Cava, 4 de setembre de 1936
Deltebre, 14 d'agost de 2014

Mestressa de casa, agricultora, comerciant, pagesa

Teresa del Carretero, qui més tard va ser la dona de Rafel de la madrina, va ser una dona que, com totes, de molt joveneta, va començar a treballar al camp perquè a casa no hi havia res i, a més, era la gran de quatre germans i no tenien mare. A l'hivern, anaven a l'oliva, i a l'estiu, a l'arròs. Però al mateix temps, tenia temps per cosir, per fer crochet, portar la casa i, fins i tot, anar a netejar algunes cases.

Era molt decidida. Un dia, mentre estava secant l'arròs a l'era, va arribar un comerciant per comprar arròs. Ella va anar a preguntar-li si volia comprar arròs i ell li va contestar: «A tu què t'importa?». Ella es va quedar paradíssima i li va respondre: «Això no són maneres de contestar». Al final, no li va vendre l'arròs.

Després, va treballar a la cooperativa. Però, al cap d'un temps, va deixar de treballar per a altres perquè es va casar i va passar a ser empresària, portant una tenda de comestibles, un bar, i, a més, cosint sacs d'arròs i apedaçant-los. Sempre contava les seves aventures, les seves anècdotes del camp amb una mescla d'orgull i tristesa.

El temps anava passant, i ella alguna vegada ens comentava que, amb l'arròs, s'havia de fer alguna beguda, alguna cosa per beure. Ens posàvem a riure, però gràcies a ella va néixer la cervesa Theresa.

Foto: Teresa Llaurodo Bertomeu

Potser no va fer molt, o sí, però l'experiència, la vida i les seves idees van donar l'empenta perquè a totes les Terres de l'Ebre hi hagués una cervesa amb nom de dona, on la seva filla hi continua treballant, retent homenatge a les dones agricultores de tot el món, però en especial a les del nostre territori.

Dona treballadora, intel·ligent, emprenedora, lluitadora, agricultora

*Dona proposada per **Familiars***

Maria Cinta Berengué Martínez

Va ser la propietària i encarregada d'un magatzem de fruites durant 32 anys i, amb el seu marit, també portaven molta terra de conreu d'hortalisses. Els productes que produïen, elaboraven i posaven al mercat, a part dels clients que tenien d'arreu de Catalunya i el Baix Aragó, els enviaven a mercats com Merca Barna, Merca Saragossa o Merca Bilbao

Bítem (Tortosa), 8 de novembre de 1931

Empresària

Foto: Maria Cinta Berengué Martínez

Neix a una família amb el pare pagès i carboner i la mare cuidant els fills.

Va començar a treballar al camp als 14 anys i, des de l'abril a l'agost, en el conreu de la ceba: primer rascaven l'herba perquè aquesta no fes malbé la planta i, després, collien i envasaven la ceba, que es portava a unes ceberes abans de comercialitzar-se.

Al setembre, començaven a plegar garrofes i, en acabar, passaven a plegar olives a mà. Tot això anant a les feines a peu o en bicicleta.

Es va casar als 26 anys i, amb el seu marit, es van posar a treballar a un magatzem de fruita i verdura d'un familiar fins als 35 anys, que van muntar el seu propi negoci, el qual, amb el pas dels anys, va ser referent al poble i a la comarca.

Va ser la propietària i encarregada d'aquest negoci durant 32 anys i, amb el seu marit, també portaven molta terra de conreu d'hortalisses. Durant aquest temps, donaren molta feina a gent de la població.

En moments de temporada —que, a l'hivern, bàsicament era de cítrics i, a l'estiu, de verdures i hortalisses—, entre els que feien feina al camp i els del magatzem, podien donar feina a més de 30 persones.

Els productes que produïen, elaboraven i posaven al mercat, a part dels clients que tenien d'arreu de Catalunya i el Baix Aragó, els enviaven a mercats com Merca Barna, Merca Saragossa o Merca Bilbao.

Dona proposada per, Dones de Bítem

Teresa Carles Duran

Filla de masovers, pagesa amb terra pròpia i encarregada d'un magatzem de fruita. Col·laboradora de totes les iniciatives del poble, va confeccionar els vestits dels Reis d'Orient de la primera cavalcada que es va fer al poble. També fou la primera dona a formar part de la junta de l'Associació de Jubilats.

Bítem (Tortosa), 26 de gener de 1924
Bítem (Tortosa), 31 de gener de 2020

Pagesa

Filla de masovers, pagesa amb terra pròpia i encarregada d'un magatzem de fruita. La Teresa va ser la primera filla viva d'un matrimoni de masovers, la mare havia tingut un primer fill mort i va ser ama de cria d'un xiquet de Tortosa. Va néixer al mas (masia) on vivien i treballaven els seus pares. En ser la gran de quatre germans i tenir la mare poca salut, va començar a fer-se càrrec de la família molt jove.

Foto: Teresa Carles Duran

La Guerra Civil la va viure en plena adolescència i, durant la Batalla de l'Ebre, va estar refugiada a una caseta de muntanya. A les nits, acompanyava

yava el seu pare a buscar les fruites i verdures a l'hort, situat a la vora de l'Ebre i en ple camp de batalla, per poder subsistir.

Després de la guerra, va començar a anar al mercat de Tortosa amb un carro i un cavall a vendre els productes que conreaven; la majoria de les vegades, sola, i altres, acompanyada del seu germà més petit. Va aprendre el que es deia llavors Corte y confección, i va cosir per a la família tota la vida. Ho feia a les nits quan acabava el treball al camp.

Es va casar amb Agustí Castellà Cugat, pagès com ella, i va anar a viure a casa els sogres. Va millorar socialment, ja que ell tenia una petita finca pròpia. Ella, que tenia un caràcter fort i era molt emprenedora, es va haver d'adaptar a la nova situació, i no va ser fins després de parir tres fills i morir els sogres, que no va començar a ser més activa socialment.

A principis dels anys 60 del segle passat, es va començar a fer la cavalcada de Reis al poble i ella va confeccionar els primers vestits dels reis i els seus acompanyants.

Als 55 anys, es va treure el carnet de conduir i va conduir fins als 90 anys, quan ella mateixa va decidir que ja no estava en condicions de fer-ho. Va treballar en diferents magatzems de fruita i va jubilar-se d'encarregada

del centenar de dones que seleccionaven i envasaven la fruita. Col·laboradora en moltes de les activitats del poble, va associar-se a l'Associació de Jubilats i va ser la primera dona a formar part de la junta de l'Associació.

Al seu marit li agradava viatjar, però ella es resistia, ja que creia que era temps que es perdia per fer feina. Això sí, quan ho feia, era la que s'ho passava millor.

*Dona proposada per, **Dones de Bítorm***

Foto: Teresa Carles Duran

Manuela Príncep Encontrado

(doña Manolita)

Manolita Príncep és, per a les generacions actuals, la mestra de Campredó. Una de les primeres dones del poble que va poder estudiar i que ho va fer en els moments més difícils de la postguerra.

Diu agraïda que, en el seu cas, no és certa la frase «ningú no és profeta a la seua terra», que ella, a Campredó, sempre hi ha estat molt a gust i s'ha sentit estimada i reconeguda. Ho demostra el fet que el poble li va dedicar un acte de reconeixement el dia de la seua jubilació

Campredó, 30 de març de 1934
És viva i viu a Campredó

Mestra d'escola

Nascuda a Campredó el 30 de març de 1934. La petita de dues germanes del matrimoni format per Manuel Príncep i Teresa Encontrado.

Amb tres anys, va marxar de Campredó fugint de la Guerra Civil per refugiar-se amb la seua família a Martorell, a casa d'uns amics del pare.

En tornar al poble amb la seua mare i la seua germana Inés com a evacuades de guerra (el pare ja no va tornar per qüestions polítiques), va tenir el primer contacte amb l'escola a l'edat de cinc anys. Explica que la seua era una escola unitària, pobre i bruta com les escoles de l'època, però amb una mestra, una sola per a tots els xiquets i xiquetes, que la va motivar a estudiar. Fins als dotze anys, va estudiar a Campredó, mentre la mare tirava endavant la família gràcies a una botigueta que havia obert a Font de Quinto i al sabó que feia i repartia per La Cava. El pare continuava exiliat a França, després de passar pel camp d'Argelers, i des de la distància, ajudava la família com podia.

El curs del 1946-1947, Manolita va marxar a viure a Tortosa, a casa d'uns oncles, per poder anar a l'institut i fer els tres cursos de la secundària.

En acabar els tres cursos de l'institut, el 1949, va estar quatre anys sense poder estudiar perquè econòmicament no s'ho podia permetre.

Finalment, el 1952, va fer el quart curs de batxillerat, més la revàlida de batxillerat, més una prova d'accés per ingressar a l'escola de Magisteri de Tarragona, on va estudiar tres anys.

Explica Manolita que, des que es va separar del pare a Martorell quan era una xiqueta, no el va tornar a veure fins que no va tenir dinou anys, en un viatge que va fer la família per anar-lo a visitar. Va ser llavors quan van acordar que Manolita estudiaria. Per a això, el pare li enviava diners des de França, els diners que li costava la pensió de Tarragona, vint pessetes al dia.

En acabar Magisteri, va tornar al poble. Allí va fer la seua primera substitució com a mestra, una feina llavors poc reconeguda i mal pagada. Per un curs, va cobrar sis-centes pessetes, fent les classes al lloc de la mestra titular.

Després de l'any a Campredó, va anar a treballar a Godall. A Godall, s'hi estava tota la setmana, en una

fonda, després d'haver fet el trajecte de Campredó a Tortosa en Carrilet i de Tortosa a Godall en autobús.

Va aprovar oposicions el 1963, en el segon intent. Explica Manolita que la primera vegada que hi va anar, tot i superar els primers exàmens, no les va passar perquè «tindre un pare a França no ajudava».

D'interina a propietària provisional i després com a definitiva, va fer classes a la Ginebrosa (Terol), sis anys a Jesús i Maria, vuit anys a La Cava i, finalment, a Campredó. Va haver de viure sempre als llocs on treballava, perquè no hi havia transport per desplaçar-s'hi diàriament.

Foto: Manuela Príncep Encontrado

Es va especialitzar en parvulari. A les classes dels més menuts, hi tenia xiquets i xiquetes, tots junts, abans de separar-los per sexes. Va arribar a tenir classes de fins a cinquanta-sis alumnes, en les quals també hi havia xiquets ja grans, de vuit i nou anys, a qui deixaven amb ella perquè el mestre que els havia de tenir no els volia a classe perquè no sabien ni llegir ni escriure. Recorda Manolita com la feien rabiar els més grandets i com li costava controlar una classe tan diversa. També explica com a anècdota que ningú netejava les classes i que ella, amb el vistiplau de la inspecció, els dilluns a la tarda deia als xiquets i xiquetes que no anessin a escola i aprofitava per netejar la seua aula. Com un exemple més de les males condicions en què treballava en els seus inicis laborals, explica que abans que instal·lessin una estufa de llenya a l'aula, ella demanava aigua calenta a la casa del costat de l'escola i es posava una bossa d'aigua als peus per lluitar contra el fred. També recorda gratament com en el trajecte que feia diàriament a peu de Font de Quinto a Campredó per anar a estudi, s'anaven incorporant tots els xiquets i xiquetes que tenia d'alumnes i que vivien als horts. «Jo els carregava a tots en mi», comenta Manolita.

Fins a la seua jubilació, el 1994, amb trenta-cinc anys de docència, ha vist passar per la seua aula mig poble de Campredó i ha estat mestra de diverses generacions de la mateixa família.

*Dona proposada per, **EMD Campredó***

Lluïsa Costa Exposita (la senyora Lluïsa)

Lluïsa Costa va fer de llevadora o de practicant a Campredó durant molts anys. Una dona sense estudis que, de manera autodidacta, va assistir després de la Guerra Civil tothom qui ho pogués necessitar, sobretot dones embarassades i les seues criatures. Va assistir el darrer part als seixanta-sis anys i va morir a Campredó amb noranta-tres anys, després d'ajudar a portar al món campredonencs i campredonenques de moltes generacions.

La seua premissa era: «Ajuda tothom i no mires a qui».

Campredó, 19 de febrer de 1897
Campredó, 26 de març de 1990

rides... Sempre va estar al servei de tothom: criatures empàtxades, dones embarassades, etc.

Practicant, llevadora

Lluïsa Costa Exposita va nèixer a Campredó, però la van portar a la casa de la maternitat de Jesús el dia 19 de febrer de 1897, quan tenia només dos dies.

De més gran, es va casar amb un fill de Campredó i van anar a viure a Roquetes fins al 1935, any en què van tornar a viure al poble natal. El matrimoni, que es va casar el 1919, quan Lluïsa tenia vint-i-dos anys, va tenir quatre fills: Cinta, Mercè, José i Pilar.

Com la majoria de dones de la seua generació, Lluïsa no va estudiar, però a partir del 1939, en plena Guerra Civil, empesa per la necessitat d'ajudar els altres i la seua valentia, va assistir el primer part, de Maria Cinta Espuny, a les muntanyes que servien de refugi a la població.

Després d'aquesta primera experiència com a llevadora, i en baixar de les muntanyes on s'havien refugiat, va continuar ajudant a tothom qui ho necessitava. Els dies que el practicant no venia al poble, era ella qui posava injeccions, assistia els parts, guaria fe-

Foto: Lluïsa Costa Exposita

Uns anys més tard, al poble baixava la llevadora Pepita, i Lluïsa l'acompanyava i l'ajudava en els parts a canvi d'uns dinerets. Quan Pepita acabava la faena, era Lluïsa qui es quedava amb les dones fins que aquestes ho necessitaven. A més, després del part, les visitava diàriament per netejar-les per dins i curar-les. També voltava les criatures i els posava la faixeta fins

que els caigués el meliguet perquè no s'esventessin.

Explica la seua filla Pilar que sa mare va assistir parts en tot el terme, des de Soldevila fins a la Paridora, més avall de la casa d'Ayuso, i que no feia distincions: «de casa seua no marxava ningú sense allò que necessitava».

Si de vegades hi havia un part que es complicava i veia les dones amb dificultats, les enviava cap a la Residència i, en alguns casos, fins i tot les acompanyava i les assistia allí, ajudant metges i infermeres. Mai se li va morir ningú a les mans.

«Ella estava sempre a disposició», recorda la seua filla Pilar, qui també explica com hi havia homes que, quan tenien una urgència a casa, la venien a buscar i la carregaven al portamantes de la bicicleta, horts a través, fins a la casa que havia de socórrer.

Tenia poques eines per fer la seua feina. Amb l'ajuda de les filles, s'havia fet un davantal i uns maneguins que, juntament amb unes tisorettes menudes, constituïen tot el seu instrumental. També guaria amb herbes: les coneixia i sabia com utilitzar-les perquè, segurament, ho havia après dels seus avantpassats.

Al poble també realitzava altres tasques: unes més complicades i desagradables, com vestir els morts quan les famílies no tenien coratge per fer-

ho; i altres més agraïdes, com acompanyar pares i criatures a l'església per batejar els infants, com si simbòlicament els apadrinés.

La seua labor va ser sempre vocacional, vivia en cor i ànima pels seus pacients, no demanava res a canvi, però acceptava el que les famílies li donaven de manera voluntària i en funció de les possibilitats que tenien.

Era una dona valenta i coratjosa, que no s'atemia per res. Si es tractava de salvar la vida d'algú, no mirava res, s'hi llençava de cap.

*Dona proposada per, EMD
Campredó*

Foto: Lluïsa Costa Exposita

Enriqueta Cortilla Benaiges

Dona treballadora, pagesa, mestressa de casa, perruquera i emprenedora. De molt jove, va saber a què es volia dedicar i, decidida, va fer el possible per fer-ho realitat. Van ser anys de molta feina i molts sacrificis, però destaca que allò era el que més l'omplia i va haver de lluitar molt per poder continuar treballant de perruquera. Ara la perruqueria ha passat a la seva filla, però ella, tot i que té 82 anys, sempre que pot, aguaita i parla amb la clientela.

Paüls, 10 de setembre de 1939

Perruquera i pagesa

Va néixer l'any 39 a Paüls, en una família de pagesos, però de ben petita, ella ja mostrava certa inquietud pel món de la perruqueria, en certa manera, la seva mare ja ho portava dins i li va transmetre a ella, i la veritat és que hi tenia bones mans.

De ben jove, ella ja ho tenia clar: volia ser perruquera. A Paüls no n'hi havia cap i les dones anaven a pentinar-se al poble veí. Ella va fer un pas endavant: amb l'ajuda i el suport dels seus pares i, sobretot, de la seva mare, va anar a Tortosa a una perruqueria situada al Coll de Sant Joan (abans no hi havia acadèmia) i allí li ensenyarien l'ofici.

Va estar un any vivint a Tortosa amb una família que tenia una carnisseria. Quan no anava a la perruqueria on aprenia l'ofici i el practicava, com que els diners per pagar l'estança eren escassos, els ajudava en el seu negoci.

Va ser una temporada eterna, perquè tot i que cada divendres pujava a casa, cada tarda anava a veure la gent del poble quan marxava a la nit en l'autobús de línia, i és que l'enyor-

rança i la nostàlgia, quan un estima el poble i se n'ha d'apartar, són dues coses que no pots controlar.

Quan va tornar a casa i va començar a treballar, per poder comprar accessoris que ella necessitava per a la perruqueria que es va obrir a casa, la seva família van haver de vendre el porc, amb el que això comportava en aquells temps, ja que era el soste-niment per menjar durant l'any.

Com que la perruqueria estava a la part més alta del poble, les senyores que vivien a la més baixa li van demanar si podia fer alguna cosa perquè elles eren grans i els costava molt pujar fins a dalt de tot del poble, així que va obrir una altra casa on pentinava i que estava situada al mig del poble.

També feia servei a domicili per totes aquelles que ho demanaven.

L'any 65 es va casar amb José Benai-ges Gavalda i van tenir dos fills, Enric i Maria José.

Mentre els nens eren petits, ella no va parar de treballar a la perruqueria i eren les mateixes clientes qui guardaven els nens mentre feien cua per ser ateses.

Quan no tenia feina a la perruqueria, anava a treballar al camp i així ana-

va compaginant totes dues feines, menys els dies previs a les festes majors o festivitats assenyalades, ja que aquells dies la clientela augmentava i havia d'estar moltes hores pentinant la gent, fins i tot durant els matins dels dies assenyalats, com la Festa Major, Setmana Santa, Nadal, etc.

Van ser anys de molta feina i molts sacrificis, però destaca que allò era el

que més l'omplia i va haver de lluitar molt per poder continuar treballant de perruquera.

Ara la perruqueria ha passat a la seva filla, però ella, tot i que té 82 anys, sempre que pot, aguaita i parla amb la clientela.

*Dona proposada per l'**Ajuntament de Paüls***

Foto: Enriqueta Cortilla Benaiges

Maria Cinta Povill Enero

Dona treballadora, tenia una traça especial per cosir i, quan va sorgir l'ocasió, va anar fora del poble a aprendre l'ofici de modista, amb tot el que això suposava en aquells temps i més sent una dona jove. Ara té 89 anys i, malgrat tot, la seva passió per la feina encara la té molt viva, i encara avui és capaç de dibuixar patrons i ensenyar la seva filla a fer un bon vestit a mida

Paüls, 21 de gener de 1933

Modista i pagesa

Va néixer a Paüls, en una família de pagesos. De ben joveneta, ja va mostrar que tenia certa traça per cosir i una senyora del poble li va ensenyar les coses bàsiques. Per aquells temps, compaginava aprendre a cosir amb la feina del camp per ajudar els seus pares. Fins que l'any 1956, un familiar va veure un anunci d'un sastre de la població de Jesús (Tortosa), en el qual es sol·licitava una aprenent de modista. Com ella hi tenia interès, es va presentar i la van agafar. Així que durant 10 mesos va estar vivint fora del poble, amb l'enyorança que això suposava. Vivia a casa de la família del sastre i es passava tot el dia practicant i aprenent l'ofici de modista.

A causa de la llarga estada que va passar amb l'esmentada família, va sorgir una bonica amistat de per vida entre les dues famílies.

Quan finalment va poder tornar al poble, després d'aprendre tot el que el sastre li va ensenyar, feia vestits i pantalons per a la família, i va continuar ajudant la família amb els treballs del camp.

A poc a poc, va anar corrent la veu pel poble i, en poc temps, ja feia tota mena de roba per a tot el poble.

Va ser a partir d'aquell temps que ja no li va ser possible compaginar la feina de modista amb la pagesia i es va dedicar exclusivament a confeccionar tota classe de peces de vestir per a tota la gent que li demanava. Durant anys, va tenir molta feina i, fins i tot, les vigílies de festes, fins a última hora, estava acabant d'ultimar els vestits i pantalons que li encomanaven per poder lluir els dies festius.

Foto: Maria Cinta Povill Enero

El 1963 es va casar amb Roque Expósito, un veí del municipi, i va traslladar el seu taller de costura a la seva nova casa. El 1965 va néixer la seva filla Maria Cinta i va haver de compaginar la seva feina amb la criança de la seva filla i les tasques domèstiques, que,

evidentment en aquells temps, totes requieien en les dones. Recorda quan anaven a Tortosa a fer les comandes de tot el material que necessitaven: cremalleres, botons, fils, robes... Això suposava perdre tot el dia perquè marxaven a primera hora amb el bus de línia i tornaven a última hora de la tarda, ja que tenien moltes comandes i es passaven tot el dia a la botiga.

I així va seguir fins, més o menys, l'any 1982: ja feia uns anys que ja no li podia dedicar tant de temps i per motius

de salut —l'excés de feina li va comportar problemes als braços i articulacions—, finalment, va haver de deixar la professió.

Ara, l'any 2022, té 89 anys i, malgrat tot, la seva passió per la feina encara la té molt viva, i encara avui és capaç de dibuixar patrons i ensenyar la seva filla a fer un bon vestit a mida.

*Dona proposada per, l'**Ajuntament de Paüls***

Teresa Ares Cortilla

Dona treballadora, pagesa, amb bones mans per fer els treballs de casa i del camp. Implicada en la vida del poble, va ser la primera regidora dona de l'Ajuntament de Paüls. Com a bona paülsenca, sap cantar i recorda de memòria els gojos de Sant Roc i li agradava participar en els actes de festes i en les tradicions del poble.

Barcelona, 12 de gener de 1931

Pagesa, mestressa de casa, treballs de temporada (magatzem de taronges, veremar, elaboració de jerseis a mà...) i primera regidora de la democràcia al municipi

Va néixer a Barcelona. El pare treballava allí i vivien al barri de Sants. La seva foto de petita va estar exposada a la botiga del fotògraf uns quants mesos de tan saludable que es veia. Tot i que li posen Teresa (al civil), la criden Pilar. En fer-se els iaïos de Paüls més vells, van tornar a viure al poble per tenir cura d'ells.

Va viure i créixer a Paüls. Anava a l'escola, va aprendre a cosir, a fer cabassos i ajudava els pares en les tasques del camp. Es casa amb Domingo Moragrega Gavaldà als 23 anys. Van tenir tres fills: dues noies i un noi. La primera, prematura, va morir al cap de pocs dies. El segon fou un xiquet i l'última una altra xiqueta setmesona que, al mes, agafa un constipat del qual se salva pels pèls gràcies als medicaments que li recepta un metge pediatra de Tortosa.

Dona emprenedora que treballa al camp, tenen també dues o tres ca-

bres i unes quantes gallines i un bacó. Tenen una finca on hi passen tota la setmana: recullen olives, ametlles, garrofes i una mica de vinya per fer vi per a casa. A la temporada de la taronja, va a un magatzem a pesar i triar fruita.

És bona cosidora, fa molts dels vestits dels fills amb l'ajuda de la modista del poble. També elabora jerseis de llana fets a mà, i n'ensenya a altres dones. També fa cabassos i els ven per poder comprar aquells aliments, medicaments, eines de casa... que es van necessitant.

Durant uns 10 anys, treballen a mitges amb una altra família en una granja de pollastres.

També és bona pastissera i és man-yosa preparant el panoli, cocs, casquetes, ametllats, ensaginatedes, rosegons... Els darrers anys, treballa al forn del municipi.

Va participar en la vida social del poble. Les seves inquietuds i ganes de treballar i canviar el poble fan que es presenti, l'any 1979, a les primeres eleccions municipals. Serà regidora durant quatre anys. Va ser la primera dona regidora del consistori; fins vint anys després, no va entrar la segona. Com a bona paülsenca, sap cantar i recorda de memòria els gojos de Sant Roc. Li agrada participar en els actes de festes i en les tradicions del poble. Ara, l'any 2022, té 91 anys, és vídua, fa

quatre anys que no pot caminar i té demència senil.

*Dona proposada per, l'**Ajuntament de Paüls***

Foto: Teresa Ares Cortilla

Josefa Boyer Griñó

Coneguda com la Pepita de la Tendanova, perquè els seus pares, provinents de Tortosa, van obrir una carnisseria al Perelló i la gent del poble els coneixia com la família de la tenda nova. Dona molt dinàmica, participant en moltes activitats per al poble, de professió administrativa de l'Ajuntament del Perelló, però, sobretot, va ser la fundadora del grup de majorettes del Perelló l'any 1969. Van realitzar 325 actuacions per tota Espanya i van ser les primeres majorettes.

Perelló 27/08/1923

Perelló 21/04/2019

Administrativa a l'Ajuntament. Fundadora del grup de majorettes del Perelló i de l'Associació de Jubilats del Perelló

El 30/3/1947 va començar a treballar a l'Ajuntament del Perelló, com interina, durant les campanyes olivereres, per a fer tasques administratives, ja que el Perelló era un poble molt agrícola amb bastants molins i una gran producció d'oli. També va exercir com a secretària en funcions, ja que l'ajuntament no disposava de secretari titular. Tanmateix, va ser secretària del Jutjat de Pau, durant uns quants anys.

La Pepita Boyer era una persona molt dinàmica. Entre altres coses havia estat catequista, mestra de parvulari suplent, celadora del Sagrat Cor, presidenta de les filles de Maria, component del cor parroquial i de la coral Santa Llúcia del Perelló, va ser delegada de Mans Unides i vocal del consell general de la gent gran del Baix Ebre. També va fundar l'Associació de Jubilats al Perelló.

La seva gran obra social va ser la fundació del grup de Majorettes del Perelló l'any 1969 que es va dissoldre l'any 1978. Idea que va sorgir en un

viatge que va fer a Barcelona, on tenia família i va veure l'actuació d'un grup francès, de Montpeller. La primera actuació va ser per les festes majors del Perelló, el 17 de gener de 1969 i va tenir molta publicitat als diaris de la província. A partir d'aquí, van començar a rebre contractacions per actuar a diferents pobles. En total van ser 325 actuacions per tota Espanya, es va convertir en el grup de majorettes més conegut.

L'abril de 1973 van participar al Programa televisiu "Un, Dos, Tres... responda otra vez". A l'octubre en un anunci del Renault 5.

L'1 de maig dels anys 1971-1972, 1973 i 1974 van anar a Madrid, a les Demostracions Sindicals, a l'estadi Santiago Bernabeu, actuant davant de Franco i els ministres.

A les actuacions les acompanyava un grup de 16 músics de la banda de la Unió Filarmonica d'Amposta.

Durant tots aquests anys, van actuar al grup de majorettes, un total de 75 noies del Perelló a les que la Pepita, amb empena, dedicació i coratge va transmetre uns valors molt positius per a les seves vides.

La Pepita Boyer s'inventava les coreografies, feia els assajos, s'ocupava de la gestió administrativa,

les contractacions, acompanyava al grup a totes les sortides, es feia responsable de les noies.

La creació d'aquest grup, en aquell temps, va ser una novetat no només al Perelló sinó a tota Espanya, ja que van ser les primeres majorettes. Però el més important es que es va visualitzar el món femení en un poble petit en una època en què les dones no tenien

oportunitat de ser elles mateixes, i fer visible les experiències i vivències d'unes noies que van portar el nom del seu poble per tot arreu amb orgull i satisfacció, gràcies a la iniciativa i empenta d'una dona que va dedicar la seva vida en benefici del seu poble : Pepita Boyer.

*Dona proposada per l'**Ajuntament del Perelló***

Foto: Josefa Boyer Grinyó

Maria Cinta Pastó Forés

Empresària de l'agricultura de proximitat, venia les hortalisses que ella mateixa conreava al mercat municipal. Exemple de vida d'una dona pagesa, vida dedicada a la pagesia amb cos i ànima com la majoria de dones pageses de Roquetes. Dones endurides pel sol i per la vida, però implicada i satisfeta amb el seu treball al camp que ha compaginat amb la seva gran dedicació a la família.

Roquetes, 1943

Pagesa, emprenedora i mestressa de casa

Va néixer a Paüls, en una família de Maria Cinta ens explica des del primer moment el seu entusiasme i passió per la seva dedicació a la terra i a la pagesia. Ens diu: «Quan es fa a gust, disfrutes», i des dels 11 anys que s'hi dedica.

Reconeix que hi ha pros i contres, però ens diu que com a totes les coses que es fan a la vida, i insisteix que ella ho ha fet sempre a gust i encara ara gaudeix del treball a la terra. Ens explica que dels seus dos fills, cap d'ells es dedica al camp, però que un conserva el seu gust i passió per la terra.

S'emociona quan ens explica que es va criar sense mare i amb 15 mesos la van agafar les monges del convent de la Consolació. Recorda el nom de la madre Rosa i la madre Ángeles.

El seu pare es va tornar a casar amb una dona que havia quedat vídua i li va dir que la cridés «tia» perquè aquesta encara es trobava afectada per la pèrdua de la seva filla, i li costava que l'hagués de cridar mare.

En el temps de la postguerra, no els va faltar mai menjar perquè cuidaven les terres i tenien animals a casa. Recorda com les seves amiguetes que no tenien a casa cultiu, tenien més mancances, i quan venien a casa,

les olives de damunt la taula volaven ràpidament. Eren moments difícils, on costava fins i tot vendre un parell d'ous. Però tot i que no tenien luxes, els diumenges podien matar un conill o pollastre per menjar.

Exemple de corresponsabilitat i repartiment de tasques en l'àmbit familiar, el seu home participava en totes les responsabilitats comunes: cura dels fills, tasques de la llar, etc. Maria Cinta anava al mercat a vendre el producte que a la tarda conreava al camp. Dona apassionada i satisfeta amb la seva dedicació al camp i a la família, conclou destacant com a aspecte més positiu de la seva vida els seus fills, i s'emociona quan els esmenta (ha vingut avui acompanyada per un d'ells).

Dona proposada per l'Ajuntament del Roquetes

Foto: Maria Cinta Pastó Forés

Pepita Sampé Salaet

Pepita es defineix de manera senzilla com a brodadora i cosidora des dels seus 10 anys. Acompanya la seva germana, que era modista, i formen una empresa de producció pròpia de roba prêt-à-porter amb molt renom per la seva costura, sobretot a Barcelona, per la qual cosa venien fins a Roquetes persones adinerades perquè les germanes Samper els fessin els seus vestits.

Roquetes, 1929

Cosidora, emprenedora

Va néixer a Barcelona. El pare Pepita Sampé va muntar, juntament amb la seva germana quatre anys més gran que ella, el seu propi taller de confecció i de costura. Van ser dues dones molt actives, autònomes i emprenedores, a qui els agradava el món de la moda i es van professionalitzar en la confecció de roba.

Pepita mostra modèstia en el seu treball, tot i que ens relata haver cosit per a persones adinerades que venien a Roquetes des de Barcelona i les moltes passarel·les de moda a les que anava, tenint contacte amb els i les millors modistes del moment, així com haver tractat amb personalitats de renom en l'àmbit polític i social.

Ens explica també com promocionava el municipi quan els seus clients de Barcelona venien a Roquetes i preguntaven per visitar llocs emblemàtics com l'observatori, posant-los en contacte per concertar visites turístiques i culturals.

Mai no va voler dependre de cap home i, per això, mai no es va voler casar, ni ella ni la seva germana. Tot i que quan anava a ballar, tenia una gran llista de pretendents, afició que li agrada moltíssim.

Foto: Pepita Sampé Salaet

Pepita i la seva germana anaven constantment a Barcelona en transport públic per motius de feina i, en els seus inicis, el seu pare els donava certa llibertat vigilada.

Ens explica breument els orígens dels seus pares: el pare era de Villalba i la mare de Benifallet. Relata que el pare no era l'hereu, i tot i ser de família benestant, al poble, l'hereu era qui rebia el patrimoni familiar, per la qual cosa va haver de buscar-se la vida i emprendre el negoci, junt amb la seva esposa, de venda de porquets. Recalca que la seva mare era la negociant de l'empresa familiar, una bona negociant, i elles van aprendre d'aquest esperit emprenedor.

La conciliació familiar era evident i el repartiment de tasques domèstiques es realitzava entre tots per igual: pare i mare i els tres germans. El seu pare sempre va mencionar i proposar algun cop de marxar a les Amèriques per emprendre un negoci —tenint com a referent alguns veïns de Villalba que havien fet fortuna allí—, però no s'acabaren de decidir. A les dues germanes ja copropietàries del negoci de costura també els va sorgir l'oportunitat d'anar-hi per un projecte de costura de brodats, ja que algun americà havia vist el seu treball a Barcelona, però es trobaven tenint cura de la seva mare i van optar per donar prioritat a estar juntes amb ella. Tot i això, als 70 anys de la Pepita, aquesta i la seva germana soles s'enlairen cap

a Nova York i voltants durant 15 dies per donar compliment al seu desig i el del seu pare.

Una anècdota interessant que ens explica Pepita Sampé i que va suposar un canvi en la manera de fer, a partir de llavors, en la tria de les sacristanes per a festes majors (les actuals pubilles) va ser la seva proposició de fer-ho per votacions i de manera democràtica, per poder optar més joves a ser pubilles i no sols les filles dels regidors, com es feia fins llavors. Aquesta proposta va suposar un canvi en l'accés com a pubilla de festes majors i més opcions per a les interessades.

Dona proposada per, l'Ajuntament de Roquetes

Rosa Gisbert Baiges

Rosa ha estat una dona treballadora, lluitadora i amb empena, dedicada principalment a la terra, ocupació emmarcada en un entorn altament masculinitzat i que ha realitzat amb gran professionalitat. Referent d'altres dones per la seva capacitat de lideratge en aquest sector conduint colles de treballadors i sent una de les primeres dones a treure's el carnet de conduir al municipi de Roquetes.

Roquetes, 1936

Pagesa

Rosa ha estat una dona treballadora, lluitadora i amb empena, dedicada principalment a la terra, ocupació emmarcada en un entorn altament masculinitzat. Dirigia, ella sola, colles d'homes i dones —estrangers i autòctons— que treballaven el camp. Se'n va fer càrrec ella, ja que el seu marit era transportista i van haver de repartir-se les tasques. És ell qui l'engresca i motiva a treure's el carnet de conduir, per a així poder portar els treballadors i treballadores a les finques. Va ser la primera dona a treure's el carnet de conduir al municipi de Roquetes, essent un referent per moltes altres dones que van treure's certs estigmes.

Fa 25 anys que enviudà, moment que ens relata com a dur. Va haver de fer-hi front amb força i valentia, i sempre va haver d'estar al capdavant dels terrenys, compaginant-ho amb les tasques domèstiques i de cura familiars. Quan anava a la cooperativa a dur el producte de la terra, li deien que era «la dona més valenta de la comarca», i és que fins als 75 anys, ha estat treballant sense parar al camp. Tot i que ho ha fet amb molta passió i ganes, ens explica que era molt bona amb la comptabilitat i ella s'ha encarregat de dur fins ara els comptes familiars i del treball.

Des de jove, tenia aquesta facilitat, i fins i tot una empresa li va proposar incorporar-se a la plantilla per portar la comptabilitat, però els pares no li van permetre perquè havia de treballar a casa, eren pagesos, i aprendre a cosir, la qual cosa es convertí en una afició que li va permetre cosir la roba de les seves filles i el delicat mantó de pagesa de la seva neta, que cosia fins avançada la nit.

Aquesta decisió de no dedicar-se a la comptabilitat, tot i que era una cosa que l'atreia, va determinar la seva dedicació per la terra i el seu estil de vida.

Dona proposada per, l'Ajuntament de Roquetes

Foto: Rosa Gisbert Baiges

Milagros Sanz Estupiñà

Dona valenta, treballant tota la vida des dels 6 anys, aprèn l'ofici de matalassera, ofici que va anar desapareixent amb la seva mort. Persona estimadíssima, molt vital i autodidacta, es deixa estimar per tot el poble i en ressalta com ningú el seu caràcter fort, valent i molt emprenedor.

Tivenys, 3 de setembre de 1926
Tivenys, 2020

Pagesa, matalassera, emprenedora

Milagros Sanz Estupiñà neix el 3 de setembre de 1926. Filla de família humil, comença de ben menuda a treballar i ho fa a l'obra amb només 6 anys. Passa la infantesa treballant, fent les tasques domèstiques, de pagesa i fent front a totes les penúries que li toca viure, ja que, als 10 anys, viu de primera mà la Guerra Civil espanyola. Són moltes les vivències que marquen la seua vida durant la guerra i li toca assumir, des de ben menuda, responsabilitats a tots els nivells.

Mare de tres dones, encamina la seva adolescència i maternitat treballant a casa i també al jornal en tota mena d'oficis.

Una de les seves peculiaritats és que aprèn l'ofici de matalassera i és l'última que manté aquest ofici al nostre poble, amb la qual cosa desapareix aquest el dia de la seva mort.

Persona estimadíssima, molt vital i autodidacta, es deixa estimar per tot el poble i en ressalta com ningú el seu caràcter fort, valent i molt emprenedor.

*Dona proposada per, **Particular***

Foto: Milagros Sanz Estupiñà

Anna Maria Bel Curto

Ballarina clàssica, membre del cos de dansa del Liceu i directora del Ballet Estudi des de l'any 1958, va ser la primera escola de ballet de les Terres de l'Ebre. Ha continuat formant-se durant tota la vida. Anna Maria Bel és una tortosina que gaudeix de l'estima i reconeixement de la ciutadania de la seva ciutat. Avui dia, continua participant activament en el món de la dansa.

Tortosa, 1938

Ballarina

Anna Maria Bel neix a Tortosa el febrer de 1938, a Sant Josep de la Muntanya, on la família s'havia refugiat dels bombardejos soferts per la població civil durant la Guerra Civil. Recorda la seva infantesa com un temps de privacions i tristesa.

Foto: Anna Maria Bel Curto

L'any 1950 començà la seva formació de dansa amb la professora Maria Antònia Mir, de Tarragona, i, als 16 anys, es traslladà a Barcelona per continuar formant-se. Allí rebé classes (1954-1957) del gran ballarí i coreògraf Joan Magrinyà, que li proposà formar part del cos de ball del Gran Teatre del Liceu (1957 i 1958).

L'any 1958 fundà la seva acadèmia Ballet Estudi Anna Maria Bel a Tortosa, la primera escola de dansa de les Terres de l'Ebre.

El seu gran interès per créixer professionalment l'ha portat a seguir estudis de Dansa Clàssica amb Ramon Solé, Nina Vyroubova i Serge Golovine; de Dansa Contemporània amb Lidia Azopardi; estudis de Dansa-Jazz amb Montse Colomé i Carl Paris; estudis de Metodologia de la Dansa Clàssica amb Bàrbara Kasprowitz, i de Dansa Espanyola i Metodologia de l'Instrument Castanyoles amb Emma Male-ras.

L'escola creix ràpidament, i els Festivals de Ballet anualment se celebren amb la col·laboració de diferents artistes del món de l'art, com el pintor Frederic Mauri; el director de la Banda Municipal de Música, Joan Monclús; Joan Magrinyà, coreògraf; Adolf Aymerich, pintor; Carles Vallés, fotògraf; Maria Teresa Barreno, pianista; M. Pérez Bonfill, escriptor; J.J. Murall, advocat; Zoraida Burgos, escriptora, i un llarg etcètera de persones vinculades a la cultura.

El desembre del mateix any, 1959, Anna Bel es casa amb Manuel Pérez Bonfill. A l'octubre del 60 neix el seu primer fill, Jordi. I al gener del 63, el segon, Xavier.

Organitza sortides culturals al Liceu per poder veure espectacles de companyies internacionals i els millors ballets de repertori. Aquestes excursions creen un públic per a la dansa a Tortosa.

La seva curiositat i l'autoexigència constant han fet que mai hagi deixat de formar-se i treballar sempre vinculada al que més estima: la dansa. L'any 1977 estudia psicomotricitat i obre la porta a la incorporació de nois a l'acadèmia.

El 1979, Anna Maria inicia les seves participacions en cursets internacionals, com ara el de Ramon Solé. Pren classes amb Menia Martínez, del Ballet Nacional de Cuba, i amb Carol Laurentti, ex-professora de l'American Dance Center de París. Així és com s'incorporen a l'escola els estudis de dansa contemporània. Més endavant, participa en la formació impartida per Bernadette Itey, professora i coreògrafa israeliana,

i també amb Daniel Lommel, ballarí del Ballet du XX Siècle de Maurice Béjart. Anna Maria Bel ha impartit nombrosos cursos, jornades i ha coreografiat espectacles per tot l'Estat. En constant formació, continua sent una dona model d'empenta i treball, d'exigència i disciplina.

De la seva escola han sortit nombroses ballarines i actrius, com Roberto Oliván, Neus Rodés, Pere Ponce, Cecília Aymí, Llibertat Curto, Sandra Palomo, Imma Bonet, Sílvia Sabaté, Nati Aguilar, Rosa Pino, etc.

El 1988, l'Ajuntament de Tortosa li atorgà un reconeixement pels trenta anys de trajectòria de l'escola Ballet Estudi, i l'any 2018 va ser pregonera de les Festes de la Cinta (festes majors de Tortosa).

*Dona proposada per, l'**Ajuntament de Tortosa***

Amparo Moreno Sardà

Mare de dos fills i àvia de tres nets. Viu a Tortosa des de 1981. Periodista i doctora en Història (Universitat de Barcelona, 1984). Va treballar els anys setanta a diversos periòdics de Barcelona i es va incorporar a la Facultat de Ciències de la Comunicació de la UAB, de la qual és catedràtica emèrita. El feminisme i la crítica a l'androcentrisme han estat l'eix de la seua activitat professional i política. Ha participat en el Grup Democràtic de Periodistes i la Plataforma en Defensa de l'Ebre. És membre del Col·legi de Periodistes de Catalunya des de 1974.

Calamocha (Terol), abril de 1947

Periodista i catedràtica emèrita del Departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació. Directora del Laboratori de Periodisme i Comunicació per a la Ciutadania Plural de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). Fundadora del Feminari Dones i Cultura de Masses de la UAB

Amparo Moreno Sardà, nascuda a Calamocha (Terol) l'any 1947, viu a Tortosa des de 1981. És mare de dos fills i àvia de tres nets. Graduada en Periodisme (1973) i doctora en Història (Universitat de Barcelona, 1984). Els anys 70 va fer informació local a diversos periòdics de Barcelona. I el curs 1973-74 es va incorporar a la Facultat de Ciències de la Comunicació de la UAB de la qual és catedràtica emèrita d'Història de la Comunicació. Va participar, en la clandestinitat, en el Grup Democràtic de Periodistes. Les discriminacions que va viure per ser dona la van abocar a col·laborar en l'organització de les Jornades Catalanes de la Dona (1976). El feminisme ha estat també l'eix de la seva activitat acadèmica amb el

Foto: Amparo Moreno Sardà

Feminari Dones i Cultura de Masses, del Departament de Periodisme, i a partir d'una proposta original: la crítica al discurs acadèmic androcèntric que va validar a la seva tesi doctoral (1984), punt de partida de diverses recerques que ha publicat en nombrosos congressos, articles i tesis doctorals que ha dirigit. L'androcentrisme a les Ciències Humanes i Socials i les formes que adopta als mitjans de comunicació i el discurs polític li ha portat a explorar explicacions alternatives, i desenvolupar eines utilitzant Internet per a la participació de la pluralitat de dones i homes en l'avaluació i la for-

mulació de polítiques públiques equitatives. Aquest és l'objectiu de les plataformes www.ciutadaniaplural.com i www.mapainfoparticipa.com amb el Laboratori de Periodisme i Comunicació per a la Ciutadania Plural de la UAB. A Tortosa, ha estat professora de la UNED (1982-1983), la primera directora de la Universitat d'Estiu de les Terres de l'Ebre (1995), col·laboradora de la Plataforma en Defensa de l'Ebre

(PDE), regidora de l'Ajuntament de Tortosa per Independents per l'Ebre (2003-2007) i presidenta de la Junta Directiva de la demarcació del Col·legi de Periodistes de les Terres de l'Ebre (2006-2014), organisme que li ha concedit el Micro Daurat 2019.

*Dona proposada per el **Col·legi de Periodistes de la Demarcació de Terres de l'Ebre***

Carlota de Mena i Zamora

Fou una de les grans primeres actrius de la segona meitat del segle XIX, juntament amb Mercè Abella o Paca Soler, de qui fou declarada hereva artística. Va ser elogiada per la seva versatilitat a l'hora de representar tota mena de gèneres, des de melodrames fins a comèdies, bé fos en català o en castellà. La feina de la tortosina quedaria com a referent interpretatiu per a actrius posteriors.

Tortosa, 1845
Manresa, 1902

Actriu

Carlota era filla del còmic barceloní Miquel de Mena i de Dolors Zamora, actriu de Lebrija. Fou alumna del Conservatori Barcelonès (teatre Odeon, 1860) i n'arribà a ser sòcia de mèrit. També participà com a aficionada a l'Orfeó Barcelonès (1862-1863). Entrà com a subalterna de la companyia d'Andreu Cazorro a l'Odeon el 1861 i hi romangué fins a la temporada 1871-1872, quan s'uní professionalment amb Antoni Tutau al teatre Olimp. Mena va esdevenir la primera actriu indiscutible dels projectes modernitzadors que engegà Tutau, amb qui s'acabaria casant en segones núpcies.

Tanmateix, el local on més petja va deixar l'actriu fou al teatre Novetats, sobretot al llarg dels vuitanta i noranta, al capdavant de la secció catalana i emparant la campanya de l'Associació d'Autors Dramàtics Catalans.

Mena acabà sent dirigida pel seu gendre, Enric Borràs, i fent col·laboracions esporàdiques per al Romea, el Nove-

tats, el Tívoli i el Líric. Morí a finals de desembre del 1902 d'un atac d'apoplexia estant de gira a Manresa. Del primer matrimoni amb l'actor Josep Delhom va tenir dos fills, també actors: Carles (1872) i Dolors (1869).

Foto: Carlota de Mena i Zamora

Significació

Carlota de Mena fou una de les grans primeres actrius de la segona meitat del segle XIX, juntament amb Mercè

Enciclopèdia de les Arts Escèniques Catalanes [en línia] Barcelona: Institut del Teatre, Diputació de Barcelona, 2022. [Consulta: 2 de febrer de 2022]. Disponible a: <https://www.institutdelteatre.cat/publicacions/ca/enciclopedia-arts-esceniques/id1679/carlota-de-mena-zamora.htm>

Abella o Paca Soler, de qui fou declarada hereva artística. Va ser elogiada per la seva versatilitat a l'hora de representar tota mena de gèneres, des de melodrames i comèdies fins a Henrik Ibsen, bé fos en català o en castellà.

Per la seva vinculació amb Tutau i les campanyes del Novetats, fou acusada per alguns de tenir tracte de favor o d'exclusivisme.

*Dona proposada per l'**Ajuntament de Tortosa***

Cinta Sabaté Querol

«Les escultures, les dones, de Cinta Sabaté són una sola dona i són totes les dones. Amb la docilitat del fang, la neutralitat del guix, la precisió del llapis o l'eternitat del bronze, Cinta Sabaté aconsegueix crear un món personal, un corpus d'obres on no cal cap signatura per identificar l'autora».

Zoraida Burgos

Tortosa, 1946

Escultora

Cinta Sabaté va créixer a Tortosa en una família constituïda per la mare, Àngels Querol; la iaia, Josepa Vinaixa, i la seva germana, Àngels. El seu pare, un treballador de banca, persona excel·lent, morí molt jove (1948); era fill de Cinta Vidiella i Ramon Sabaté, els fundadors de l'emblemàtic barri el Barracot de La Cava. En un principi, era una barraca, el doble d'ampla, on servien menjar a les colles de valencians treballadors temporals a la Ribera.

La mare de Cinta, en constatar la vocació artística de la xiqueta, li proporciona materials: argila, colors... I en tenir l'edat, la matricula a l'Escola d'Art (en aquell moment, estava a l'avui desaparegut Palau del Baró de Purroi, del carrer Mercaders). Estudià també a l'escola municipal de música Lamote de Grignon. La pedagoga Enriqueta Monsoriu la preparava per als exàmens del batxillerat.

Un any, a les vacances de Nadal, va fer un bust de dona i el va portar a l'escola d'art. A partir d'aquell moment, a l'escola, on sols s'impartia dibuix, es va poder fer escultura i pintura.

Un grup d'alumnes de l'escola van decidir presentar-se a l'Escola Superior de Belles Arts. Cinta va aprovar

l'ingrés i el senyor Robert Escoda, professor de l'Escola de Tortosa, la va animar a demanar una beca. Li fou concedida i determinant perquè Cinta es traslladés a Barcelona a cursar la carrera de Belles Arts a l'Escola Superior i diferents aprenentatges artístics a altres establiments docents com L'Art del Llibre, l'Escola Massana i altres.

A l'Escola Superior va guanyar un primer accèssit i un primer premi de fi de curs de la Direcció General de Belles Arts, i tots els cursos va guanyar la beca de dibuix al natural del Reial Cercle Artístic de Barcelona.

Foto: Cinta Sabaté Querol

L'escultor Joan Rebull, en adonar-se de la qualitat dels dibuixos d'apunt del natural de Cinta, la selecciona per a la beca de la Fundació Castellblanch, on uns becaris passen uns mesos a Ca Madó Pilla de Valldemossa (Mallorca) fent escultura sota la direcció del mestre reusenc.

A banda dels estudis per a obtenir el títol de professora de Dibuix i, posteriorment, el de llicenciada en Belles Arts, estudia una gran quantitat de tècniques i disciplines artístiques per poder-les aplicar, posteriorment, en la seua vida docent: ceràmica, esmalt sobre metall, repussat de metalls, gravat i altres.

En una de les seves primeres activitats com a professora, va portar alumnes del col·legi Garbí a examinar-se a l'institut Infanta Isabel d'Aragó. Allí va tindre una llarga discussió amb el catedràtic titular, el senyor Arturo Gibert Sánchez de la Campa, qui li oferirà una plaça de professora de Dibuix a Santa Coloma, havent constatat l'entusiasme, la vàlua i el convenciment

pedagògic.

En la seva estada a Santa Coloma, projecta un mural de 400 m² amb el que inicia, potser sense pretendre-ho, un important moviment muralista de secundària a tot Catalunya. Va exercir durant 7 anys. Tornà a les Terres de l'Ebre, on ha alternat entre dos instituts a les capitals del Baix Ebre i del Montsià respectivament.

Ha estat professora de Dibuix i Escultura a la Universitat Catalana d'Estiu de Prada de Conflent. A banda de professora, també ha estat alumna d'Eliana Comelada, Adolf Tobeña, Giner Sorolla, Miquel Porter, Joan Víctor de Barberà...

Cinta, sempre que la salut i el temps li han permès, s'ha dedicat al dibuix i a l'escultura, i molt especialment a la docència, on ha desenvolupat nous sistemes expressius i ha format diverses generacions d'artistes.

Dona proposada per l'Ajuntament de Tortosa

Enriqueta Ferrús i Ribes

Llibretera, impressora, científica i emprenedora, va aconseguir una fórmula química magistral per a la impremta que comercialitzà amb una tinta de la marca «La Jibia». Va regentar la impremta-llibreria des de 1891 fins a 1918 (actual llibreria La 2 de Viladrich). El 2022 es commemora el centenari de la seva mort.

Ascó, 1837
Tortosa, 1897

Llibretera, impressora, científica i emprenedora

Filla de Pere Ferrús i Ribes (Ascó, 1837 - Tortosa, 1897), i de Maria Antònia Ribes i Magrià (Tortosa, 1842-1914), va passar la major part de la seva infància al poble de Xerta, juntament amb les seves tres germanes, on el seu pare exercia de mestre. Allí es forma científicament al costat del catalanista i farmacèutic de Xerta, Antoni Añón i Cortiella.

Més tard, la família Ferrús i Ribes es va traslladar a viure a Tortosa. El 1889, Enriqueta es va casar amb el membre de la Renaixença, Francesc Mestre i Noé (Tortosa 1866-1940), amb el qual va tenir el seu únic fill, Ernest Mestre i Ferrús, que va néixer a l'edifici Ferrús, de Tortosa, actualment carrer de la República Argentina, núm. 24, i Cervantes, 11.

A principis de novembre de 1891, el matrimoni Mestre-Ferrús va adquirir la llibreria del Sr. Prades i li va posar per nom Llibreria Religiosa, Científica i Lliterària. És una llibreria de la qual ja es tenia constància el 1760, però probablement ja existia abans. La més antiga de Catalunya i una de les més antigues d'Europa. Enriqueta va ser

qui veritablement va regentar la llibreria del carrer de la Rosa, núm. 11-13, i que estava lligada a una impremta al carrer de Taules Velles. Emprenedora i científica, va aconseguir una fórmula química magistral per comercialitzar una tinta amb la marca «La Jibia». I va deixar un receptari de fórmules de les diverses tintes que va comercialitzar.

Foto: Enriqueta Ferrús i Ribes

Ferrús i Ribes va regentar la impremta-llibreria des de 1891 fins a 1918, quan, degut a la malaltia que li va acabar causant la mort (malaltia provocada pels gasos emanats de les proves químiques fetes en la fabricació de la tinta «La Jibia»), va traspasar el negoci als seus treballadors, els germans Fermín i Claudio Viladrich.

Lavors Enriqueta va deixar el seu domicili del carrer de la Rosa, a dalt mateix de la llibreria, i es va traslladar a viure a l'edifici Ferrús, al bell mig de l'eixample tortosí.

A la mort d'Enriqueta l'any 1922, la llibreria va passar definitivament als germans Viladrich. Actualment, la llibreria Viladrich encara existeix amb el nom de La 2 de Viladrich.

Menasanch i Martí, Núria (2022). Enriqueta Ferrús i Ribes. Pionera del feminisme catalanista ebrenc. (Vinebre 1 esmalt sobre metall, repussat de metalls, gravat i altres.

Dona proposada per l'Ajuntament de Tortosa

Maria de las Nieves de Cid Puyet

Amb els seus 90 anys acabats de fer, la Marini de Cid manté una vitalitat i una memòria envejables, que li serveixen, sobretot, per reconèixer i saludar una veritable legió d'exalumnes de les Terres de l'Ebre. L'ensenyament ha estat un dels motors de la vida d'aquesta tortosina que les ha vist de tots colors des que va arribar al món el 1932.

Tortosa, 12 de febrer de 1932

Catedràtica de Geografia i Història

El dia que va néixer va nevar a Tortosa, un fet que per desgràcia sembla que no es repetirà sovint, a conseqüència del canvi climàtic. Però la neu caiguda aquell febrer de 1932 va fer que el matrimoni de Cid Puyet bategés la seva filla amb el nom de María de las Nieves, d'on prové l'apel·latiu «Marini» amb què la coneix tothom.

Nascuda en una família benestant, la Marini va demostrar ben aviat passió pels estudis i per la lectura, i es va trobar en un entorn familiar prou modern com per a plantejar-se anar a la universitat, la qual cosa, a l'època, encara no estava a l'abast de la majoria de noies.

A Saragossa es va llicenciar en Filosofia i Lletres l'any 1955. Va obtenir la càtedra de Geografia i Història a l'institut Joaquim Bau de Tortosa, on va treballar més de 40 anys.

Paral·lelament, va conèixer i es va casar amb Manolo Gas Carpio, un jove advocat que formava part, com ella, dels cercles tortosins més dinàmics culturalment, i amb una actitud militant que desafiava les limitacions de la dictadura. En aquest entorn de jo-

ves inquietos, hi trobem escriptors i artistes amics com Manuel Pérez Bonfill, Zoraida Burgos Mateu i Federico Mauri Pallarés.

Foto: Maria de las Nieves de Cid Puyet

La Marini de Cid ha estat un referent en el món de l'ensenyament a Tortosa i al conjunt de les Terres de l'Ebre. Centenars d'exalumnes en són testimoni, i són la prova vivent que el record d'aquella professora dinàmica, divertida, apassionada no ha deixat indiferent ningú. No només per la seva facilitat per encomanar l'entusiasme per l'art, sinó també perquè, en la seva actitud vital, la Marini esdevé un exemple a seguir per les noies de moltes generacions, encotillades sota el sostre de vidre que els prejudicis masculistes han establert, i que per sort comença a esquarterar-se.

La Marini ha estat una persona de família, viatgera, amant de la diversió i dels àpats entre amics. El seu matrimoni ha estat un exemple d'amor i complicitat a través de les dècades. Ha estimat sempre la seva ciutat i el

seu paisatge. I el seu compromís amb la docència i amb la cultura ha donat sentit a la seva vida.

*Dona proposada per **Familiars***

Maria Cugat Fornos

Una infantesa marcada per la guerra i la postguerra dels vençuts. A la seva joventut, es va traslladar a París amb tota la família, on va estudiar a la Universitat de la Sorbona i treballar de professora d'espanyol. Activista en diferents causes, amant de l'art i de l'amistat. Mai va oblidar les seves arrels i les Terres de l'Ebre, sent un referent de dona lluitadora i compromesa amb la cultura.

Tortosa, 1933
París, 2020

Professora, artista i activista cultural

Foto: Maria Cugat Fornos

Des de l'any 1949, Mary vivia i treballava a París, però tornava a Tortosa tots els anys a la seva caseta del barranc de Caputxins, al jardí de la seva mare, el seu petit paradís, a les amistats de tota la seva vida, Zoraida, Fernando, Manolo Ripollés i Cari, els Rocamora-Adam... i amics nous impossibles d'anomenar-los a tots.

Li agradava molt pintar els reflexos de l'aigua, del seu estimat i defensat riu Ebre.

Testimonis

1- Zoraida Burgos (escriptora)

Amistat de tota una vida.

La nostra amistat va començar els anys d'escola. Devia ser cap als 7 o

8 anys. Anàvem al col·legi de les Teresianes, ella passava per davant de casa meua i anàvem juntes. Als 10 anys, vam passar a estudiar el batxillerat, a l'institut, i com anàvem al mateix curs, seguíem juntes el mateix camí. Crec que va ser a quart curs quan la seva mare i els dos fills van marxar a París, per trobar-se amb el seu pare, que hi vivia exiliat des de finals de la Guerra Civil. Havia estat molt dur per tota la família l'exili i separació del pare. A partir dels 14 o 15 anys, ja a París, va començar els estudis al Liceu francès i, després, els estudis superiors. Aviat es va centrar en la nova vida i es va integrar a la nova cultura. Recordo el primer llibre que em va enviar, una biografia de Colette. Mary va aprofitar els seus estudis. Tenia una sòlida base de coneixements.

A Mary sempre li va interessar l'art, particularment, la pintura. Va assistir a unes classes de pintura sobre seda i, realment, en va aprendre. Treballava molt bé les combinacions de colors, en principi amb temes abstractes, i després perfilant perfectament les taques de color fins a aconseguir pintures molt interessants, paisatges i flors de gran delicadesa. Estava molt orgullosa d'haver assolit dominar el dibuix i el color, ja que en principi i potser recordant algunes classes de dibuix a l'institut, havia arribat a creure que no ho aconseguiria mai.

Com havia patit a fons la repressió de la postguerra, en guardava el record com una ferida fonda i era fortament crítica amb algunes converses sobre política. Raonava les crítiques, mantenint amb força i amb coneixement la seva opinió.

Una petita mostra del seu caràcter és una foto petita, en blanc i negre, d'un grup de l'institut, potser de primer curs, molt joves. Era una excursió a la muntanya i ens trobàvem voltant una gran pedra al cim. Mary sobresortia del grup amb un braç estès i amb un dit marcava «primers». Un gest de victòria molt personal i, alhora, indicatiu del seu caràcter ferm i segur.

2- Maïté Bouyssy (historiadora, professora honorària a París, directora de recerca)

Maria va estudiar a la Universitat de la Sorbona (París) i va ser professora d'espanyol al prestigiós institut parisenc Jules Ferry i, després, al Lycée Turgot des de 1971 fins a la seva jubilació. Va tenir un protagonisme tant en l'educació com a través del seu paper de sindicalista i de dona compromesa i intransigent davant tots els problemes del post-1968, període en què es van obrir debats socials, però les administracions es van mostrar reticents. El seu sentit de l'anàlisi i el seu dinamisme la van convertir en un element important de la sociabilitat del cafè dels companys. Va ser a Turgot on la vaig conèixer, a partir del 1972, i vam romandre amics fins al seu final.

Davant dels alumnes, no es va rendir mai, i potser es va negar encara més a la mandra intel·lectual d'un jove que d'un adult alhora que sabia ajudar als

qui van perdre la confiança, per això, molts pares i avis d'alumnes li van estar agraïts.

A més de la seva cultura literària en ambdues llengües, tenia un profund gust per la pintura, un ull com diuen, i assistia a totes les grans exposicions parisenques, visitava museus d'arreu del món, i els regals col·lectius dels amics li van permetre, tardanament, 8 dies a Viena, perquè res li donava més plaer; també coneixia molt bé la pintura contemporània i, amb independència del que es devia als seus amics pintors i artistes visuals, freqüentava les bones galeries.

Fins a la caiguda del franquisme va ser molt activa en les associacions catalanes i per la defensa de la llengua. Quan totes aquestes associacions clandestines es van fer càrrec de l'annex del consolat espanyol, 7 rue Quentin Bauchart, que esdevindria l'Institut Cervantes de París, va organitzar, per a aquesta celebració de la inauguració de la reorientació de les activitats de la Biblioteca d'Espanya, una exposició molt bonica. Fotografies de conserges espanyols a París dels quals es desconeixia la procedència, però que mereixien una ullada. De nou, la seva activitat unificadora i la seva capacitat d'anàlisi de possibilitats i emergències la van convertir en una dona preciosa, el que sabien els seus amics, i el que més enllà de la jubilació, va mantenir a través de països i contingències en la realització d'una important activitat d'escriptura i debat pels seus correus electrònics i sobre Internet.

Dona proposada per l'Ajuntament de Tortosa: Biblioteca Marcel·lí Domingo

Josefa Subirats Favà (Pepeta la Paisana)

Pepeta la Paisana, curandera de gràcia i vident, va començar a adquirir coneixements de les propietats de les plantes des de molt petita i els va anar ampliant amb la seva capacitat intuïtiva. Ja als primers anys de vida, va ser conscient de la capacitat innata que tenia per curar els altres i de preveure esdeveniments. «Era una dona de bé, senzilla, que no sabia llegir més que en els ulls de la gent», Mn. Joan Martínez (L'Ebre, núm. 1029, p. 21).

Tortosa, 1916
Tortosa, 2 de maig de 1995

les primeres premonicions i pressentiments que sempre es complien.

Curandera de gràcia i vident

Nascuda el 1916 al carrer Jerusalem, al barri de Remolins (Tortosa).

Filla de pares pagesos, va créixer envoltada de plantes i flors de tota mena. Mai va anar a l'escola. Quan tenia 20 anys, va casar-se amb Josep Sol i va tenir tres fills.

No hi ha constància que cap dels seus avantpassats s'haguessin dedicat a la medicina natural, tinguessin dots d'endevinació o fessin pràctiques esotèriques.

Deia que li feia mal el cor quan veia el dolor dels altres. Va fer la primera cura als 7 anys. Quan una veïna es va trencar el peu i ella es va sentir cridada a curar-li amb fregues d'oli i vinagre. Als 8 o 10 anys, va començar a tenir

Foto: Josefa Subirats Favà

Des de molt petita, va començar a adquirir coneixements sobre les propietats medicinals de les plantes, en part, gràcies als sabers rebuts dels seus

Garcia Roselló. Joaquin M., *Historia de las medicinas alternativas y complementarias en las Terres de l'Ebre durante la edad contemporánea*. Consultada a: <https://www.tdx.cat/handle/10803/37346#page=1> (Febrer 2022)

Felip Palau, B. (2014). "El gran callejero de las mujeres". *La Vanguardia*, núm. 47.776, p. a 29 Gilabert, J.; Planel, R. (1998). "Pepeta, curandera de gràcia i vident", *L'Ebre*, núm. 1029, p. 21 Duran, C. (1998). "Un monòlit en memòria de Pepeta la Paisana", *L'Estel*, núm. 206, p. 6 (1998) "Inaugurat el monolít que recordarà per sempre Pepeta la Paisana", *La veu del Baix Ebre*, núm. 2101, p. 7

Royo, R. (1997). "Rafel Sol Subirats, de 41 anys, és el més petit dels fills de La Paisana", *L'Ebre*, núm. 989, p. 17

Martínez Garcia, J. (1996). "Carta a Pepeta la Paisana", *L'Ebre*, núm. 910, p. 7

Martínez Garcia, J. (1995). "Salm de comiat a Pepeta la Paisana", *La veu del Baix Ebre*, núm. 1938, p. 7

Martínez Garcia, J. (1995). "Una paisana que es deia Pepeta", *L'Ebre*, núm. 857, p. 20

avis i progenitors, però que va ampliar molt gràcies a la seva capacitat intuïtiva, que li suggeria l'eficàcia de cada planta per a afeccions concretes i amb l'aplicació del tractament anava forjant el seu saber.

Mitjançant aquest autoaprenentatge, intuïtivament comprenia les propietats terapèutiques de més d'un centenar de plantes, elaborant ella mateixa una enciclopèdia pròpia de fitoteràpia.

Va iniciar plenament l'activitat com a curandera després de la Guerra Civil. Els punts essencials del seu saber eren la fitoteràpia, la sacralitat, els rituals simbòlics, les pràctiques esotèriques i el poder d'endevinació. Entre les patologies més tractades mitjançant la fitoteràpia o les tècni-

ques quiopràctiques es troba un ampli ventall de processos com malalties osteotendinoses i musculars, malalties dels òrgans interns, dermatològiques, urogenitals i tractaments ginecològics, entre d'altres

Reconeixements

Assignació del seu nom a una plaça del barri de Remolins, on va nèixer Pepeta la Paisana, i construcció d'un monòlit en la seva memòria pel picapedrer Manolo Homedes, inaugurat el 21 d'agost del 1998 per l'alcalde Marià Curto.

El grup de música Quico el Cèlio, el Noi i el Mut de Ferreries li dediquen una cançó que porta per títol el seu nom al CD Mira bé el que et dic (1998).

Rosa Ginovart Boada

Exerceix de mandonguera i carnissera des dels 7 anys fins al dia de la seua jubilació. Ensenya el seu ofici a les seues filles i descendents, fins al dia d'avui, conservant el secret de fer el mandongo.

Tortosa, 24 de març de 1913
Tortosa, 27 de febrer de 1999

Mandonguera, carnissera

Viu a Remolins amb els seus pares, Tomàs i Francisca, davant la presó. La seua mare, quan hi havia presos, feia el ranxo dels presoners, i, si no, ajudava a una carnisseria. La seua mare emmalalteix quan ella té 7 anys i ella la substitueix a la carnisseria com a aprenent.

Va a Barcelona a treballar i torna en acabar-se la guerra, a l'edat de 26 anys. Amb 27, es casa i és llavors quan munta la seua pròpia carnisseria a la costa de Capellans, 47, i una parada al mercat central, a la casella 52. Regenten la parada ella i les seues filles. Continua després el negoci la seva filla Rosita i, paral·lelament, crea un negoci la seva altra filla, Dolors, i el seu gendre, Josep (Forés & Cid), avui dia regentat pels fills d'aquests. Mort a l'edat de 86 anys.

*Dona proposada per, **Particular** (fill)*

Foto: Rosa Ginovart Boada

Foto: Rosa Ginovart Boada

Amèrica Mola Falcó

Va ser la primera llevadora amb titulació universitària que va exercir de llevadora. Quan atenia dones de fora de Xerta, ho feia en bicicleta o creant el riu en barca. El dia del bateig del nadó, era la llevadora qui el portava a l'església, i era llavors quan es donava per finalitzada l'assistència de la llevadora a la mare i el nadó.

Buenos Aires (Argentina), 10 de juny de 1913
Xerta, 10 de desembre de 1994

Llevadora

Amèrica va néixer a Buenos Aires (Argentina), on la seva família, que era de Xerta, havia emigrat per treballar. Van tornar a Xerta quan ella era petita. Va ser la primera llevadora amb titulació universitària que va exercir a Xerta. Va cursar els estudis de llevadora a l'Hospital Clínic i va fer les pràctiques a la Maternitat de Barcelona. En acabar, va tornar al poble i atenia els parts de Xerta, Tivenys i altres pobles que no tenien llevadora ni metge. Quan assistia fora del poble, es desplaçava en bicicleta o creuant el riu Ebre en barca.

Es va casar, a Xerta, en Antonio Queralt Ferreres, i van tenir tres fills. Va lluitar molt per canviar els antics costums que hi havia als pobles envers les parteres, ja que els primers dies del postpart, a penes se les rentava i se'ls donava poc menjar, bàsicament ous passats per aigua, d'ençà que, durant molts anys, els ous passats per aigua es deien «ous de partera».

Després d'assistir el part, anava cada dia a casa de la partera a rentar-la, i també al nadó, fins que a aquest li queia el melic. El dia del bateig del nadó, era la llevadora qui el portava a l'església, i era llavors quan es do-

nava per finalitzada l'assistència de la llevadora a la mare i el nadó.

A principis dels 70, es va presentar a les primeres oposicions que es van convocar per a totes les llevadores d'Espanya. Va aprovar i va aconseguir una plaça pública en propietat, escollint Roquetes, on va exercir fins que es va jubilar als 70 anys.

Dona proposada per l'Associació de Mestresses de Casa de Xerta

Foto: Amèrica Mola Falcó

Rosa Giné Pedro (la sinyó Rosita del Cafè)

Dona emprenedora, va aconseguir remuntar el Cafè del Jardí, derruït durant la guerra. Tot i ser molt controladora, va guanyar-se l'estima dels joves, com van demostrar en el seu enterrament.

Xerta, 1898

Xerta, 1986

Mestressa del Cafè del Jardí

Rosa Giné Pedro (la sinyó Rosita del Cafè) va néixer a Xerta el 8 de setembre de 1898. Filla i neta dels propietaris del Cafè del Jardí, el cafè de la plaça, que va anar passant de generació en generació.

Per aquella època, el Cafè del Jardí era el centre neuràlgic del poble on comerciants, ramaders i venedors de carrer tancaven els seus tractes, on es reunien les famílies en sortir de missa, on es feien les festes majors... On tothom hi tenia cabuda. Era el centre social de Xerta.

Tot i haver de reconstruir el cafè després de la guerra i malgrat la tristesa profunda per la mort prematura de la seva filla de 12 anys, amb el temps, va poder conviure amb la pena i va continuar fent allò que sempre l'havia apassionat, que era estar al Cafè amb la gent del poble i, sobretot, amb els joves.

S'esmelegava sovint que el jovent havia canviat molt. Li feien una trastada rere l'altra i ella s'enfadava i els renyava. Després, quan es tranquil·litzava, sortia i els feia reflexionar. Vivia per ells i per la societat xertolina.

Foto: Rosa Giné Pedro

Amb la mort del seu marit, van agafar el relleu les seves nebodes, Anita i Pepita, encara que sempre consultaven i respectaven les decisions de la mestressa del local, la tia Rosita, qui, fins a l'últim moment de la seva vida, no va deixar d'estar al Cafè des de primera hora del matí fins que tancaven.

Va morir el 15 de juny de 1986, a l'edat de 88 anys. A l'enterrament, hi van assistir familiars, amics i tots els joves del poble, que van comprar una preciosa corona i van portar de casa a l'església el fèretre de la sinyó Rosita a les se-

ves espatlles amb els ulls plorosos. Va ser un reconeixement a tota una referent per al jovent del poble.

Una dona que va impulsar, durant molts anys, un negoci familiar que va esdevenir un lloc de reunió i d'alegria per a tothom.

*Dona proposada per l'**Associació de Mestresses de Casa de Xerta***

Foto: Rosa Giné Pedro

Francesca Aliern Pons

És una escriptora prolífica i vocacional de raïl autodidacta que ha tret a la llum magnífics retrats de la vida de la dura postguerra i de les situacions asfixiants per als més desvalguts en un poble de la riba baixa de l'Ebre. És autora de més d'una vintena de novel·les, també de narracions curtes i de retrats costumistes.

Xerta, 1943

Assistent de laboratori veterinari, pagesa i escriptora

Va nèixer a Xerta el 22 de febrer de 1943. De família pagesa, de ben jove neta va ajudar en les tasques agrícoles de les finques familiars, sobretot amb el conreu de l'oliva. En període adolescent, volia veure món. Va passar algunes temporades a Londres i a Menorca, indrets que la van fascinar i la van ajudar a entendre la societat. Va haver de retornar al poble per fer-se càrrec de la mare, que estava malalta. Aquest fet va suposar tot un entrebanc per a ella, ja que li agradava la vida que portava en poblacions turístiques en les quals coneixia gent de tota mena.

No va poder estudiar en la seua joventut, però va intentar formar-se acadèmicament a la UNED i amb tota mena de cursos no curriculars.

Durant la darrera dècada del segle passat, va endegar la seua carrera literària. Primerament, amb estudis costumistes sobre el seu poble natal per, posteriorment, treure a la llum les seues primeres novel·les en llengua castellana. Va tractar temes molt específics com l'amor entre dues dones o la droga, que la situava de ple en el marc de l'anomenada novel·la social amb tocs existencialistes. D'aquesta primera fase de la seua producció, hi ha títols ben significatius com *Un otoño, toda una*

vida, *No llores, Laura* o *La Canela*. A partir de 2003, ja escriu tota la seua producció novel·lística en català, idioma en el qual ja compta amb més de vint títols. És autora de novel·les d'èxit com *Sabó moll*, *Cafè París*, *El pont de la solitud*, *Cullerades de vida*, *Negre estalzi* o *Mans de fang*. Fins i tot ha tractat el gènere policíac a *L'espiera*.

De formació autodidacta, novel·lista vocacional, s'ha convertit en una de les veus ebrenques més potents de la literatura actual. Ha donat veu als desvalguts, als discriminats, als que menys tenen. Ha aconseguit un gran nombre de lectors i de lectores i ha atansat el català a molts lectors que solen llegir en una altra llengua habitualment, tasca de país en majúscula.

Dona proposada per Particular

Foto: Francesca Aliern Pons

M O N T S I À

Josefina Martínez-Aguado y Guerra

(Fina Mar)

Josefina Martínez-Aguado utilitzava el pseudònim, i també acrònim, «Fina Mar» per signar els seus treballs de poesia i narrativa, així com els escrits periodístics, en els quals sempre utilitzava la llengua castellana, excepte en alguna col·laboració poètica a la revista Terra Nostra (Alcanar, octubre de 1928). L'epilèpsia que patia no només va condicionar el seu caràcter, sinó també l'obra poètica i narrativa amb tocs de romanticisme, patriotisme, espiritualitat i, sobretot, amor i estima pel seu poble d'adopció, Alcanar.

Madrid, entre els anys 1899-1900
Barcelona, l'any 1955-1956

Esriptora i poetessa

Foto: Fina Mar

Esriptora i poetessa, Josefina Martínez-Aguado y Guerra va néixer a Madrid entre els anys 1899 i 1900. El seu pare (Tomàs Martínez-Aguado) era advocat a Madrid i va vindre a Alcanar, on va exercir de secretari de l'Ajuntament, per la seva amistat amb el músic, poeta i escriptor Àngel M. Sancho-Suñer.

Josefina Martínez-Aguado utilitzava el pseudònim, i també acrònim, «Fina Mar» per signar els seus treballs de

poesia i narrativa, així com els escrits periodístics, en els quals sempre utilitzava la llengua castellana, excepte en alguna col·laboració poètica a la revista Terra Nostra (Alcanar, octubre de 1928). La malaltia que patia, epilèpsia, no només va condicionar el seu caràcter, sinó també l'obra poètica i narrativa amb tocs de romanticisme, patriotisme, espiritualitat i, sobretot, amor i estima pel seu poble d'adopció, Alcanar.

A més dels articles que va publicar en alguns mitjans de premsa escrita, també va escriure:

- Flores de ensueño (1925), un ampli recull de poemes, dedicat a Vicente Fabregat Fibla i amb pròleg del canonge Josep Matamoros.
- El Vencedor: ensayo de novela (1930), una novel·la dedicada al pare, Tomàs Martínez-Aguado.
- El secreto de la esfinge (1931), una novel·la.
- Divagaciones poéticas: conferencia dada en el Ateneo de Tortosa (1926), un fulletó.

Quan publicà la novel·la El vencedor, va anunciar que tenia en preparació una altra novel·la, Renacer, però es desconeix si va arribar a ser publicada.

Sobre ella escriurà el canonge Josep Matamoros: «Fina Mar es el seudónimo

de una distinguida señorita de Alcanar, que por la bizarría y brillantez con que lleva emprendidas ya, en plena juventud, las tareas literarias, promete alcanzar puesto muy preeminente en el Parnaso de las musas».

Fruit de l'amistat amb el canonge Josep Matamoros, va col·laborar amb la premsa tortosina a Correo de Tortosa i Heraldo de Tortosa, i amb la revista La Zuda. A més, va publicar poesia als setmanaris Heraldo de Vinaroz i Patria Nueva; al diari Las Provincias, de València; a La Vanguardia Balear, de Mallorca; a El Mañana, de Terol, i a Terra Nostra, d'Alcanar.

També va donar conferències a l'Ateneu Mercantil de Tortosa (gener de 1926) i a l'Ateneu Mercantil de Vinaròs (març de 1927).

A l'inici del període de la Guerra Civil, la família va sentir-se amenaçada per les actituds de les milícies antifeixistes, la qual cosa va provocar que Josefina Martínez-Aguado, en companyia del seu pare i un germà, marxés a viure a Barcelona, on va morir en un sanatori de la capital catalana l'any 1955-1956 a conseqüència de la seva malaltia.

Dona proposada per l' Ajuntament d'Alcanar

Consol Ferré

Consol Ferré va dedicar la seva vida a l'ensenyament, començant a l'acadèmia Verdaguer d'Amposta. Era una dona enamorada de la seva professió, de la natura i de la seva llengua: el català. Anys després, va ser una de les fundadores del col·legi Cervantes i, més tard, va tornar a Amposta per impartir classes al CEIP Miquel Granell. També va exercir al CEIP Soriano Montagut, escola on es va jubilar l'any 1985. A banda de la docència, també tenia inquietuds culturals i literàries, fet que la va portar a escriure diversos contes i alguna novel·la. Juntament amb els seus germans, Estela i Josep Ferré (conegut com a Pep Soquet) van posar en relleu la importància del teatre amateur durant la dictadura franquista per a la pervivència, el coneixement i la difusió de la cultura catalana. En l'actualitat, una escola d'Amposta porta el seu nom.

Amposta, 3 de febrer de 1921
Març de 2007

Mestra

Foto: Consol Ferré

Consol Ferré va dedicar la seva vida a l'ensenyament; de fet, a l'actual ciutat d'Amposta, se la recorda com a mestra Consol. Val a dir que va ser una dona enamorada de la seva professió, de la natura i de la seva llengua, el català.

Quan era una jove estudiant de batxillerat a l'institut de Tortosa, on va aprendre a escriure en català¹, feia

repàs a casa seva: a les nits, ensenyava a llegir i a escriure molts nois i noies que treballaven. Sabia transmetre la il·lusió pels aprenentatges, per créixer, per aprofitar la vida i anar més enllà —en temps difícils—, la qual cosa motivava els joves a estudiar i avançar.

Després d'uns quants anys d'haver acabat la Guerra Civil, va començar, amb entusiasme, a fer de mestra a l'acadèmia Verdaguer del poble i, paral·lelament, a fer realitat l'Agrupació Excursionista d'Amposta, on va participar, juntament amb els seus alumnes, en la descoberta i l'apreciació del nostre bonic territori. La seva dedicació tenia com a base el respecte i l'estima per tot el seu alumnat, fet que la faria ser molt respectada i estimada també.

Als anys setanta, va ser una de les fundadores del col·legi Cervantes d'Amposta. Més tard, va incorporar-se a l'ensenyament públic, fet que la va portar a discórrer per altres indrets del territori català. Al cap d'uns quants anys, va tornar al seu poble per impartir classes al col·legi Miquel Granell, quan encara estava ubicat al parc municipal. Finalment, també va exercir a l'escola Soriano Montagut, centre on es va jubilar l'any 1985.

A banda de la docència, tenia inquietuds culturals i literàries; era una apassionada de la poesia, i la seva empena la va dur a escriure uns quants contes², algunes obres de teatre i diversos relats a través dels quals va poder transmetre la seva sensibilitat i el seu amor per la bellesa de la terra natal.

Consol, juntament amb els seus germans, Estela i Josep Ferré —conegut com a Pep Soquet—, van posar en relleu la importància d'escriure en català i ho van fer mitjançant el teatre amateur, fent representacions, durant la dictadura franquista per a la pervivència, el coneixement i la difusió de la cultura catalana.

Avui, la ciutat d'Amposta gaudeix d'una jove escola pública que té

el seu nom, escola Consol Ferré, en agraïment a la seva obra i a la seva professionalitat.

1 Va fer el batxillerat a l'Institut de Tortosa, abans de la Guerra Civil; allí va aprendre a escriure en català.

2 Un dels seus contes més populars és Daurat a l'illa de la quietud. També va escriure poesia i algunes obres de teatre, com ara El glatir de la terra, senzilla i potent a la vegada. Més tard, es va atrevir a escriure petits relats, sense ambicions, només per poder redactar les vivències difícils de la gent de les Terres de l'Ebre a mitjans del segle XX i treure els seus neguits.

*Dona proposada per **Museu de les Terres de l'Ebre***

Estela Ferré Royo

Estela es va iniciar en el món cultural cap als anys setanta del segle passat, tot i que, com ella diu, «des de sempre, les idees em ballen pel cap, sempre estic pensant i creant versos, poesies, cançons, històries... Les llibretes i els llapis m'han estat imprescindibles per viure». La seva iniciativa li va permetre començar a escriure les seves petites obres teatrals costumistes, de caràcter còmic. La seva culminació arriba amb la publicació de la novel·la Des d'un altre angle.

Amposta, 18 de maig de 1932
És viva

Empresària i escriptora

Maria Estela Ferré Royo sempre ha estat una dona avançada al seu temps, creativa, lliberal, forta i perseverant. És la germana petita de la nissaga familiar Ferré Royo i, encara que continuar estudiant fins a cursos superiors no fos gaire habitual a la seva època, la seva mare va voler que acabés el batxillerat, igual com ho havien fet el seu germà, Josep Ferré, i la seva germana, Consol Ferré. Ella ho va aconseguir sense problema, a més, no va parar mai de formar-se.

La seva infantesa va estar colpida per la Guerra Civil; tot i això, va tenir la sort de passar aquells dos anys de vida com a xiqueta refugiada amb tota la seva família, compartint amb ells més experiències enriquidores que no pas traumàtiques. Aquesta crua vivència, que amb la seva imaginació innocent va convertir en un conte agredolç, li va forjar un esperit positiu, emprenedor, sempre amb ganes d'aprendre i actuar.

Un cop acabada la guerra, van tornar tots al poble per començar de nou i lluitar per seguir avançant. Com la gran majoria dels xiquets i xiquetes de la seva edat, Estela feia les feines que se li assignaven a casa i treballa-

va al camp per ajudar en l'economia familiar, alhora que compaginava els seus deures amb els estudis. Era molt joveneta quan, amb la simpatia que la caracteritza, ajudava la seva germana Consol a fer repàs. Bonament influenciada pels seus germans, se li van despertar moltes inquietuds que encara avui dia se li desperten.

Foto: Estela Ferré Royo

Estela ha estat una dona empenedora, amb grans habilitats i capacitats que ha aprofitat per guanyar-se la vida i ser el puntal de la família. Es va casar i va tenir tres fills, però això no va ser cap obstacle per fer realitat els seus projectes substancials i també els seus somnis. Amb el seu caràcter incansable, incombustible energia positiva i

una excel·lent creativitat, s'ha guanyat, i continua guanyant-se, els cors de totes les persones que l'envolten.

Val a dir que la seva estima per la gent, el poble i la terra, així com les ganes de comunicar els seus sentiments, han esdevingut factors clau per impulsar-la a posar per escrit tot el que havia observat amb detall i sensibilitat, i això ha donat com a resultat un treball literari prou important, amb el qual ha aportat el seu gra de sorra a la nostra cultura.

Estela es va iniciar en el món cultural cap als anys setanta del segle passat, tot i que, com ella diu, «des de sempre, les idees em ballen pel cap, sempre estic pensant i creant versos, poesies, cançons, històries... Les llibretes i els llapis m'han estat imprescindibles per viure». El teatre⁴ li va oferir la possibilitat d'interpretar, com a amateur, personatges d'aquí, del Delta, catalans de principis del segle XX. La seva iniciativa li va permetre començar a escriure les seves petites obres teatrals costumistes, de caràcter còmic. Van ser moltes les representacions de diferents obres en les quals va participar amb el grup Terra Baixa d'Amposta, obres escrites tant pel seu germà Josep (conegut com Pep Soquet), com per la seva germana Consol i ella ma-

teixa. Tots tres germans van actuar per totes les Terres de l'Ebre, arrelant la nostra manera de ser i la nostra parla. Ha escrit contes per a menuts i relats curts, sempre en català, tot i que l'anava aprenent a mesura que redactava, fent volar la imaginació i transmetent valors humans. Una mica més tard, va començar a fer poesia⁷, de la qual en té tres volums publicats. A finals dels anys noranta, va escriure i realitzar una sèrie audiovisual que es va dur a terme en deu capítols, Marc i Marta SL, que es va projectar a les televisions comarcals.

La seva culminació i reconeixement com a escriptora ha estat la publicació de la novel·la *Des d'un altre angle*, durant la primera dècada del segle XX, on ha desplegat el testimoni de la guerra viscuda des de la visió de la infantesa, sense ideologies ni odis ni prejudicis.

La seva trajectòria és llarga i encara no ha acabat, ja que actualment té noranta anys i ganes de viure. Com ella mateixa afirma, «la meua imaginació no para, les idees em venen al cap i necessito expressar-les»

Dona proposada per Museu de les Terres de l'Ebre

Lolín Senís Gil

Lolín, filla única d'una família benestant que valorava la cultura, va poder estudiar, fer el batxillerat i matricular-se a la Facultat de Filosofia i Lletres de Barcelona. L'any 1930 va interrompre els seus estudis. Poc després, marxa a Madrid per continuar estudiant. A la capital espanyola, s'allotja a la Residencia de Señoritas, on va ser molt activa en la vida cultural i social de la ciutat, la qual cosa li permet establir contactes amb intel·lectuals de renom de l'època. Va passar la guerra a Amposta, on va exercir de mestra. A la postguerra, va anar a Ceuta, on més tard es va casar i on va establir la seva residència.

Amposta, 16 de març de 1911
Amposta, 29 de desembre de 1995

Professora. Llicenciada en Història i amb estudis de Dret

Lolín va néixer a la casa que el seu pare, Ramón, va anar comprant a trossos i que ara encara va del carrer Major al carrer Sant Roc i a la plaça de l'Església i de l'Ajuntament. Neix sobre la carnisseria dels Toio. Ramón va venir de València i provenia d'una família sense grans dificultats econòmiques i amb cultura. Va ensenyar la seva filla a llegir.

Foto: Lolín Senís Gil

Lolín aprèn ràpidament. De menuda, va a les monges amb les xiquetes de la seva edat. Després de la comunió, els pares l'envien a Reus per preparar-la per fer el batxillerat. Està al col·legi de les dominiques franceses i a l'institut fa el batxillerat. L'any 1927 acaba el batxillerat a Reus i es matricula a la Facultat de Filosofia i Lletres de Barcelona. Allí es relaciona amb els estudiants ampostins. Els anys a Barcelona són anys difícils. Es queda embarassada: l'any 1930 neix Mari Senís i Gil (Mari, la Toia). Seguint el consell de Granell, advocat i amic des de l'institut de Reus, és ella qui inscriu la filla en el Registre Civil i li posa els seus dos cognoms, cosa que l'ajudarà més endavant quan hagi de posar un plet per recuperar la filla. Poc temps després de tenir la filla, se'n va a Madrid per continuar els estudis; estudia Història i, més tard, inicia els estudis de Dret, que deixa en l'últim curs a causa de la guerra.

A Madrid s'hostatja a la Residencia de Señoritas, fortament vinculada a la Residencia de Estudiantes, on assisteix a actes promoguts per Federico García Lorca, la Compañía Estatal de Teatro La Barraca i Dalí.

A la Residencia de Señoritas, coneix a Dolores Rivas Cherif i a la que serà la seva amiga, Maruja, filla del secreta-

ri personal del Duc d'Alba, que s'està a la residència mentre el seu marit, Lluís, aviador militar va i ve del Marroc. Sovinteja la casa de don Miguel Grannell, a qui visiten els seus pares i la tia Lola quan viatgen per veure la filla. És a través d'ell que obté el seu primer treball com a professora particular de dues noies, filles d'un amic seu.

Quan esclata la guerra, Lolín està a Amposta i la seva filla també. Durant la guerra, Lolín i la seva filla pateixen les febres tifoides.

En temps de les col·lectivitats, li manen treballar. Un membre del govern municipal vol enviar-la a l'arrossar. Ella, sense acovardir-se, comenta que bon govern és aquell que envia els qui tenen cultura a llaurar i els analfabets a governar.

Enrique Morales ordena que ha de fer de mestra. Ella i Fina Margalef són companyes de feina a un local requisat al raval. Quan Amposta és evacuada, la família va a Vinaròs i ella va des d'allà a València, a casa dels seus parents.

Acabada la guerra, la Lolín va a parar a Ceuta. Ella no diu mai per què. La seva neta explica que li havia sentit dir que havia preparat tot per marxar a Mèxic amb els seus amics, però que a última hora s'havia fet enrere per la seva filla i per no fer patir més el seu pare.

A Ceuta pateix molta gana. Allà coneix al Mustafa, amb qui anys més tard es casa.

La postguerra a Ceuta no és tan fosca com a Amposta. Llavors Ceuta és un port franc i atraquen els transatlàntics i els petroliers anglesos que van i venen per la Mediterrània cap al canal de Suez. És, però una plaza fuerte plena de militars. La casa dels iaïos (Lolín i Mustafa) és una casa d'acollida per a tots els ampostins que van a fer la mili.

A poc a poc, la gent amb qui els iaïos es relacionaven va anar marxant de Ceuta perquè veien venir que la ciutat deixava de ser cosmopolita i entrava en decadència. La seva neta diu que ella va estudiar allà, va tenir amics i amigues que encara conserva. Aquella és una terra que estima i enyora.

Manola Forcadell Garcia

Modista que visqué la transició del vestit de pagesa al modern. Manola era molt joveneta quan aprengué a cosir mentre atenia la botiga de queviures dels seus pares i, al cap de poc temps, ja es confeccionava la seua roba. Va anar a estudiar Tall i confecció a Barcelona, amb el mètode Estapé, i va ensenyar a cosir les robes de la família a moltes joves ampostines.

Amposta, 16 de març de 1897
Benifallet

Modista

Va ser la segona de sis fills de Manuel i Carlota, que tenien una botiga de queviures i pastisseria als baixos de casa seua. Manola, amb nou anys, va deixar d'anar a l'escola per cuidar la seva mare, i va ser quan va començar a cosir. Ella passava molt de temps a la botiga i les clientes van començar a interessar-se per la roba que portava posada. En casar-se, va marxar a Tortosa a viure, però, al cap de poc temps, va tornar a Amposta on va anar ampliant la seva clientela. Va marxar a Barcelona a estudiar Tall i confecció a l'acadèmia de Josefina Estapé, qui li va proposar ser la directora de tota la província de Tarragona del sistema Estapé.

Montse Soriano Montagut explica que «en aquella època, a l'examen de modista era necessari que les candidates portessin a Barcelona, el mateix dia de l'examen, tot un seguit de peces de roba: un abric, un vestit i jaqueta, unes faldilles, una brusa, roba de llenceria i una canastreta de criatura».

Manola va adonar-se que moltes noies no podien anar a les seves classes perquè no tenien compatibilitat horària, ja que moltes tenien fills i

càrregues familiars, i va ser per això que els feia classe de les 22h a la 1h de la matinada, així aquestes joves podien aprendre a cosir les robes de la família.

Foto: Manola Forcadell Garcia

L'any 1920 va néixer la seva Manolita, que també fou modista. Van treballar les dues juntes al taller que havia muntat la seva mare: la Manola feia la roba de les clientes, controlava la feina que feien les aprenents i continuava ensenyant el mètode Estapé a les seves alumnes mentre que la Manolita, la seva filla, era qui

s'encarregava d'assessorar a les clientes i fer el primer contacte.

Quan Manolita es va casar, va anar a viure a Benifallet i la Manola, quan el seu marit va morir vora els seixanta

anys, va deixar la feina i va anar a viure amb la seva filla a Benifallet, on va morir.

*Dona proposada per **Museu de les Terres de l'Ebre***

Mari Chordà Recasens

Artista, pintora, activista social feminista i escriptora.

Va estudiar Belles Arts a Barcelona. La seva obra ha estat exposada a la Tate Modern de Londres, l'any 2015. Actualment, algunes de les seves obres formen part de la col·lecció permanent del Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía de Madrid, del Museu d'Art Contemporani de Barcelona (MACBA) i del Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC). De Mari Chordà destaca el seu activisme social i feminista. Fou la fundadora de Lo Llar a Amposta. Com a activista feminista, va ésser cofundadora de LaSal Edicions de les Dones, primera editorial feminista de l'Estat espanyol, i on va editar i publicar part de la seva obra escrita de llibres de poemes i contes. En reconeixement de tota la seva trajectòria, a finals del 2021, en la seva estimada ciutat natal, Amposta, li han dedicat una plaça amb el seu nom.

Amposta, 1942

Artista, pintora, poeta, activista social feminista i escriptora

Mari neix a Amposta el 14 de maig de 1942. Filla de Conxita Recasens i Ramon Chordà, aquest provenia de Vil·la-real (Castelló). Família coneguda a Amposta per regentar durant molts anys el comerç Casa Chordà, situat al carrer Major. Mari té una filla de nom Àngela.

Malgrat les doctrines patriarcals que encara predominaven amb el franquisme, Mari Chordà decideix estudiar a l'Escola de Belles Arts de Barcelona, on ja comença a experimentar amb representacions pictòriques del cos femení. Al cap d'un temps, es va traslladar a París, on inicialment prengué part en iniciatives culturals impulsades per col·lectius de lluita antifranquista a l'exili.

L'any 1964, Mari Chordà ja inicia la seva sèrie Vagines, centrant-se en la representació visual de la feminitat des d'una perspectiva fisiològica. El seu estil pictòric canvia radicalment després d'instal·lar-se a París el 1965,

on s'enriqueix de color en diàleg amb les tendències del nou realisme i el pop art, i tracta temes com la sexualitat i la maternitat, fruit de la seva experiència de l'embaràs. A mitjans dels anys 60, inspirada per les Nanas, de Niki de Saint Phalle, crea innovadores imatges del cos femení, en un estil no-figuratiu, avançant-se a l'avantguarda feminista de la dècada posterior.

En la passada dècada, es van realitzar dues exposicions retrospectives de la seva obra: Mari Chordà. Passar i traspasar 1960-2000 —a cura de Mari-sa Díez de la Fuente, a Amposta, l'any 2000, i que va itinerar a Tortosa— i Vinc d'una zona humida. Mari Chordà —a cura de Marta Darder, al Centre de Cultura de Dones Francesca Bonne-maison, a Barcelona, l'any 2006—.

La seva obra ha format part d'exposicions com The World goes Pop, realitzada a la Tate Modern de Londres el 2015, al Museo de Arte Contemporáneo de Castilla y León (Lleó, 2006), al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (Barcelona, 2019) i al Centre d'Art de les Terres de l'Ebre Lo Pati (Amposta, 2017). Actualment, algunes d'aquestes obres formen part de la col·lecció permanent del Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía

(Madrid), del Museu d'Art Contemporani de Barcelona i del Museu Nacional d'Art de Catalunya (Barcelona). Paral·lelament a la seva obra artística, Mari Chordà també ha publicat diversos llibres de poemes i contes, com Quadern del cos i l'aigua amb il·lustracions de Montse Clavé (1978), Locomotora infidel pel passat (1988) i Umbilicals (2000).

De Mari Chordà destaca també tota la tasca en els moviments feministes des de finals dels anys 60. Fundadora de Lo Llar a Amposta l'any 1968, on es van realitzar concerts de Nova Cançó i actes de reivindicació social i cultural durant el final del franquisme, va continuar el seu activisme durant els anys 70, dels quals destaca la seva acció com a cofundadora i gestora de l'espai LaSal, bar-biblioteca feminista a Barcelona, i de la primera editorial feminista de l'Estat espanyol, LaSal Edicions de les Dones, així com la seva participació activa en la lluita per la recuperació de l'espai i el llegat del Centre de Cultura de Dones Francesca Bonnemaison.

El passat mes d'octubre del 2021, i en reconeixement de tota la seva trajectòria, Amposta va nomenar la

plaça on s'ubica el Centre d'Arts Visuals Lo Pati amb el seu nom: plaça Mari Chordà. En l'acte d'inauguració de la placa amb el seu nom, Mari va aprofitar per reivindicar la cultura com una eina completament necessària per garantir la llibertat de les persones i va posar en valor allò que va suposar la creació del Llar en ple franquisme, i també per reivindicar la necessitat que hi hagi més noms de dones en el nomenclàtor dels carrers d'Amposta i d'arreu. Després dels parlaments i destapar la placa, l'acte va concloure amb música i un recital per part de diversos membres dels Dimarts al Llar. El passat dia 29 de gener de 2022, Mari Chordà va rebre també un reconeixement en la primera Nit de la Cultura d'Amposta per tota la seva trajectòria artística però també vital, que tants objectius culturals i socials ha aconseguit.

Ha estat reconeguda amb la creu de Sant Jordi el dia 11 de juliol de 2022 i ha estat la Pregonera de festes d'Amposta 2022

Dona proposada per l'Ajuntament d'Amposta

Foto: Mari Chordà Recasens

Maria Sebastià Segura

(Maria, la madrina)

Maria, la madrina, com se la coneixia, va anar estudiar a Barcelona per ser llevadora. Tota la vida dedicada al seu treball, que la feia sentir orgullosa. Explica que no va tenir ni nit de noces perquè la van cridar per un part. Va ser de les primeres dones a portar cotxe a Amposta.

Martigues (França), 1 d'agost de 1912
Amposta, 31 de desembre de 1982,
quan tenia 80 anys

Llevadora

La meva àvia era Maria Sebastià Segura, coneguda com a Maria, la madrina. Nascuda l'1 d'agost de 1912. Va anar a la Universitat de Barcelona per ser llevadora com la seva mare. No va tenir nit de noces, ja que la van cridar per un part. Va ser la primera dona que va conduir cotxe a Amposta. Això són només anècdotes, però demostren la prioritat de la seva feina davant la seva vida personal.

Assistia els parts tant del poble, a les cases particulars, com a les masies del Delta. La venien a buscar en carro i s'hi estava allí fins que la dona paria. Davant les dificultats d'un part complicat, i sense les eines de què disposem avui, s'hi enfrontava dia a dia, al servei de la comunitat. A vegades, els nadons naixien morts o amb problemes (no hi havia els controls que hi ha ara), però ella es refeia ràpidament perquè, en unes hores, havia d'assistir un nou part.

Tota la seva vida va estar dedicada al seu treball, que l'omplia. Estava orgullosa de reconèixer pel carrer a tots els xiquets que havia ajudat a néixer. I van ser molts!

Maria, la madrina va morir el 31 de desembre de 1982, quan tenia 80 anys.

La meva àvia és una més de totes les llevadores de primers del segle XX que han estat necessàries i fonamentals per a la nostra societat. Amb moltes dificultats, però també amb l'orgull de la tasca ben feta.

Dona proposada per Biblioteca Comarcal Juan Arbó i Familiars

Foto: Maria Sebastià Segura

Misericòrdia Pujol Bertran

Coneguda com a Coia Pujol, va ser una farmacèutica molt coneguda i valorada a la capital del Montsià. Llicenciada en Farmàcia, Pujol va obrir una farmàcia al barri del Grau a Amposta, tot i que mai va deixar d'interessar-se pel seu camp: es va diplomiar també en Òptica i Oftàlmica, en Ortopèdia, Cosmètica i Anàlisi d'Aliments i es va graduar en Alta Direcció d'Empresa. Durant el curs 1960-1961, Pujol va ser també catedràtica a l'Institut Laboral Ramon Berenguer IV.

Una dona culta, amb una gran personalitat i de conviccions fermes, a qui li agradaven les tertúlies intel·lectuals sobre temes culturals i de l'actualitat, la qual cosa la portava a participar de forma activa en les activitats culturals de la ciutat.

Prat de Llobregat, 27 de febrer de 1931
Amposta, 29 de gener de 2013

Farmacèutica

Misericòrdia Pujol Bertran, a qui tothom coneixia com a «Coia», va ser una farmacèutica molt coneguda i valorada a la capital del Montsià. Coia va néixer el 27 de febrer de 1931 al Prat de Llobregat, tot i que l'any 1941 es mudà a Amposta. Llicenciada en Farmàcia, Pujol va treballar com a farmacèutica a Santa Coloma de Gramanet i a Girona, fins quan va tenir el seu primer fill, que s'instal·là definitivament a Amposta, on va obrir una farmàcia al

barri del Grau. Mai va deixar d'interessar-se pel seu camp i es va diplomiar també en Òptica i Oftàlmica, en Ortopèdia, Cosmètica i Anàlisi d'Aliments a la Universitat de Barcelona i es va graduar en Alta Direcció d'Empresa al CEDEPE. Pertanyia, per oposició, al Cuerpo de Inspectores Farmacéuticos Municipales. Durant el curs 1960-1961, Pujol va ser també professora a l'Institut Laboral Ramon Berenguer IV. Era una dona culta, amb una gran personalitat, lliurepensadora i de conviccions fermes, a qui li agradaven les tertúlies intel·lectuals sobre temes culturals i de l'actualitat, la qual cosa la portava a participar de forma activa en les activitats culturals de la ciutat.

Foto: Coia Pujol Bertran

Va ser presidenta de la Lliga Contra el Càncer a Amposta. Era una persona molt generosa, encara que no ho explicava mai. Voraç lectora, fins a altes hores de la nit, també li agradava molt la pintura i sempre que podia anava a exposicions. Creia en la política com a eina per millorar la vida de tothom; això va portar-la a presentar-se com a senadora, per CC-UCD, tot i que no va sortir escollida.

En la seva joventut, va viure a Anglaterra, on va conèixer el seu marit, Jose Maria Romances, marí mercant, capità d'una companyia petrolera. Un cop casats, l'acompanyà en diferents viatges, sobretot pel Mediterrani, la qual cosa va fer que conegués i tingués moltes experiències en diferents països. Sempre fou una dona molt cosmopolita, encara que Amposta era el seu centre de comandament. Per casa seva passava gent molt diversa i de moltes nacionalitats. Una vegada van aparèixer uns senyors que parlaven estranger i els van enviar a casa seva perquè van pensar que serien

amics seus; ella no els coneixia, però van acabar menjant tots plegats al Bar de Fidel amb altres pescadors que els van ensenyar a pescar a la manera d'Amposta. Alguns amics anglesos, quan escrivien cartes, només posaven el seu nom i «farmàcia Amposta», i les cartes arribaven!

Farmacèutica amb un gran ull clínic, gràcies a l'experiència que havia acumulat acompanyant molts cops el seu pare, el Dr. Tomas Pujol, a veure els seus pacients. A la farmàcia, molta gent li consultava els tractaments i quins metges podien visitar, però també li demanaven consells sobre diferents aspectes de la vida. Ella tenia, moltes vegades, idees diferents.

Misericòrdia, va tindre tres fills i va quedar viuda amb 39 anys. Sobretot va ser mare, diferent de l'ús normal de l'època, però una gran mare.

*Dona proposada pel **Museu de les Terres de l'Ebre***

Montserrat Soriano-Montagut Marcos

Vaig estudiar a l'Escola Tècnica d'Aparelladors de Barcelona, Posteriorment a l'Escola d'Arts Aplicades i Oficis Artístics de Barcelona, on curso els estudis complets d'Interiorisme i obtinc el diploma. Vaig treballar de fadrina a Barcelona i de casada a Lleida en despatxos d'arquitectura, realitzant projectes d'interiorisme. El tema de la recerca l'inicio en solitari a partir de 1979. El primer llibre l'any 1992 "L'escultor del Delta de l'Ebre, Innocenci Soriano-Montagut Ferré, 1893-1979". El segon, en solitari, fou l'any 1997, "Els pintors del Montsià". A l'any 1999, "Adolfo Ventas, amb motiu del seu 80è aniversari". L'any 2006 "El llarg camí cap a una ciutat moderna, Amposta 1850-1960". El 2015 "Posant veu i paraules al silenci". Actualment continuo fent conferències sobre temes relacionats amb aquestes terres i la seva gent

Salamanca, 21 d'abril de 1944

Historiadora i escriptora

A l'agost de 1945 mort la meva mare i ens traslladem a Barcelona. En aquells moment el pare, Innocenci Soriano-Montagut Ferré, que havia nascut a Amposta el 1893, era el director de l'Escola d'Arts i Oficis de Salamanca. Des que vam viure a Barcelona la vinculació amb Amposta fou molt estreta, ja que veníem tot els anys a passar l'estiu a casa dels iaïos. Vaig estudiar el batxillerat superior i en acabar em matriculo a l'Escola Tècnica d'Aparelladors de Barcelona, carrera que no vaig acabar. Posteriorment em matriculo a l'Escola d'Arts Aplicades i Oficis Artístics de Barcelona, on curso els estudis complets d'Interiorisme i obtinc el diploma. Inicio la recerca juntament amb el seu pare, d'aquesta primera època de recerca, d'una de les coses que em sento més satisfeta fou haver recuperat el guix, d'una de les l'obres més importants que ell va fer, "la Besada".

L'any 1991, amb la família ens vam traslladar a viure a Amposta, fou a partir d'aquest moment que em dedico a la recerca sobre temes relacionats, principalment, en les circum-

stàncies que van contribuir en la gran transformació d'aquest territori i, sobre tot, en la seva gent.

El 21 d'abril de 1994, que es va inaugurar a Barcelona l'exposició "I. Soriano-Montagut. L'obra", la qual va cloure el centenari. Hi va haver un ampli seguiment periodístic sobre cadascun dels actes, una bona part dels articles foren escrits per mi.

Foto: Montserrat Soriano-Montagut Marcos

A partir d'aquell moments treballo a l'Ajuntament d'Amposta en diferents projectes, entre els quals destaquen: l'organització del primer congrés d'història celebrat a Amposta l'any 2000 la commemoració del 850 aniversari de la Carta de Donació que l'any 1150, el comte-rei Ramon Berenguer IV va fer del "Lugar la Vila de Emposta" i l'any 2002, en l'organització del primer centenari del naixement de l'escriptor Ebrenc Sebastià Juan Arbó.

L'any 1992, emmarcat dintre de la programació del centenari del meu pare, col·laboro l'elaboració d'un llibre "L'escultor del Delta de l'Ebre, Innocenci Soriano-Montagut Ferré, 1893-1979".

Era l'any 1997, quan escric el llibre "Els pintors del Montsià". El qual va ser un recull dels diferents pintors i pintores de tots els pobles de la comarca del Montsià, que hi va haver al llarg del segle XX. Vam presentar el llibre al Centre d'Arts Santa Mònica de Barcelona, A l'any 1999, vaig escriure un llibre sobre les vessants personal, artística i docent del músic ampostí "Adolfo Ventas, amb motiu del seu 80è aniversari". Ell fou un saxofonista molt destacat a nivell de tot l'Estat, que compaginà la faceta d'interpret amb la de compositor

L'any 2006 publico el llibre "El llarg camí cap a una ciutat moderna, Amposta 1850-1960". És a partir d'aquesta publicació que vaig centrar el treball de recerca en les dones, ja que quan l'escrivia vaig visitar arxius i biblioteques de: Barcelona, Tarragona, Tortosa i Amposta, on consultava: llibres, revistes, diaris, BOPS, actes notariais etc. En ells vaig trobar informació molt interessant i variada sobre Amposta, l'expansió urbanística, social i econòmica, però sobre les activitats, laborals i socials, que en el món rural les dones han desenvolupat al llarg del temps, no hi havia res. Això em va fer decidir escriure un llibre dedicat a les dones, que fou "Posant veu i paraules al silenci". Que es publicà en 2015. En ell es recullen 173 petites biografies de dones nascudes entre 1872 i 1942. Vaig creure que aquesta era una bona manera, perquè elles mateixes expliquessin les circumstàncies que encorsetaren les seues vides, tant en l'àmbit familiar com social, a la vegada que mostraven amb quina valentia i empena van superar les situacions més difícils.

En l'actualitat continuo fent conferències sobre temes relacionats amb aquestes terres i la seva gent.

Maria Teresa Reche Rodríguez

Ha estat una dona que s'ha dedicat a la cura en l'àmbit privat i en l'àmbit públic. Ha estat més de vint anys regidora de l'Ajuntament d'Ampostà, on ha cuidat la ciutat i les persones que hi viuen, possibilitant tenir una escola d'art, una llar d'infants pública, un alberg i un terreny d'acampada al Poble Nou. En l'actualitat, és presidenta de l'Assemblea de la Creu Roja d'Ampostà.

Tarragona, 13 de desembre de 1947

Empresària i política. Actualment, continua activa com a presidenta de l'Assemblea Local de la Creu Roja d'Ampostà

Neix a Tarragona, on va romandre només fins als sis mesos. És la filla gran de tres germans. Tot seguit, es traslladaren a Ampostà, ja que el seu pare era guàrdia civil i el destinaren per quatre anys. Al seu termini, els traslladaren a Tivissa i després a Ulldecona, on va cursar els estudis de Comerç i Secretariat i va tenir el seu primer treball com a administrativa a una fàbrica de mobles.

Foto: Maria Teresa Reche Rodríguez

L'any 1969 es va traslladar definitivament a Ampostà i aquí neixeren els seus tres fills: Lluís, Isabel i Maite. L'any 1975 es va establir posant una boutique de roba anomenada Marabú, fins a l'any 1985. Va ser presidenta de l'APA. Durant aquesta etapa va promoure el primer consell escolar de centre. L'any 1983 es va presentar per primer cop a unes eleccions municipals, i va romandre quatre anys a l'oposició. L'any 1987 van guanyar les eleccions i entrà com a regidora de l'Ajuntament. En l'etapa de 1991-1995, formà part com a regidora i diputada provincial. Posteriorment, va ser regidora i consellera de Cultura, Esports, Ensenyament i Joventut, i va ser presidenta executiva del Consell Comarcal de la Dona. En la seva última etapa com a regidora, va estar a l'àrea de Promoció Econòmica, Comerç i Turisme, fins a l'any 1998. I fins a l'any 2010, continuà treballant a l'Ajuntament a l'àrea de Promoció Econòmica, però aquest cop com a tècnica.

Persona entusiasta, optimista, confiant, que deixa fluir objectius, que creu en les persones i en els seus actes. Té molta curiositat. Li encanta viatjar i conèixer cultures i espais naturals. Des de molt petita, sempre li ha agradat llegir i s'ha emmirallat amb personatges com Marie Curie, Teresa Pàmies o Paco Candel..., que l'ajuden a reforçar la seva mentalitat oberta.

Un referent de joventut per a ella va ser mossèn Martínez, un capellà avançat en el temps, amb qui es retroba al cap d'uns anys en l'editorial El Punt, quan aquest mitjà vol donar veu a les Terres de l'Ebre.

L'apassiona la història, sobretot aquella que parla sobre les dones a la Guerra Civil, els espais com Argelès i la maternitat d'Elna.

I quan la vida ens porta a retirar-nos, ella decideix continuar tenint cura de les persones més vulnerables i decideix donar veu als més silenciats. És presidenta de l'Assemblea Local de la Creu Roja d'Amposta des de fa més de deu anys amb una acció de voluntariat diari treballant en l'àmbit social amb famílies, menors, gent gran...

Dona proposada per l'Ajuntament d'Amposta

Teresa Ferré Porres (Teresita, la madrina)

Teresita, la madrina, com la coneix tothom, va ser llevadora activa del 1956 al 1999. Va estudiar a l'Hospital Clínic de Barcelona, on l'any 1956 aconseguí el títol de Practicant, Llevadora i Podòloga. Teresita explica que abans estaven de guàrdia 24 hores, 365 dies a l'any. Una dona estimada i valorada per tothom.

Amposta, 13 de setembre de 1934

Llevadora

Teresita neix a una família de pagesos. El pare, Pere, treballava al camp i la mare, Teresa, s'ocupava de la casa i de la família. Van tenir dues filles: Teresa i Gemma.

Teresita estudia a l'acadèmia Verdaguier, dirigida pel mestre Alfonso Soriano Montagut i la seva dona Carmen Reig. Teresita mostra aptituds per estudiar i ganes des d'un bon començament. En aquesta acadèmia, també treballava la jove mestra Consol Ferré, cosina germana de Teresita. Aquesta la va animar a continuar els estudis. Teresita ens explica que la seva cosina l'animava a estudiar per a mestra com ella, i Teresita li responia: «Jo vull estudiar per a llevadora perquè tinc vocació d'ajudar a les dones».

Ingressa a la Facultat de Medicina de Barcelona (Hospital Clínic) a primers de setembre de 1954. L'any 1956, aconseguí el títol de Practicant, Llevadora i Podòloga.

Des de llavors i fins que es jubila, atén més de 6.000 parts. Ho té tot registrat en unes llibretes —tot i que s'han perdut les dades que pertanyen als anys 1956-1961—, de les quals es pot extreure la informació següent:

- del 1962 al 1971, atén 969 parts.
- del 1972 al 1981, n'atén 1.626.
- del 1982 al 1990, n'atén 1.252.
- del 1991 al 1999, n'atén 1.231.

Foto: Teresa Ferré Porres

D'aquests, 3.123 eren nens i 2.513 nenes. A més, va atendre 45 bessonades.

El dia que es jubila, escriu a la seva llibreta: «Aquí termina el historial de toda una vida entregada al servicio de las embarazadas. Doy gracias a Dios de no haber conocido ninguna muerte materna».

M'explica que ella sempre ha cregut molt en Déu i que, cada vegada que atenia alguna dona, s'encomanava a Déu perquè l'ajudés mentre ella s'entregava a la feina com si de sa filla es tractés.

Teresita també ens explica que abans no era com ara i que la seva feina implicava estar sempre de guàrdia: 365 dies a l'any i 24 hores al dia.

Coneguda per tothom com Teresita, la madrina, és mare de dues filles: Maite i Maria Jesús, les dues infermeres.

L'any 2011 va ser la pregonera de les Festes Majors de la ciutat d'Amposta.

Dona proposada per l'Ajuntament d'Amposta

Josefina Matamoros Calvet

Directora del Museu d'Art Modern de Ceret, fou la que l'impulsà de forma internacional. Filla de Godall, de molt petita va marxar a la Catalunya Nord. Ha estat ambaixadora a la Catalunya Nord de l'art català d'avantguarda. Va rebre la Creu de Sant Jordi l'any 1999 i, el 2019, el Premi Nacional de Cultura, així com el màxim guardó de la cultura a França, el Cavaller de l'Ordre Nacional del Mèrit. La seva tenacitat va permetre actuar sobre les cinc arcades del Convent de Santa Clara a Tortosa. En l'actualitat, continua fent recerca i publicant.

Godall, 17 de gener de 1947

Historiadora de l'art. Directora del Museu d'Art Modern de Ceret

Josefina va néixer a Godall el 17 de gener de 1947, en una família de carnisers i pastors. Va emigrar amb els seus pares a un mas de l'Albera, al Rosselló (França), el 1954. Llicenciada en Hispàniques a la Sorbona i en Filosofia a Vicennes el 1979, l'any 1981, es va doctorar a la Universitat de Pau amb la tesi sobre el Rosselló.

Fou una de les impulsores, el 1978, del Centre de Documentació de Perpinyà (CEDACC) fins el 1985, va dirigir el Museu Puig de Perpinyà i, l'any 1986, fou nomenada directora del Museu d'Art Modern de Ceret, fins a la seva jubilació el 2012. També fou directora del Museu d'Art Modern de Cotlliure del 1987 fins al 2019.

Ha estat considerada una de les persones més respectades en el món de l'art a França, on va rebre la distinció de Cavaller de l'Ordre Nacional del Mèrit, Cavaller de la Legion d'Honneur 2008, la màxima distinció francesa. El Museu de Ceret, inaugurat el 1950, ja tenia un fons important gràcies a les donacions de col·leccionistes i artistes rellevants vinculats a la població, però

Josefina Matamoros va convertir-lo en un museu de referència no només pel que fa al patrimoni, sinó també amb relació al circuit museístic internacional, on va adquirir una reputació i projecció extraordinària, a més de fer-ne la reestructuració i ampliació. Un cop jubilada, ha estat comissària d'importantes exposicions a França, com Picasso et les Arts et les Traditions Populaires.

Foto:Josefina Matamoros Calvet

Durant l'any 2015, la seva tenacitat va permetre actuar sobre les cinc arcades gòtiques del Convent de Santa Clara de Tortosa, gràcies a la inestimable aportació econòmica de la fundació suïssa Agape Stiftung (25.000 euros) i de la dels fons de dotació Art Tutti (5.000 euros) de París pel que fa a la il·luminació. Va rebre la Creu de Sant Jordi l'any 1999, així com el Premi Nacional de Cultura el 2019.

Dona proposada per l'Ajuntament de Godall

Enriqueta Roda Llopis

El 1890 va començar a exercir de mestra i, de l'any 1892 al 1926 o 1927, fou mestra de l'escola de la Galera. Mestra innovadora i implicada en oferir educació de qualitat malgrat una societat amb limitacions econòmiques, socials i on hi havia un domini total de l'home en el moment de prendre decisions. Avançada al seu temps, va demostrar que amb la seva formació intel·lectual es podia ensenyar i transmetre altres matèries i valors a les seves alumnes, a part de treballs de costura.

Mas de Barberans, 1867
La Galera, 1929

Mestra (Maestra Nacional)

Tot i que va néixer al Mas de Barberans, es té constància que, amb tres anys, ja vivia a la Galera, ja que la seva mare, Josepa Maria Llopis Llopis, el 12 de febrer de 1871 és nomenada mestra de l'escola pública elemental de la Galera; fou l'única candidata al concurs. Li van assignar un sou anual de 567,50 pessetes, casa per viure i altres retribucions.

Enriqueta va triar la mateixa professió que la seva mare i va obtenir el títol de mestra el 28 de març de 1885. L'any 1890 va començar a exercir de mestra i, de l'any 1892 al 1926 o 1927, fou mestra de la Escuela pública elemental de niñas de La Galera. En aquella època, els centres educatius estaven segregats per gènere i ella era mestra de les nenes.

Enriqueta fou una mestra entregada a la seva professió i implicada en oferir educació de qualitat, encara que es va trobar en tota classe de limitacions: econòmiques, socials i un entorn on era l'home qui exercia el poder i prenia les decisions.

Ella, però, va prendre la seva pròpia decisió i fou la de ser mestra, i així ho va fer; tot i que el seu marit era el farmacèutic del poble i això li comportava viure amb una certa comoditat, ella va triar treballar de mestra.

Enriqueta va estar present i es va implicar en tots aquells aspectes relacionats amb la millora de l'escola de la Galera. Així, l'any 1895, quan des de la Junta Local de Enseñanza es va proposar la necessitat de la construcció d'unes noves escoles perquè les que hi havia es trobaven en molt mal estat, ella, que era ja mestra de l'escola, va donar suport a aquesta iniciativa. El consistori, l'any 1896 aprovà la construcció d'aquestes noves escoles, encara que no veurien la llum fins a l'any 1906.

BIBLIOGRAFIA CONSULTADA:

Ferré, J.R. i G. Bailach M. (1998). *La Galera. Fets i gent. Recull de notícies de la història de la Galera*. (Vol. I) Tortosa: Gràfica Dertosenca (Associació Amics Mare de Déu de la Galera)
Pilar Pascual de San Juan. (18 de novembre de 2021). A Viquipèdia
https://ca.wikipedia.org/w/index.php?title=Pilar_Pascual_de_Sanju%C3%A1n&oldid=28623806

DOCUMENTACIÓ CONSULTADA

Registre Civil de la Galera. *Llibre de defuncions*. Número 9
Fotos i documents de l'Arxiu de les descendents d'Enriqueta Roda Llopis

Enriqueta fa de mestra i ensenya a les seves alumnes les competències que venien marcades a l'època. Una de les competències a les quals havien de dedicar més hores era a Labores, tot i que a ella li agradava dedicar força hores, també, a la lectura, la gramàtica i l'aritmètica.

Foto: Enriqueta Roda Llopis

A més de dedicar-se a l'ensenyament, li tocava fer tasques administratives, omplir informes sobre el estado de la Escuela pública elemental de niñas de La Galera. Aquests informes denoten que era una persona molt rigorosa i que li agradava molt la seva feina. A un apartat d'aquests documents, es pregunta sobre sistemas de premios y castigos. I ella hi anota: «Caricias, elogios, palabras de aprobación y lugares de preferencia. Castigos, represiones públicas y privadas, perder lugares y retenerlos en la escuela durante unos cuantos minutos». Això en l'actualitat resulta anacrònic, però és interessant

destacar que Enriqueta de cap manera contempla el càstig físic, que tan en voga estava en aquella època i durant molts i molts d'anys; ella, en canvi, utilitzava—més o menys i salvant les distàncies— allò que actualment coneixem com el «reforç positiu», és a dir, premiar a la xiqueta quan feia alguna cosa bé i explicar-li quan feia alguna cosa malament, fent-li veure que això tenia unes conseqüències.

A través d'aquests informes, veiem, per exemple, com notifica la baixa assistència a l'escola de les xiquetes, de novembre a març, època de recollida de les olives —no hem d'oblidar que la Galera era un poble que basava la seva economia, majoritàriament, en el conreu de l'olivera— o que per impartir les diferents matèries té cura de triar llibres de text de qualitat, d'autors del seu temps, alguns d'ells pedagogs, com Ezequiel Solana o Victoriano F. Ascarza, i també d'una autora, Pilar Pascual de Sanjuán, mestra, feminista i escriptora amb una visió prou avançada de l'educació: definia el model de dona basat en la figura de l'àngel de la llar, però ho feia des d'una perspectiva pròpia que pretenia dignificar-lo per millorar l'autoestima i les condicions de vida de les dones. Aquesta opció, atesos els estrets límits d'actuació que es reconeixien a les dones de mitjan segle XIX, cal valorar-la com una de les poques estratègies d'intervenció viables del moment. Un exemple prou il·lustratiu el podem trobar quan criticava la doble moral de l'època i proclamava la superioritat moral de les dones. Aquesta constatació la portava a proposar que els valors i el comportament moral de les dones havien de convertir-se en un model a imitar per part dels homes. També defensava l'educació física de les nenes, amb propostes de jocs,

balls i exercicis gimnàstics, per tal de compensar un excessiu sedentarisme propiciat pel predomini dels treballs de costura a les escoles femenines. Pascual va relacionar-se amb feministes catalanes del segle XIX i va col·laborar en la primera revista de dones escrita en català (Viquipèdia).

L'any 1923, quan es va constituir per un nou període, la Junta Local de Primera Ensenyanza, Enriqueta en va formar part com a mestra i fou l'única dona fins a l'any 1926, moment que es tornà a constituir per un nou període i, llavors, ja hi va haver dues dones més (dues mares).

Veient la seva trajectòria i l'autora i autors dels llibres de text que Enriqueta triava per a les seves alumnes, la podem considerar una mestra inno-

vadora i avançada al seu temps perquè, en aquella època, a les mestres no se'ls demanava com a requisit fonamental tenir coneixements intel·lectuals, sinó més aviat se'ls exigia que s'ocupessin de «labores propias de su sexo» i ella demostra que té una bona formació intel·lectual que li permet ensenyar i transmetre altres matèries i valors a les seves alumnes, a part de treballs de costura.

De ben segur que tot i les limitacions de l'època, Enriqueta va deixar una gran empremta entre les seves alumnes.

Enriqueta va morir el 1929 a causa d'un càncer quan tenia 62 anys.

*Dona proposada per **Museu Terracota de la Galera***

Angelina Sans Chaler (la Muixa)

Republicana, activista, presidenta de la Mútua Femenina de la Ràpita dels Alfacs, durant la Guerra Civil va donar suport als soldats al front amb ajuda humanitària. Els seus gestos van ser imitats per altres dones que la tenien com a referent. Va ser jutjada per incitació a la rebel·lió i condemnada a 30 anys i 1 dia de presó, convertint-se en una de les primeres preses polítiques rapitenques després que les tropes nacionals, en plena Guerra Civil, ocupessin la població, el 19 d'abril de 1938. Gràcies als avals de la gent del poble i als bons informes dels testimonis locals, Sans va ser alliberada després de tres anys.

La Ràpita, 1901

La Ràpita, 1991

Va aprendre l'ofici de pescadora per quan el seu marit anés al front. Després de la guerra, va obrir una parada de carn al mercat.

Naix l'any 1901 i pertany a la generació de rapitencs que, a la dècada dels anys 30, han d'anar al front de la Guerra Civil. Si haver nascut dona l'eximeix d'anar-hi, també li permet demostrar el més profund sentit de la sororitat al llarg de la vida.

Republicana, activista, presidenta de la Mútua Femenina de la Ràpita dels Alfacs, la Mútua s'encarregava de funcionar com una seguretat social: es pagaven les despeses de defuncions, malalties de dones sense recursos... Tenia més de 1.000 afiliats i la junta era totalment femenina. El seu activisme i ofici de pescadora que va aprendre per quan el seu marit anés al front, la van fer protagonista en diverses ocasions de la revista *Companya*, creada

per la Unió de Dones de Catalunya el 1937. En un dels reportatges, hi apareix pronunciant una conferència sobre pesca. En l'altre, surt la fotografia de la rapitenca ensenyant el funcionament de les pesqueres tradicionals a Federica Montseny, la política feminista i anarcosindicalista que fou ministra de Sanitat del Govern de la Segona República entre 1936 i 1937.

Foto: Angelina Sans Chaler

Fonts:

Àngela Zaragoza Sans (filla)

Article d'Andrea Capilla Acosta. «De quan el Sindicalisme i el feminisme es pagaven amb presó». *L'Ebre Digital*. 8M 2021

Carles i Pitarch. (2014). *La Guerra Civil a la Ràpita*.

Durant la Guerra Civil, va donar suport als soldats que eren al front amb ajuda humanitària. Els seus gestos van ser imitats per altres dones que la tenien com a referent.

Per tot això, el Consell de Guerra fet a Vinaròs, va acusar-la d'incitació a la rebel·lió i la va condemnar a 30 anys i 1 dia de presó, després que les tropes nacionals, en plena Guerra Civil, ocupessin la població, el 19 d'abril de 1938. La Muixa tenia 37 anys quan la van jutjar i tres fills: Pilar, de 12 anys; Camilo, de 9, i Joan, de 4. «No vaig viure aquell moment en què ma mare va entrar a la presó, perquè jo vaig néixer després, el 1945, però mons germans van patir molt i van haver de viure amb la iaia, ja que el meu pare es trobava exiliat a França i després empresonat», explica Àngela Zaragoza Sans, darrera filla de la Muixa.

Primero piensa en la anciana / de los nevados cabellos / que cuida de tres tesoros / amados de sus sueños / en

el esposo querido que tanto ansia por verlos / se halla tras unos muros / con los mismos sufrimientos.

Aquest és només un fragment dels molts poemes que va escriure Angelina Sans durant el temps que va estar empresonada, primer, a Vinaròs, després, a Saragossa, i, finalment, a Saturradan (Guipúscoa).

Gràcies als avals de la gent del poble i als bons informes dels testimonis locals, Sans va ser alliberada després de tres anys.

Després d'aquests anys convulsos, Angelina Sans no va voler vincular-se més amb la política: «tenia molta por, va dedicar-se a la família i va obrir una parada de carn al mercat», recorda la seva filla Àngela.

Dona proposada per l'Ajuntament de la Ràpita

Lolita Massot Gimeno

Cursa els estudis de Magisteri durant la República, i serà la mestra de dues generacions de rapitencs. Els seus valors són l'escola, la Ràpita, l'església i la família. Dedica tota la vida a l'ensenyament i és premiada pel govern. Rep diversos guardons per les seves publicacions. Fou pregonera de la Festa Major de la Ràpita el 1990 i el Consistori li ret un homenatge pòstum el 2012.

La Ràpita, 1910
La Ràpita, 2006

dotes viscudes dels rapitencs de les sis generacions que els precedien.

Mestra. Activista cultural i social

Lolita fou la segona dels cinc germans Massotets de ca les Romanes, de ben joveneta va perdre els seu pare i llavors tingué una cura abnegada per la seva mare. Era molt catalanista, ensenyava a la joventut les sardanes, els feia repàs i va formar un cor que cantava tant cançons de l'església com popular. Tocava el piano, l'harmonio i ho va donar tot per la cultura i el seu poble. Va fer carrera a Barcelona, de gran, quan ja tenia 30 anys. Era una dona conservadora, estalviadora i catòlica molt creient i culta.

Els seus amors terrenals foren l'Església, La Ràpita i la família. Professava la religió a través de la Mare de Déu de la Ràpita. A partir del poble estimava Catalunya i l'Espanya tradicional. El Montsià, la Guardiola, els arrossars del Delta, el Trabucador i les Salines, el port dels Alfacs foren part essencial del seu cos i la seva ànima.

Dominava les cultures catalana i castellana, gràcies a la seva memòria. Se sabia tots els partits judicials d'Espanya, recitava pàgines senceres del Quixot, la missa en llatí, les epístoles de Sant Pau i recordava renoms i anèc-

Foto: Lolita Massot Gimeno

Dedica tota la vida a l'Ensenyament, sent premiada pel Govern. Rep diversos guardons per les seves publicacions. Fou pregonera de la Festa Major de La Ràpita el 1990 i el Consistori li ret un homenatge pòstum el 2012.

El seu testament hològraf ennobleix i beneeix la seva personalitat i religiositat. "Tinc 93 anys i em sento plena de vida. Vull expressar, primer que tot, el meu agraïment al bon Déu, per haver-me concedit una llarga vida, plena d'alegries i satisfaccions santes, desitjo viure el meu morir, si potser, a casa meva.. que no m'allarguin la vida amb mitjans artificials.. que m'ajudin a morir en pau en aquesta casa on

vaig néixer i que estimo tant per estar ben a prop de la Parròquia on em van batejar i vaig fer l'inoblidable primera Comunió molt ben preparada... Desitjo rebre una vegada més la Unció dels Ancians de la que sóc entusiasta propagadora. Canteu cants alegres en la Missa Exequial... M'he sentit molt estimada del bon Déu, dels meus familiars, dels meus amics...El fèretre dels més senzills, res de corones i flors.... Damunt del fèretre poseu el tapís de la Mare de Déu de la Ràpita...."

Cursa els estudis de magisteri durant la república, i serà la mestra de dues generacions de rapitencs. Els seus valors són l'escola, la Ràpita, l'església i la família. Dedica tota la vida a l'Ensenyament, sent premiada pel Govern. Rep diversos guardons per les seves publicacions.

Fou pregonera de la Festa Major de La Ràpita el 1990 i el Consistori li ret un homenatge pòstum el 2012.

Dona proposada per l'Ajuntament de la Ràpita

Teresa Paz Vernis

Primera rapitenca coneguda en cursar Magisteri i obtenir el títol superior. Va dedicar 50 anys de la seua vida a l'ensenyament, vint dels quals va romandre a les Escoles Graduades de xiquetes de la Ràpita.

La Ràpita, 1868
La Ràpita, 1940

Mestra

Filla del militar Juan Paz, de Ribadeo (Lugo, Galícia), qui es va casar amb la rapitenca Teresa Vernis.

Teresa Paz Vernis va estudiar Magisteri a Tarragona. Va acabar els estudis superiors el 23 de juny de 1885, essent la primera rapitenca coneguda a tenir estudis universitaris. Tenia 17 anys quan va acabar els estudis. Tot i això, no va començar a exercir com a mestra fins als 24 anys.

El 1892 va guanyar l'oposició per a la plaça recentment creada de mestra de l'escola mixta de Masriudoms, nucli pertanyent al municipi de Vandellòs, on hi estaria un any, amb un sou de 500 pessetes, essent el seu primer destí. Des del juliol de 1893 i fins al febrer de 1906, va exercir a l'escola de Batea (Terra Alta), on va conèixer el seu marit, Ciríac Tudó i Portolés. El 1899 demana el trasllat a diverses escoles de Catalunya, València, Aragó i Castella, però no li és concedit. Durant aquests anys,

va prendre part en diverses oposicions per millorar la seua situació laboral i econòmica. Així, l'any 1904, és acceptada per prendre part en les oposicions per a una plaça de mestra a Àguilas (Murcia) amb un sou de 1.375 pessetes. El 1905 era admesa a prendre part en les oposicions per a places amb un sou de 2.000 pessetes.

Tots aquests intents de millora econòmica ens fan pensar en una dona independent, que no volia dependre econòmicament de la família, tot i que, al mateix temps, totes les destinacions que obté es troben properes a la Ràpita i a Tarragona, municipis en els quals hi tenia família.

Finalment, el febrer de 1906 i amb diverses oposicions aprovades, és destinada a la Ràpita amb un sou de 1.100 pessetes i com a mestra de l'escola elemental de xiquetes del municipi, lloc on fou confirmada el juliol del mateix any.

A la Ràpita es va traslladar el matrimoni Tudó Paz, instal·lant-se en una casa al capdamunt del carrer Constància, al límit amb la finca de la Devesa. Aques-

Fonts:

Millan, Ll., Carles, F. (1996). *La Ràpita en el temps*

Pitarch, J., Carles, F. (2014). *La guerra civil a la Ràpita*
Gaceta de Madrid

El Magisterio Español. Periódico de instrucción pública. 10 de maig de 1899. «Nuestra información», p. 291

El pueblo. Diario de avisos y noticias. Portaveu del partit republicà radical-socialista català. 20 de maig de 1933. «De enseñanza», p. 1

ta casa disposava d'un hort al voltant amb uns safareigs on les dones del barri anaven a rentar la roba.

En aquest destí hi va romandre fins al 1923, quan demana el trasllat a l'Hospitalet de Llobregat per tal d'acompanyar les seues filles en els estudis universitaris. Elvira Tudó i Paz va estudiar Farmàcia, i es convertí en la primera dona farmacèutica del municipi, mentre que Concepció Tudó i Paz va estudiar Magisteri.

Acabada aquesta etapa, l'any 1929, torna a la Ràpita per fer-se càrrec de l'escola de xiquetes del poble, i l'any 1931 esdevindria la primera directora de l'escola elemental de xiquetes al recentment inaugurat edifici de les Escoles Nacionals Graduades del municipi.

Fins a la inauguració de les Escoles Nacionals, la classe de les xiquetes es trobava al primer pis de l'edifici de l'ajuntament. Una única aula per a alumnes d'edats molt diferents i insuficient en equipament i dotació.

El maig de 1933, és traslladada a Tarragona, on es jubilaria el març de 1935,

després de 50 anys dedicats a l'ensenyament, amb una pensió de 5.600 pesetes.

L'any 1937, un cop jubilada, va partir igualment la depuració per haver exercit durant els anys de la Segona República i haver ocupat càrrecs directius en centres escolars.

L'empremta deixada per Teresa Paz Vernis, doña Teresita, com li deien les seues alumnes i com era coneguda per una gran part del municipi, va ser palesa en moltes generacions de dones que la van tenir de mestra.

Tot i que una part important del que s'ensenyava en aquestes classes s'adreçava al manteniment i cura de la casa i la família, el caràcter pioner de Teresa Paz va transmetre altres valors a les dones del municipi. Exemples d'aquests valors transmesos els trobem en dones clau de la Ràpita de la Segona República, com Magdalena Serret Raga, sindicalista feminista, o Angelina Sans Chalé, presidenta de la Mútua Femenina del Sindicat Agrícola local.

Dona proposada per l'Ajuntament de la Ràpita

Foto: Teresa Paz Vernis

María Pla Messeguer

Una dona avançada al seu temps, ella portava la terra: plantar, regar, collir i plegar les olives. Venia a particulars i ella mateixa acordava el preu. Amb 45 anys, va ser la primera dona del poble en tenir el carnet de conduir, per la qual cosa va rebre el sobrenom de «Sor Citroën». La seva filla destaca que el treball, la força, l'empenta, la voluntat i la bondat eren i són el seu tarannà.

La Sénia, 1926
Està viva. Te 95 anys.

Agricultora

Va néixer el 20 d'agost de 1926. La més gran de tres germanes, les dues petites germanes bessones, amb 7 anys i mig ja tenia cura de les bessones. Com era la gran, el pare, quan anava a regar l'hort o a collir fruita i verdura, se l'emportava per ajudar. Es va casar amb 23 anys. L'any de la gelada, el 1956, se'ls van gelar molts arbres. Entre ella i mon pare van decidir que ella portés el camp i ell anar de camioner.

Feia transport internacional, per tant, estava molt poc a casa. Ella contractava als que li havien de fer la feina que ella no podia fer, com llaurar, entaular i espollegar. Tota la resta ho feia ella. Venia les olives i acordava ella el preu. Jo l'he vist despedregar i li deia: «Mama, això és molt pesat». Ella em responia: «No hi penses... Cantem!».

A l'estiu, a la temporada del préssec, transportava dones al camp per recollir els préssecs. Feia dos viatges d'anada i de tornada i es quedava ella també a collir.

Quan s'acabava la temporada del préssec, els meus tiets tenien una sastreria i se'ls havia d'ajudar. Sempre estava allí... No sé com s'ho feia!

Foto: María Pla Messeguer

No sé d'on treia les forces, jo no l'he sentit mai dir que estava cansada. L'hora d'aixecar-se eren les sis del matí, perquè abans d'anar al camp, rentava i feia la feina de casa.

Es va adonar que la bicicleta era molt pesada per anar a plegar, i va ser la primera dona del poble a treure's el carnet de conduir. Mon pare va comprar un Citroën i els amics de mon pare, fent burla per ser la primera dona a tenir carnet, li deien «Sor Citroën», per la pel·lícula de Gracita Morales.

Tenia 45 anys i, com no hi havia autoescola al poble, anava a Vinaròs a fer les pràctiques. Baixava en cotxe de línia. Ha estat valenta, treballadora, emprenedora i amb una força de voluntat de ferro. Ara, amb 95 anys, encara és una dona en molta voluntat de fer coses, tot i que el cos no l'acompanya. Estic molt

orgullosa de la meva mare perquè em va transmetre molts valors: la força, l'empenta i les ganes de fer coses són la imatge que tinc de la meva mare i el meu pare.

*Dona proposada per l'**Associació de dones senienques***

Foto: María Pla Messeguer

Rosa Querol Verge

Rosita, la perruquera es va anar a formar a una acadèmia de Barcelona. Rosita esperava fins a les dotze de la nit, si feia falta, per pentinar les dones que treballaven a les fàbriques. Va portar a la Sénia la permanent gelada i feia uns abonaments mensuals per a les dones per 10 pessetes, inclosos els diumenges.

La Sénia, 1928
La Sénia, 2012

Perruquera

Rosita, la perruquera, com era coneguda a la Sénia, va ser la primera perruquera que va anar a una acadèmia a Barcelona. Amb moltes privacions i en plena postguerra, a les sis del matí ajudava a pentinar a les paradistes del mercat de Sants i a la tarda anava a l'acadèmia.

Ella va portar la permanent gelada com a novetat, ja que era la base dels pentinats que li demanaven de les artistes de cine d'aquella època. Les plegadores d'olives només es podien permetre fer-se la permanent quan acabaven la temporada de collida.

El millor canvi per a les dones del poble va ser treballar a les fàbriques. Llavors feien estalls de moltes hores i Rosita les esperava fins a les dotze de la nit per pentinar-les. Quan ella plegava de la feina, els pastors ja pasturaven la ramera.

Per pentinar les núvies, de vegades, tocava aixecar-se a les cinc del matí, perquè després del casament, feien una xocolatada i pastes i marxaven els nuvis amb el cotxe de línia cap a Tortosa per agafar el tren.

També va instaurar un abonament per pentinar-se tot el mes per 10 pessetes, diumenges inclosos.

Va obrir la primera perruqueria l'any 1946 i, després de dotze anys, es va casar i va tenir tres fills; els iaïos eren grans i va haver de fer un parèntesi per cuidar-nos a tots.

Foto: Rosa Querol Verge

Va ser als anys setanta quan va tornar a Barcelona per formar-se. En aquella època, tot havia canviat molt. Era el boom del color i les noves tècniques. Ens va infondre aquell esperit de lluita a tots els de casa; un bon exemple d'això és que les filles la vam seguir professionalment i encara treballem ben a gust al servei del client.

Aquesta empenta i la visió artística de Rosita ens ha acompanyat sempre.

havien de suportar moltes càrregues en una vida gens fàcil.

És un exemple de dona lluitadora al servei de les altres dones, quan totes

Dona proposada per l'Associació de dones senienques

Carme Tal Subirats

Ha estat col·laboradora habitual a Favarium, revista editada pel Centre d'Estudis Lo Lliscó, de Mas de Barberans. Carme és una contadora d'històries, d'aquelles que algú pot anomenar «històries en minúscula», però que formen part del patrimoni immaterial del territori. Com a pagesa diu que ha fet de tot, menys llaurar; també sap llatar. Un exemple de memòria viva.

Mas de Barberans, 3 d'abril de 1939

Pagesa i contadora d'històries

Carme Tal Subirats va néixer a Mas de Barberans el 3 d'abril de 1939. Filla d'una família pagesa, va passar bona part de la seva infantesa ajudant a casa i treballant al camp.

El seu pare, un gran lector d'obres de teatre, li va traspasar les ganes de llegir. Va anar a l'escola fins a aproximadament els 11 anys. Hi va assistir d'una manera intermitent perquè la família anava a la campanya de l'avellana al Camp de Tarragona, a la verema al Penedès i, quan tornaven al poble, començava la de l'oliva. Als 14 anys, es va posar a festejar amb un noi del poble i als 22 anys es va casar. Té un fill, una filla, una neta i tres nets.

Es defineix com a pagesa i com a persona que ha tingut cura de totes les persones grans de la seva família: va tenir cura de cinc, totes amb llargues malalties. Aquesta darrera ocupació l'omple de satisfacció personal.

Com a pagesa diu que, menys llaurar, ha fet de tot: birbar, plegar olives, segar, treballar l'era, a l'hort, a la verema, a l'avellana, al préssec, a la taronja, espampolar, escavallar la vinya, ensofrar, ensolcar, garbejar... A més, sap llatar, cosir, brodar, fer patrons

de roba... En definitiva, tota mena de labors que li van servir per fer-se l'aixovar, un aixovar que va començar a elaborar a partir dels 12 anys, quan anava a treballar per atriels diumenges i festius per poder-se comprar llençols.

Foto: Carme Tal Subirats

Carme és una dona masovera que ha tingut Mas de Barberans com a principal marc geogràfic de referència, unes vegades com a protagonista i, d'altres, el seu paper principal ha estat comunicar. Aquest paper transmissor mai serà prou reconegut. Ha estat col·laboradora habitual a Favarium, revista editada pel Centre d'Estudis Lo Lliscó, de Mas de Barberans. És una contadora d'històries, d'aquelles que algú pot

anomenar «històries en minúscula», però que formen part del patrimoni immaterial del territori. En definitiva, és la informant que moltes persones del poble i de la comarca cerquen amb la seguretat que qualsevol pregunta

de la vida quotidiana del passat segle XX serà resposta amb fonament. Un exemple de memòria viva.

*Dona proposada per **Museu de la Pauma del Mas de Barberans***

Josepa Montesó i Giné

Josepa, més coneguda a Santa Bàrbara com a Pepeta, la madrina, va néixer en una família pagesa, sense tradició familiar d'estudis. Tot i això, ella tenia clar que volia estudiar. Va cursar els seus estudis de practicant a la Universitat de Barcelona. Tenia com a càrrec l'assistència pública domiciliària que implicava atendre tots els naixements del terme municipal; la seva dedicació i implicació era total. Van ser diverses les generacions de planeres i planers a qui va ajudar a néixer.

Santa Bàrbara, 1899
Santa Bàrbara, 1975

Llevadora

Josepa Montesó i Giné, coneguda com a Pepeta, la madrina, va néixer a Santa Bàrbara el dia 7 de novembre de 1899 en el si d'una família pagesa i sense tradició familiar d'estudis. Els seus pares van creure en ella i van deixar que es formés en allò que li agradava. L'any 1929 va acabar els seus estudis a la Universitat de Barcelona, on es va formar de practicant i de llevadora; va ser de les poques dones de tota Catalunya a finalitzar aquell any els seus estudis.

Foto: Josepa Montesó i Giné

Es va casar amb Pere Martorell i Arasa amb qui va tenir tres fills, dos dels quals van morir molt joves. Fins que no es va casar, no va poder exercir del que ella havia estudiat a causa de la mentalitat que hi havia en aquell moment.

Els seus inicis al món laboral van ser a Benicarló, tot i que cap al 1963 va tornar a la seva ciutat natal per exercir de practicant i llevadora titular. Finalment, es va quedar com a llevadora titular de Santa Bàrbara.

A casa, no era estrany que el sereno es presentés a mitjanit a buscar-la perquè al municipi hi havia alguna urgència; la seva disponibilitat era total: anar on calgués i fer el que convingués amb els mitjans rudimentaris de l'època. Si era necessari realitzar una cesària i el cirurgià de Tortosa no podia venir, el metge del poble amb l'ajuda d'ella, la duia a terme.

La seva tasca anava una mica més enllà: no solament assistia les dones durant el part, on hi passava les hores que fossin necessàries, sinó que les dones rebien un acompanyament per part d'ella, fins i tot en el moment del baptisme —ja que molts infants rebien el sagrament quasi acabats de néixer i les mares encara estaven convalescents— o també al moment de la comunió. Sovint quan recordava

o es trobava amb algun infant del poble que ella havia ajudat a néixer, inevitablement recordava el dia que havia nascut, el sofriment de la mare, el pes de l'infant, etc.

Ella no va deixar mai la seva vocació fins que es va jubilar amb 70 anys. Josepa va morir a Santa Bàrbara amb 76 anys

*Dona proposada per l'**Ajuntament de Santa Bàrbara***

Agustina Mònica Fusté Gavallda

Amb 14 anys, aprèn l'ofici de pinzellera. Era una dona emprenedora, i el 1917 funda una empresa de pinzells de palma. A la postguerra, Agustina, vídua d'un republicà i amb dos fills, va ser d'aquelles dones que soles van lluitar i superar situacions duríssimes. El seu ofici va ajudar-la a sobreviure. Va ajudar moltes altres dones perquè poguessin portar un jornal a casa.

Ulldecona, 23 de juliol de 1880
Ulldecona, 13 de març de 1953

Pinzellera

Als voltants de l'any 1880, una senyora provinent de la Ràpita anomenada Jerònima instal·la la primera indústria de pinzells a Ulldecona. Van aprendre l'ofici de pinzelleres moltes noies; una d'aquestes era Agustina, que va entrar d'aprenentia als 14 anys. Quan es va extingir la indústria de la Sra. Jerònima, va ser l'única capaç de fer ressorgir aquest ofici l'any 1917. La primera ubicació va ser al pati d'un familiar i en la col·laboració de les seves cosines Pietat i Maria Mariné. El 1920 es va casar amb Josep Matamoros Ripoll, amb qui va tenir dos fills, Josep i Amado.

L'any 1931, en plena República Espanyola, es va traslladar a casa dels seus pares. Amb el temps, va ser coneguda per tota Espanya.

En esclatar la Guerra Civil Espanyola, fa que el 8 de desembre de 1936 es doni de baixa de la contribució industrial com a Fàbrica de escobas. L'any 1938 van entrar els nacionals a Ulldecona i va ser detingut el seu marit. El van traslladar a la presó de l'illa de San Simón, a Pontevedra, on va estar tres anys fins que va morir.

Foto: Agustina Mònica Fusté Gavallda

Durant la postguerra i en una societat enfonsada en la misèria, van ser moltes les dones que van haver de superar totes soles situacions duríssimes de la vida familiar. Agustina en va ser una d'elles, per ser vídua d'un republicà. La seva preocupació més gran era que els seus fills trobessin un plat a taula perquè aquells anys van ser de por, gana i estraperlo.

L'any 1939 torna a recuperar la indústria, i aquesta vegada ensenya als seus fills adolescents l'ofici. Amb la col·laboració d'ells, torna a recuperar

la indústria. Va donar feina i ajudar altres dones perquè poguessin portar un jornal a casa en aquells temps de tanta necessitat.

*Dona proposada per l'Associació
de Dones d'Uldecona*

Carmen Ferré Campos

Amb 23 anys queda vídua i té una filla pòstuma. Comença a treballar cosint amb una modista, però com el que cobrava li era poc, va establir-se fent vestits a mida. Tenia molta demanda i va contractar altres dones. Als anys 70, aposta per un taller de confecció, el qual va donar feina a moltes dones d'Ulldecona i els suposava una certa independència econòmica.

Ulldecona, 16 de maig de 1939

Empresària en la confecció tèxtil (actualment jubilada)

Filla única, Carmen, anomenada «la Caramela», va anar a l'escola fins a acabar els estudis primaris. Després, va anar a aprendre a cosir a casa la modista, on va començar a fer els seus primers punts, que seria l'inici del seu futur professional com a modista. Es va casar als vint anys amb Manuel Vargas, que era factor a l'estació d'Ulldecona. Als vint-i-dos queda vídua, quan estava embarassada de la seva filla. Llavors es va quedar a viure amb els seus pares. Amb l'ajuda de la seva mare per tenir cura de la petita, la Carmen va poder anar a treballar a casa de la modista que li havia ensenyat a cosir.

El seu pare era pagès i amb la seva ajuda econòmica més la d'ella no era suficient per cobrir les necessitats i donar-li uns estudis a la seva filla. I això va ser el que la va motivar a emprendre i apostar per establir-se pel seu compte com a modista. Ella tenia molt bona mà i era una dona avançada per a la seva època; li agradava seguir la moda i crear les seves idees, buscant robes originals i models que destaquessin, de manera que cada cop tenia més clients.

Així que va decidir muntar un taller de roba a mida, on va contractar dones i cadascuna tenia la seva màquina de cosir. Com li agradaven molt les novetats, Carmen anava de viatge per poder innovar, i en un d'aquests viatges, li van proposar fer roba d'infants per a una empresa de confecció. Ella no va dubtar i va començar amb la confecció, donant feina a moltes dones d'Ulldecona; unes treballaven al taller i les altres, a casa. I quan les noies acabaven els estudis primaris, anaven a casa la Caramela per aprendre a cosir.

Aquest taller de confecció va ser un moviment important per al poble, per a moltes dones que tenien per primer cop el seu jornal que els donava independència i estabilitat. Així va ser com moltes dones van poder incorporar-se al món laboral.

Dona proposada per l'Associació de Dones d'Ulldecona

Foto: Carmen Ferré Campos

Isabel Vives i Enriqueta Vives

Dues germanes d'una família de pagesos d'Ulldecona. La Isabel va començar de cambrera al bar dels seus pares i, després, seria ella qui el regentaria. La seva germana petita, l'Enriqueta, de ben menuda ajudava el seu pare en les tasques de la terra, i va seguir fent-ho fins que es va jubilar. Les dues són dones molt volgudes a la població.

Isabel: Ulldecona, 27 de juny de 1936
Enriqueta: Ulldecona, 23 d'abril de 1939

Isabel: Propietària del bar del poble **Enriqueta: Pagesa**

Nascudes a Ulldecona, població de la comarca del Montsià —la Isabel, el 27 de juny de 1936 i l'Enriqueta, el 23 d'abril del 1939—, van ser les dues filles d'un matrimoni pagès del poble d'Ulldecona. Quan la Isabel tenia 3 anys, els pares van obrir un bar a la plaça del poble, Celedoni.

Isabel Vives, des que te ús de raó, recorda haver ajudat els seus pares al bar. Anys després, quan els pares es jubilen, ella no dubta en continuar amb el negoci familiar i en assumir-ne la gerència. El 1962, es casa amb José Girona, d'ofici camioner, amb qui té una filla i un fill, però ella segueix al capdavant del bar, i no deixa mai de treballar fins a l'1 de gener de 1995, que es traspassa el negoci.

A Enriqueta, des de ben petita li va començar la seva passió per la pagesia, heretada del seu pare. Ella sempre l'acompanyava al camp i l'ajudava a realitzar les diferents tasques de la terra, i, a mesura que s'anava fent gran, va anar assumint més responsabilitats. Cultivaven les seves terres, conreus

de secà, oliveres i garrofers, a més de l'horta per al consum propi.

Foto: Enriqueta Vives

La feina al camp li agradava tant que va seguir exercint-la fins a l'edat de jubilar-se, però sempre que podia ajudava la seva germana gran a portar el bar de la família.

Nascudes a Ulldecona, població de la comarca del Montsià —la Isabel, el 27 de juny de 1936 i l'Enriqueta, el 23 d'abril del 1939—, van ser les dues filles d'un matrimoni pagès del poble d'Ulldecona. Quan la Isabel tenia 3 anys, els pares van obrir un bar a la plaça del poble, Celedoni.

Isabel Vives, des que te ús de raó, recorda haver ajudat els seus pares al bar. Anys després, quan els pares es jubilen, ella no dubta en continuar amb el negoci familiar i en assumir-ne la gerència. El 1962, es casa amb José Girona, d'ofici camioner, amb qui té una filla i un fill, però ella segueix al capdavant del bar, i no deixa mai de treballar fins a l'1 de gener de 1995, que es traspassa el negoci.

A Enriqueta, des de ben petita li va començar la seva passió per la pagesia, heretada del seu pare. Ella sempre l'acompanyava al camp i l'ajudava a

realitzar les diferents tasques de la terra, i, a mesura que s'anava fent gran, va anar assumint més responsabilitats. Cultivaven les seves terres, conreus de secà, oliveres i garrofers, a més de l'horta per al consum propi.

La feina al camp li agradava tant que va seguir exercint-la fins a l'edat de jubilar-se, però sempre que podia ajudava la seva germana gran a portar el bar de la família.

*Dones proposades per l'**Ajuntament d'Uldecona***

Foto: Isabel Vives

RIBERA D'EBRE

Paulina Jordà Serra (Ti Polina)

Era una persona petita i dolça que es feia estimar pel seu bon humor, l'alegria i el cap clar. Sempre estava a punt per a una rialla, un acudit o per ballar un vals o una jota, la d'Ascó! Sempre que tenia ocasió, tornava a Ascó, al seu estimat poble, a casa seva, i sobretot per festes, les de Sant Antoni, i aprofitava per ballar la jota, amb la coca a la mà: «La coca, abans de menjar-la, se l'ha de ballar». Quan podia, continuava anant a l'hort

Ascó, 1897
Barcelona, 2005

Pagesa

Va viure tres segles: XIX, XX i XXI. Ti Polina, com tothom la coneixia, representava, per a molta gent, els pares i els iaïos que havien marxat. Era una persona petita i dolça que es feia estimar pel seu bon humor, l'alegria i el cap clar. Sempre estava a punt per a una rialla, un acudit o per ballar un vals o una jota, la d'Ascó! Va néixer a ca Valero, però passava molt de temps al mas —sobretot en temps de collita—, i venien al poble per anar a estudi, tot i que hi va anar molt poc temps. El poc que sabia de llegir i escriure ho havia anat esmerçant llegint revistes.

Foto: Paulina Jordà Serra

De jove, anava a rentar al riu i a buscar aigua amb una cantereta al cap i l'altra al braç. També anava a cosir. Li agradava explicar anècdotes, com quan la seva mestra, doña Catalina, li va ensenyar a fer punt de mitja. Recordava que feia un mitjó de color grana i no li ensenyava a la mestra per vergonya. Quan la mestra se'n va adonar, el peu del mitjó ja feia més de dos pams! Ho recordava i explicava amb la seva característica rialla, com l'anècdota viscuda amb un dels seus germans, quan, estant al mas, la seva mare els havia encarregat fer una truita de carxofa i, a l'hora de donar-li la volta, va dir: «Ja ho faré jo com ho fa la mare!». Però ho va fer sense el plat damunt la paella! La truita va anar a parar a la cendra i es van quedar sense sopar...

Els caps de setmana venien al poble perquè els diumenges s'havia d'anar a missa. Després, tornaven al mas, passant pel carrer Trinquet, per sota de ca Pino. Allí sentien com l'oncle Campana tocava el manubri i s'enfadaven amb el seu pare perquè es volien quedar a ballar algun pericó! El seu pare, enfadat, els contestava: «Us lligaré a la cua del ruc!».

Es va casar l'any 1919 amb Miquel Ribes Raduà, de ca Camagrossa, i van tenir quatre filles. Durant la guerra, van estar al mas de la Serra, però des d'allí, els van evacuar cap a Reus, al

mas Figueres, entre Cambrils i Riudoms, on va néixer l'últim fill, l'Antonio. Després van viure a Reus, i, ja acabada la guerra, van tornar a Ascó. Els fills van marxar fora vila a buscar feina. Quan va morir el seu marit, la Ti Polina va anar a viure a Barcelona amb els seus fills. Sempre que tenia ocasió, tornava a Ascó, al seu estimat poble, a casa seva, i sobretot per festes, les de Sant Antoni, i aprofitava per ballar la jota, amb la coca a la mà: «La coca, abans de menjar-la, se l'ha de ballar». Quan podia, continuava anant a l'hort. Li agradava molt lligar

les tomaqueres i mongeteres, cavar cebes, alls, collir carbassó, patates... i treure les males herbes. Estar a la vora del foc, llegint el diari, cuinant o fent mitja, també era un dels seus entreteniments.

Sempre tenia coses a fer i gaudia de tot el que feia. Mai va perdre l'optimisme i sempre va estar disposada a ajudar i a fer feliç el seu entorn.

*Dona proposada per un **CERE** i
Ajuntament d'Ascó*

Maria Serres Margalef

Des de petita, se li desperta l'amor per la literatura. Malgrat els molts entrebancs de la vida —van afusellar el seu marit i el seu germà durant la guerra—, ella mai va deixar d'escriure. També va cosir per una casa benestant de Barcelona, però ella continua escrivint i publica el llibre de poemes *Cantan las golondrinas*, l'obra de teatre *El collar de la leona* i la novel·la *la Tierra de lobos*.

La Serra d'Almos, 1901
Reus, 1963

Esriptora, mare, lluitadora, modista

Maria Serres va néixer a La Serra d'Almos, el març de 1901. Molt aviat, se li desperta l'amor per la literatura i, en concret, per la poesia. De formació autodidàctica, àvida llegidora, ella mateixa apunta alguns noms en les influències literàries que la guien cap al seu estil: Verdaguer, Guimerà, Bertha de Suttner, Pardo Bazán...

A l'edat de 20 anys, comença a publicar els seus versos i articles a revistes com *El Llamp*, *La Riuada* i *Tivissa*.

El 1926, dos poemes seus són escollits en el Primer Premi de Poesia de la Dona Catalana (revista setmanal femenina), que, amb els altres seleccionats, formen part del primer volum de la Biblioteca de La Dona Catalana, titulat *Llibre d'Or de la Poesia Femenina*.

Destacar la seva relació, de caràcter ben diferenciat, amistosa amb Artur Bladé Desumvila i càustica amb Salvador Extrem i Fa.

Casada el 1929 amb l'Alberto, a partir d'una relació epistolar, enamorat de la seva manera d'escriure, anà a

viure a Bolea, després a Osca i, més tard, a Madrid, on la seva vida es veu violentament trasbalsada per la Guerra Civil i la pèrdua del marit i del germà, afusellats tots dos pels nacionals, un a Madrid i l'altre a Tarragona

Foto: Maria Serres Margalef
Arxiu particular. Núria Rius Bargalló (Flix)

Malgrat tots els entrebancs que pateix, mai deixa d'escriure.

De la seva estada a Barcelona com a cosidora en una casa benestant, trobem publicat el llibre de poemes *Cantan las Golondrinas*, catalogat a la Biblioteca de Catalunya i a la del Congrés de Washington.

Deixant de banda les col·laboracions en la premsa comarcal i el llibre de poesia, la resta de la seva obra està perduda. Segons diferents testimonis, va escriure, com a mínim, una obra de teatre, El collar de la leona; una novel·la costumista, Tierra de lobos, i

la novel·la Bandera blanca, però no s'han pogut aconseguir els originals. Va morir l'any 1963, en unes condicions força precàries, interna a Reus.

Dona proposada per un l'Ajuntament de l'EMD Serra d'Almos

Isabel Mestres Margalef

Descendent d'una nissaga de fotògrafs iniciada pel seu oncle Emilio Carranza, de ben petita va iniciar-se en la fotografia. A partir de l'any 1968, amb la mort del seu pare i després del germà, va compaginar la fotografia amb la llibreria-papereria. L'any 2017, Isabel Mestres Margalef va cedir a l'Ajuntament de Flix tot l'arxiu fotogràfic que comprèn totes les imatges realitzades per aquesta nissaga de fotògrafs, un fons d'incalculable valor per conèixer la història de Flix que va des de finals del segle XIX fins a començaments del segle XXI.

Maials, 1937

Fotògrafa

Va nèixer a Maials (Segrià) el 30 de març de 1937, població on el seu pare, Domingo Mestres Carranza, i la seua mare, Isabel Margalef Pellisé, s'hi van desplaçar arran de la Guerra Civil. Posteriorment, acabat el conflicte, la família tornaria a Flix. Isabel cursà estudis primaris al col·legi de les Germanes de la Consolació de Flix i, posteriorment, fins als 14 anys, a l'escola pública. Amant de la música, va estudiar violí amb el professor Frederic Zaragoza.

Descendent d'una nissaga de fotògrafs iniciada pel seu oncle Emilio Carranza Solà i seguida per Domingo Mestres Carranza, pare d'Isabel, de ben petita va iniciar-se en la fotografia. Donat que el seu pare compaginava la feina de fotògraf amb la de barber, moltes vegades encarregava a la seva filla que anés a fer reportatges quan es tractava de festes d'aniversari d'infants o altres tipus de fotografia de caràcter familiar. També en aquesta etapa d'infantesa i joventut, de la mà del seu pare, es va iniciar en les tasques de revelatge de fotografia iicoloriment a mà de fotografies en blanc i negre. La col·laboració entre pare i filla continuà fins que Isabel va contraure matrimoni, fet que compor-

tà que Isabel durant uns anys deixés la fotografia.

Inicialment, el negoci de la fotografia —primer col·laborant igualment amb el seu pare, i després en solitari—, havia de regentar-lo el germà d'Isabel, Juan Luis. Però la mort del seu pare el 1968 i la sobtada del seu germà l'any següent, comportaren que tornés a la fotografia com a ofici, el qual compaginà amb la llibreria-papereria. Cap als anys 70, va anar a Madrid a treure's el carnet de fotògrafa professional després de superar un examen.

Fins a la seva jubilació, ha treballat de valent a la mateixa botiga i fent de fotògrafa, activitat a través de la qual deixà un incalculable testimoni de la vida del poble, tant dels esdeveniments socials (de l'ajuntament, de l'església, de la fàbrica electroquímica, d'entitats esportives i culturals, de festivitats i altres activitats de tipus col·lectiu) com de paisatges i d'imatges de caràcter familiar i privat (fotografies d'estudi, per a carnets, reportatges de casaments, de comunions...). I no solament es va circumscriure a Flix, sinó que també realitzà fotografies en altres indrets, fos per activitats que organitzaven institucions i entitats de Flix fora de la població (a Tarragona, Barcelona, Madrid...) o per encàrrecs sorgits d'altres municipis (Ascó, Riba-roja d'Ebre, la Palma d'Ebre, la Torre de

l'Espanyol...) o d'empreses de fora de la població (ENHER a Riba-roja d'Ebre, la Central Nuclear d'Ascó...).

Val a dir que tota aquesta feina de regentar la llibreria-papereria i la fotografia l'havia de compaginar amb la vida familiar. Ella mateixa ha explicat nombroses anècdotes al respecte i, al mateix temps, es mostra agraïda pel suport rebut per la seua mare, Isabel Margalef Pellisé, el seu marit, Alfons Guiu Bagés, i, posteriorment, els seus fills, sense els quals, en determinats moments, li hagués estat difícil desenvolupar la seua feina.

Foto: Isabel Mestres Margalef

L'any 2017, Isabel Mestres Margalef va cedir a l'Ajuntament de Flix tot l'arxiu fotogràfic que comprèn totes les imatges realitzades per aquesta nissaga de fotògrafs, un fons d'incalculable valor per conèixer la història de Flix que va des de finals del segle XIX fins a començaments del segle XXI. Un gest, sens dubte, que l'honora per fer aquesta gran aportació a la memòria del poble i del territori. L'Associació Cultural La Cana, entitat que està duent a

terme la tasca de classificació i digitalització del fons fotogràfic, dedicà les XI Jornades de Patrimoni Històric de Flix (2019) a l'Arxiu Mestres-Carranza amb una exposició, i posteriorment, publicaria un llibre, Flix en blanc i negre, una mirada al passat. Arxiu Mestres Carranza (2020), de Luis Olivas del Pozo i Pau Guiu Rofes (aquest segon, net d'Isabel Mestres). Tant a l'exposició com al llibre, Isabel Mestres Margalef tindria un protagonisme especial.

A més a més, el 2019 fou una de les catorze dones de la Ribera d'Ebre homenatjades amb motiu del Dia Internacional de la Dona Treballadora, en un acte celebrat a Benissanet i organitzat pel Consell Comarcal.

La meua afició a la fotografia penso que no va començar, va ser. Va ser perquè el papa em portava a tot arreu amb ell i ho vivia molt. Ja anava en ell i, a més, m'agradava. I així va començar la meua història.

La fotografia és història. L'edat de pedra no l'hauríem conegut si no l'haguessin gravat o dibuixat; no coneixeríem els vestits, les maneres de pensar o la societat d'èpoques passades si els grans pintors clàssics no ho haguessin pintat, o si no tinguéssim la fotografia. Sí que també hi ha els textos, però allí on hi ha una imatge, te'n pots fer més idea d'aquell paisatge, la gent, les festes, tot. La fotografia és història, és la història més real que hi pot haver, és allò que hi ha. Per això, per a mi la instantània és el millor que hi ha, perquè és el moment que agafes la persona, aquella cosa o aquella festa, el dolor o l'alegria. Per a mi, la fotografia més no pot ser; és lo tot, la meua vida.

Dona proposada per l'Ajuntament de Flix

Josefina Rius Bové

Llicenciada en Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona, on s'especialitzà en llatí i grec. Des del 1946 i fins al 1954, feu classes particulars per a alumnes que havien d'accedir als estudis de batxillerat. El 1979 va estudiar Història, especialitzant-se en paleografia, heràldica i genealogia. Fou en aquest període, fins al 1982, quan efectuà recerques a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. El coneixement del llatí i, posteriorment, de la paleografia, li permeteren l'estudi de documentació medieval. Josefina Rius Bové fou la primera historiadora a redactar treballs de recerca que tractaven exclusivament del Flix de l'edat mitjana.

Flix, 1922
Barcelona, 1997

Professora

Va nèixer a Flix el 25 de gener de 1922, al carrer Gombau, filla de Delfín Rius Martí, de Flix, i Josefina Bové Tarragó, de la Pobla de Mafumet. Josefina era la segona de les filles i els fills del matrimoni: Magda (1929), Josefina (1922), Antonio (1924), Maria Pilar (1926), Javier (1930) i Delfín (1932). El seu pare fou empleat de la Sociedad Electroquímica de Flix i, posteriorment, propietari d'una fàbrica de lleixius i sabons.

Foto: Josefina Rius Bové

Entre el 1928 i el 1932, cursà els estudis primaris al col·legi de les Germanes de la Consolació a Flix. El 1932 inicià els estudis de batxillerat a l'Institut de Reus.

Durant la Guerra Civil (1936-1939), la família es va traslladar inicialment a Barcelona. Després, els fills i les filles es traslladarien a llocs diferents. Josefina i la seua germana Magda foren acollits per uns coneguts a Bellpuig.

Finalitzat el conflicte, el 1939 superà l'examen d'Estat, prova que permetia l'accés a la universitat. Entre 1940 i 1945, s'instal·là a Barcelona per cursar Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona, on s'especialitzaria en llatí i grec.

Acabats els estudis universitaris, el 1946 tornà a Flix, on, fins al 1954, donà classes particulars per a alumnes que havien d'accedir als estudis de batxillerat.

Mentrestant, el 1951, convalida els seus estudis universitaris i obté el títol de Magisteri.

El 1954 contrau matrimoni amb Werner Pfefferkorn Rossing, nascut a Flix el 1924, fill de Gottfried Pfefferkorn i Renata Rossing, integrants de la colònia alemanya que vingué a la població amb la instal·lació de l'electroquímica.

ca. El matrimoni de Josefina i Werner tingué una sola filla, Isabel Pfefferkorn Rius (1957). La família es traslladaria a viure a Barcelona.

Entre 1960 i 1979, feu classes particulars de llatí i grec a alumnes de batxillerat. Durant aquesta etapa, també efectuà treballs de traducció de l'italià al castellà per a un full parroquial. El 1979 es matriculà a la Universitat de Barcelona per estudiar Història, on s'especialitzà en paleografia, heràldica i genealogia. Fou en aquest període, fins al 1982, quan efectuà recerques a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Va morir a Barcelona l'1 de gener de 1997 i el seu cos reposa a Prades, juntament amb el del seu marit, Werner Pfefferkorn.

El coneixement del llatí i, posteriorment, de la paleografia, li permeteren l'estudi de documentació medieval. Si bé la divulgació d'aspectes del Flix medieval era coneguda de forma fragmentària a través de recerques diverses, Josefina Rius Bové fou la primera historiadora a redactar treballs que tractaven exclusivament del Flix de l'edat mitjana. En un recull de treballs manuscrits que es troben a l'Arxiu Municipal de Flix, datats del 1946, la majoria tenen com a denominador

comú la història medieval de Flix: Flix històric, Ramon Berenguer IV, Jaime I el Conquistador i La Sentència de Flix. Dins del mateix recull, hi ha també els articles Etimologia del nombre de Flix, Geografia de Flix i una col·lecció de documents inèdits. També un escrit seu, Flix en la Edad Media, fou inclòs en les memòries publicades per l'Ajuntament de Flix el 1963, i si bé el signa com a «una flixense», el seu nom apareix al final de la publicació entre les persones que hi van col·laborar.

El seu bagatge intel·lectual i el seu coneixement de la història de la població, foren motius perquè protagonitzés un altre fet inèdit a Flix el 1975, essent la primera dona a pronunciar el pregó de la festa major, on el contingut històric i etnogràfic hi foren força presents.

També va escriure i col·laborar en altres treballs i mitjans. El 1982 fou coautora del Llibre de Prades, població on la família estiujava. I entre 1989 i 1992, va publicar articles diversos a la revista Actualitat flequera, del Gremi de Forners de Barcelona.

Dona proposada per l'Ajuntament de Flix

Maria Escoda Benet

Llevadora per vocació, tal era la seva passió que, sense esperar res a canvi, no només assistia els parts, sinó que també portava els nens a batejar, ja que la recuperació de les parteres era molt lenta i els nens s'havien de batejar aviat. També posava les injeccions de penicil·lina a les nits i els caps de setmana, quan els metges no estaven disponibles.

Garcia, 4 d'agost de 1909
Garcia, 25 de novembre de 1996

Llevadora

Llevadora per accident i, posteriorment, per vocació, tot va començar per assistir el part d'una veïna i molt amiga seva, Dolores Escoda. Veient l'èxit i tenint en compte que, en aquella època, el desplaçament de les llevadores es veia endarrerit pel tipus de transport que hi havia (anaven amb carro), i afegint que la Maria de cal Músic vivia a Garcia, tant la llevadora com la gent del poble la van tenir com a referent. Era tal el nivell que fins i tot els mateixos metges permetien que ella assistís els parts.

Tot i els pocs recursos de l'època, tots els parts van ser exitosos, sense cap nen ni partera morts (exceptuant els que ja hi naixien).

Tal era la seva vocació que, sense esperar res a canvi, no només assistia els parts, també portava els nens a batejar, ja que la recuperació de les parteres era molt lenta i els nens s'havien de batejar aviat.

Així mateix, i amb el permís dels metges, a les hores que aquests no estaven disponibles (nits i caps de setmana), posava les injeccions de penicil·lina (que abans es posaven cada 6 hores) receptades pels metges als pacients; anava fins a casa seva o aquests es desplaçaven a cal Músic.

Foto: Maria Escoda Benet

Quan tot va començar, ella tenia dues filles petites i un home que, tot i l'època que era, li donava suport en tot moment. Sempre li deia «treballa, treballa, que ens farem milionaris», en to sarcàstic, ja que ella mai va demanar cap compensació econòmica. La seva feina va durar 31 anys; l'últim part assistit va ser el de Batiste Vidal Massot, l'any 1975. Aquest darrer va ser l'únic que va haver d'acabar a la Clínica Borràs de Móra d'Ebre.

Dona proposada per l'Ajuntament de Garcia

Mercedes Martínez Alier

Maria Mercè Martínez Alier, empresària agrícola i propietària de l'illa de Putxó, una explotació agrícola als termes municipals de Ginestar-Miravet. Encara que va morir molt jove, a l'edat de 41 anys, va ser una dona pionera en la introducció de les varietats modernes de préssec a la Ribera d'Ebre, que van ser el nucli de la potent fructicultura posterior. A finals dels anys 70, va impulsar la creació de FARE (Fructicultors Associats de la Ribera d'Ebre). Paral·lelament a les seves tasques en l'explotació agrícola, va ser una dona molt dedicada a l'activisme antinuclear que envoltava una gran part dels moviments socials dels anys setanta.

Barcelona, 1941
Ginestar, 1982

Empresària agrícola

Filla de Joana Alier Sanpera i Isidoro Martínez Gallarda, va ser l'hereva d'una propietat al terme municipal de Miravet, coneguda com a illa de Putxó, situada a la riba esquerra del riu i, per tant, vinculada al municipi de Ginestar. La finca té una superfície de 100 hectàrees de terreny d'al·livi d'excel·lent qualitat i regable amb l'aigua del riu Ebre amb el qual limita. Maria Mercè va cursar estudis de perit agrícola, un pas important per emprendre la seva gran tasca que va ser fer de l'illa de Putxó l'explotació de referència de la Ribera d'Ebre.

Ginestar és una població amb explotacions molt petites i unes poques explotacions de dimensió considerable que, tradicionalment, absorbien molta mà d'obra local, essent el complement per a aquells propietaris que no tenien prou terres per viure dignament. L'illa de Putxó era la més gran d'aquestes explotacions i, en incorporar una agricultura intensiva, es va convertir en l'empresa més gran del municipi, amb desenes d'empleats en algunes èpoques de l'any.

El vincle entre la Maria Mercè i la Ribera d'Ebre va ser molt estret, tal com es pot llegir a continuació.

- Primera gran explotació que compaginava viticultura, horticultura, fructicultura industrial, ramaderia per aprofitar rostolls i subproductes, sempre cercant les darreres tècniques i servint de referència per tots aquells que volguessin conèixer les seves experiències.

Foto: Mercedes Martínez Alier

- Va crear la primera central horto-fructícola de la comarca.
 - Va ser pionera en la introducció de les varietats modernes, d'origen americà, de préssec a la Ribera d'Ebre, que van ser el nucli de la potent fructicultura posterior.
 - Va promoure, a finals dels anys 70, la creació d'una gran entitat de comercialització de la fruita a la comarca, Fructicultors Associats de la Ribera d'Ebre (FARE), en la qual van entrar algunes cooperatives de la comarca i molts productors independents.
 - Va encapçalar l'oposició a un macroprojecte de construcció d'un gran embassament a Xerta, al riu Ebre, que hauria inundat les millors terres de cultiu des de Móra fins a Xerta, inclosa la seva finca.
- La Maria Mercè va ser una dona pionera en l'activisme antinuclear de les Terres de l'Ebre que va néixer, a finals del franquisme, al voltant de la construcció de les centrals nuclears d'As-

có. Un dels trets personals a ressaltar és que va ser una dona molt sociable i amb un cercle d'amistats i familiars molt fort. Va tirar endavant un projecte agrícola i polític amb molta creativitat, fent participar la seva família i compaginant la criança de les filles amb el seu compromís amb l'activació econòmicoagrícola de les Terres de l'Ebre. Estava casada amb José Antonio Ruiz Birlanga i van tenir tres filles que, ja des de petites, van participar en diverses tasques agrícoles i que, encara que viuen fora de Ginestar, continuen vinculades a l'illa de Putxó.

La seva prematura mort va venir també acompanyada de canvis en els mercats agrícoles i canvis en les polítiques productives i, a poc a poc, va arribar una davallada en el seu esperit pioner i la gran explotació va anar deixant la seva activitat fins a poder concloure i llogar les terres.

*Dona proposada per **Departament d'Acció Climàtica i les seves filles***

Teresa Sabaté Bru

Tereseta de ca Cristet, filla de pagesos, va decidir formar-se a l'Hospital Clínic com a infermera i llevadora. Va exercir durant 25 anys i recorda els seus primers nadons, Maria del Perelló i Francisco de Pistolets. Ens podem imaginar les olles d'aigua bullida, les tovalloles, les faixetes de cotó per subjectar el melic i les cares de satisfacció si tot havia anat bé. La seva tarifa per tots aquests serveis: 100 pessetes

Ginestar, 2 de juny de 1923
Barcelona, 25 d'octubre de 2018

Infermera i llevadora

La Teresa o Tereseta de ca Cristet, com se la coneix a Ginestar, va néixer el dia 2 de juny de 1923.

Filla de pagesos, el Josep i la Pepeta, continuar la tradició familiar de treballar la terra haguera estat el seu ofici, quan li va sorgir l'oportunitat d'anar a Barcelona en fer els divuit anys.

Allí es va formar com a infermera i llevadora a l'Hospital Clínic de Barcelona.

Va decidir tornar al poble amb la seva mare, on va exercir com a llevadora durant 25 anys, dels quals sempre recordava amb orgull la primera xiqueta i el primer xiquet que va portar al món: la Maria del Perelló i Francisco dels Pistolets.

Després del part i durant una setmana, s'encarregava de les cures de les parteres i dels nounats. Durant aquests set dies, una de les seves premisses era la higiene: «Tenir els llençols nets cada dia era essencial per prevenir infeccions», recordava.

Podem imaginar les olles d'aigua bullida, les tovalloles, les faixetes de cotó per subjectar el melic i les cares de satisfacció si tot havia anat bé. La seva

tarifa per tots aquests serveis: 100 pessetes, si tot anava bé. Alguna vegada, als baixos de l'Ajuntament, també assistia els parts de passavolants que

Foto: Teresa Sabaté Bru

l'endemà ja no estaven i quedaven en deute amb ella per sempre.

La Tereseta es va casar amb el Juanito el dia 4 d'abril del 1948, amb 26 anys, i amb ell va tenir la seva única filla, la Josefina, que recorda amb nostàlgia com eren invitades a tots els batejos. En aquella època, una bona llevadora no en faltava a cap.

Va morir a Barcelona el dia 25 d'octubre de 2018 a l'edat de 95 anys.

Dona proposada per l'Ajuntament de Ginestar

Anna Ciuraneta Estadella

(Annita de ca l'Apolonia)

Annita de ca l'Apolonia va obrir la Fonda Ca l'Annita. A més, li agradava fer brodats, la qual cosa va aprendre de ben jove, a la vegada que treballava la terra. Ja més gran va començar a brodar diferents quadres amb sedes de colors que podem trobar a l'Ajuntament de la Palma d'Ebre i a l'hospital de Móra d'Ebre, entre altres.

La Palma d'Ebre, 1925
La Palma d'Ebre, 2008

Pagesa, brodatora

La seva família, com moltes de les famílies de la Palma, es dedicava a treballar la terra. Era una persona molt treballadora i molt activa. Compaginava la feina del camp amb les labors. De ben jove, va començar a brodar i ben aviat li van començar a encarregar diferents feines. L'agost del 1960, es va casar amb Josep Maria Miret Rojals, de cal Primo, i, al cap d'uns anys, van obrir la Fonda de Ca l'Annita. Tot va començar quan un any, per la festa major del poble, els

van encarregar que fessin els dinars i sopars dels músics de les diferents orquestres. Ho van fer durant bastants anys. Així va ser com van decidir obrir aquell negoci. Primer van començar amb l'elaboració de menjar i, més endavant, van decidir posar habitacions i obrir la fonda.

Quan ja va ser més gran, va començar a brodar diferents quadres amb sedes de colors. Va fer moltes donacions. Alguns els podem trobar a l'Ajuntament de la Palma d'Ebre, a l'església parroquial i a l'hospital de Móra d'Ebre, entre altres.

Dona proposada per CERE, familiars

Foto: Anna Ciuraneta Estadella

Dominica Fabregat Paula

Quan Dominica es va casar, la roda, el fang, les peces i el forn li van robar el cor. Es va convertir en una dona canterera, i aquest ha estat el seu ofici i la seva passió. Ella sempre diu que és una «enamorada del fang». Ni ella ni el seu marit no passen un dia sense tocar el fang i encara ajuden, poc o molt, el seu fill Josep, que ha heretat d'ells l'amor i la dedicació a l'ofici de canterer. És la presidenta de la Lliga Contra el Càncer de Miravet.

Miravet, 1936

Canterera

Va néixer fa 84 anys a Miravet. Corria l'any 36, un any de guerra, pobresa i sofriment. El seu pare era al front lluint i, de petita, va viure amb la seva mare i els seus quatre iaïos, que li van donar acompanyament i amor per anar creixent. Tota la seva vida l'ha passada a Miravet. És on va anar a l'escola, on diu que va aprendre molt: a llegir i escriure, a comptar, molta història, religió i, també, urbanidad... De joveneta, anava a aprendre Corte y confección, i es va convertir en una gran cosidora. Va brodar molt: feia puntes de coixí, ganxet, mitja, cosia a màquina... També anava a envasar fruita a l'illa de Putxó i feia de secretària del seu pare, que era paleta. Li agradava molt fer teatre, i ballava amb el grup de dansa del poble. També era del grup de noies Filles de Maria i col·laborava en campanyes solidàries de caràcter religiós i social.

Es va casar amb Josep Papaseit, Pepe, un noi molt ben plantat de Miravet, i van néixer els seus fills. Pepe treballava de canterer. Era la cinquena generació que es dedicava a l'ofici de treballar el fang i, quan Dominica es va casar amb ell, la roda, el fang, les peces i el forn li van robar el cor. Es va convertir en una dona canterera,

i aquest ha estat el seu ofici i la seva passió. Ella sempre diu que és una «enamorada del fang».

Foto: Dominica Fabregat Paula

Des d'aquest moment, la vida de Pepe i Dominica ha estat sempre unida, un al costat de l'altre: van criar i educar els dos fills, van cuidar els seus pares fins que van morir de grans i, junts, van treballar sempre de canterers. Ni un ni l'altre passen un dia sense tocar el fang i encara ajuden, poc o molt, el seu fill Josep, que ha heretat d'ells l'amor i la dedicació a l'ofici de canterer.

Ara, la Dominica, tot i que és gran, no para de fer coses: cuina i fa coques,

cus, fa puntes, fa treballs manuals, va a gimnàstica i a caminar amb les amigues, col·labora amb campanyes solidàries i de l'església, és la presidenta de la Lliga Contra el Càncer de

Miravet... Però, per damunt de tot, es dedica a estimar, protegir i cuidar la seva família.

*Dona proposada per **CERE**,*

Pepita Grangé

Va fer de llevadora a Móra d'Ebre des del 1950 fins al 1998. Era una dona senzilla, defensora de la dona i les criatures, molt treballadora i pionera en molts aspectes de la vida. Podia estar fins a quatre dies sense dormir per fer el seguiment de la mare i les criatures.

Móra d'Ebre, 18 d'abril de 1930
Móra d'Ebre, 2 d'octubre de 2016

Llevadora

Va fer de llevadora a Móra d'Ebre des del 1950 fins al 1998. Era una dona senzilla, defensora de la dona i les criatures, molt treballadora i pionera en molts aspectes de la vida. Mentre treballava, es va treure el títol d'Educació Física, Fisioteràpia i Callista. Va obrir el primer gimnàs de la comarca a l'edifici de l'Ajuntament, a principis dels anys 70.

De seguida va destacar com a llevadora per la seva vocació. A Móra d'Ebre, durant els anys 50 i 60, hi acudia la població de les tres comarques: la Ribera d'Ebre, la Terra Alta i el Priorat. Hi havia dies que havia d'atendre fins a quatre parts a diferents llocs, perquè no atenia solament els de la Clínica Borràs, sinó que atenia també les mares que volien tenir la criatura a casa. Això li suposava una dedicació exclusiva les 24 hores del dia.

Foto: Pepita Grangé

Expliquen que la Pepita podia estar fins a quatre dies sense dormir, ja que, després d'assistir al naixement de les criatures, en feia el seguiment, a elles i a la mare.

*Dona proposada per **CERE**, familiars*

Maria Cinta Nogués Homedes

Farmacèutica, ha estat al capdavant de la farmàcia durant 40 anys. Una dona formada que, als seus 90 anys, encara continua activa, participant en les activitats de la ciutat que la va veure néixer. Ha format part del consell parroquial, catequista i ha participat en l'Associació de Dones i en tots els actes benèfics del poble. Com diu ella mateixa, «he estat feliç i encara gaudeixo de la companyia del meu home, fills i nets, i també de moltíssimes persones que m'estimen».

Móra la Nova, 8 d'octubre de 1931

Llavors em vaig fer càrrec de la farmàcia del meu pare, em preparava

Inspectora farmacèutica

Em dic Maria Cinta Nogués Homedes, vaig néixer a Móra la Nova i soc la segona filla de Joan Nogués (farmacèutic) i Teresa Homedes Marqués. Tinc un germà i un germà que ja va morir. Recordo la meua infantesa com una nena feliç i, vagament, recordo quan va començar la Guerra Civil l'any 1936. Em trobava a Tortosa, a casa dels meus avis, ja que tenia el xarampió. Recordo la pujada del riu l'any 1937 i els bombardejos. L'any 1938 vam marxar tota la família evacuats a San Quintín de Mediona, on estava el pare de farmacèutic. En acabar la guerra, vam tornar a Móra i els meus avis i tiets es van quedar a Tortosa.

Foto: Maria Cinta Nogués Homedes

Llavors, ja vaig anar a l'escola. La Srta. Alberta Monlleó ens va preparar a quatre nenes i a mi per examinar-nos del batxillerat i ens va acompanyar a Reus. Va ser tota una aventura! Després, vaig anar al col·legi de les Teresianes a Tortosa, on vaig estar set anys internada. Només anàvem a casa per Nadal, Setmana Santa i a l'estiu.

L'any 1956 vaig acabar la carrera de Farmàcia i vam anar de viatge de fi de curs a París, Londres i Brussel·les acompanyades de dos professors. Un viatge inoblidable!

per fer les oposicions d'inspector farmacèutic i també em vaig treure el carnet de conduir.

L'any 1963 em vaig casar amb Antonio Veciana Gils, pèrit industrial i, a finals d'aquell any, vaig aprovar les oposicions d'inspector farmacèutic. Hem tingut quatre fills: M. Teresa, doctora en Bromatologia; Antonio, farmacèutic; Joan, òptic, i Carlos, enginyer informàtic. També tenim cinc nets. La meua mare em va ajudar molt, ja que jo treballava i ella s'encarregava de la casa.

He treballat a la farmàcia quaranta anys, i ha canviat tot molt. Abans era tot manual.

L'any 1977 vaig obtenir el títol d'Òptica i Ortopèdia.

He estat al consell parroquial, cate-

quista i he participat en l'Associació de Dones i en tots els actes benèfics del poble.

C

Maria Martí Ramos

L'any 1944, quan tenia 17 anys, a causa dels coneixements adquirits durant la seva etapa formativa, va entrar a l'Ajuntament de Rasquera a treballar com a secretària auxiliar. Ha treballat durant 45 anys interrompudament fent tota mena de tràmits. La Maria ens explica una anècdota de quan estava l'enllumenat del poble, l'Ajuntament no tenia diners per fer-se'n càrrec i ella, compromesa amb el seu poble, va ajuntar tres mensualitats del seu sou i va avançar els diners.

Monistrol de Montserrat, 3 d'abril de 1927

Secretària a l'Ajuntament

Maria Martí Ramos, filla de Cinta Ramos Sales i Domingo Martí Sabater, com auxiliar administrativa de l'Ajuntament durant gairebé 50 anys, ha esdevingut una figura clau en l'esdeveniment d'un poble petit com Rasquera.

Va néixer l'any 1927 a Monistrol de Montserrat, on els seus pares de Rasquera, van dirigir-se per treballar als Ferrocarrils Catalans. Tot i que va retornar a Rasquera quan tenia 4 anys,

no s'establí definitivament fins cinc anys després, ja que va viure dels 6 als 8 anys a Falset.

Durant la seva estada a Falset primer va anar a l'escola de monges Hermanas Carmelitas de la Caridad, fins a un incident relacionat amb la celebració de les eleccions durant la segona república, el 1933, la Maria fa memòria d'aquell moment. Un cop ja va retornar a Rasquera, 1935, va continuar la seva escolarització en l'escola municipal, en el seu temps existeixen dues escoles femenines, controlades per diferents ideologies polítiques, com ella mateixa ens conta, "Doña Elena de

Foto: Maria Martí Ramos

drete i Doña Pilar d'esquerres", l'escolaritat era segregada per sexe, tal com la Maria, ens remarca que "mai he anat al col·legi amb nois".

Un cop, complerts els 15 anys, finalitzada la seva etapa educativa, a l'escola del poble. La Maria ens conta que Doña Elena, la seva mestra, que era, a més, delegada de la secció Femenina de la falange, va apuntar a elles unes quantes noies més, per anar a formar-se fora de la vila. Però se'n van esborrar quasi totes, menys ella, que va estar tres mesos en un mas a Tarragona en la secció femenina de Coros y Danzas del Servicio Social. Era ella de les més joves que hi havia allí, ja que ella en tenia 16 i les altres noies tenien de 20 a 24 anys.

Recorda que "cantaven i ballaven, teníem piano, venia la mestra d'esports, la mestra normal, la Roselló, que era la pianista, va ser molt bonic, però oco fill meu que quan mos aixequen havien de baixar a baix a izar la bandera i a cantar el cara-sol, i en retirar, al tard, a plegar la bandera".

Un cop va acabar la formació, la seva mestra Doña Elena volia que la Maria estudies, i la va portar al convent Sagrat Cor a Tarragona, de les monges, on s'impartia magisteri. La Maria volia ser mestra i es va salvar de fregar els terres perquè sabia cosir, i es dedicava a bordar els noms als llençols i coixineres mentre també estudiava. L'any 1944, quan tenia 17 anys, a causa dels coneixements que adquirits durant la seva etapa formativa, va entrar a l'Ajuntament de Rasquera a treballar com a secretaria auxiliar.

L'any 1949, amb 22 anys es va casar amb Joan Benaiges Artiola, un cop casada no es va plantejar mai deixar

la seva feina ni el seu marit li va ficar mai cap impediment. Indici d'això, és que a l'any següent es va presentar a les oposicions d'auxiliar administrativa per l'ajuntament de Rasquera que es van celebrar a Tarragona, les va aprovar i va obtenir la plaça. Primer realitzava les funcions d'auxiliar administrativa al costat del secretari, però segons passaven els anys, la figura de secretari fix al municipi va desaparèixer, ja que es compartia entre municipis i al final va acabar fent la feina de Secretaria però cobrant d'auxiliar administrativa.

Entre les seves feines, eren encarregar-se de la qüestió econòmica de l'ajuntament, la Maria ens explica una anècdota de quan estava

l'enlluernament del poble, l'ajuntament no tenia diners per fer-se càrrec, i venien a reclamar-los els pagos, i ella compromesa amb el seu poble, va ajuntar tres mensualitats del seu sou i va avançar els diners per tal que no es tallés la llum del poble.

Per la seva mà passaven tota mena de tràmits que afectaven els habitants del poble, ella expedia els conductes, necessaris tant per anar a fer olives, com per anar a vendre les ametlles, per fer les garrofes, també les vacunes que s'administraven als nens.

Ens conta un moment complicat que va viure, ja que la van fer anar a declarar a l'Audiència de Tarragona per un cas que va succeir el poble, concretament segons ens conta l'any anterior van vindre els delegats i van prendre l'oli de les cases. El següent any, però, van idear un pla, però que no se l'emportessin, l'alcalde, li va contar que farien fora del poble als delegats, i així ho van fer. El resultat va

ser, que van empresonar als implicats i els van fer un consell de guerra. La van interrogar des de el jutjat de Tortosa, i es van ficar d'acord les dones del poble, i van dir que havien estat elles.

La Maria li va contar que les dones dels moliners es van asustar, ja que en portar l'esmorzar estaven els homes tancats amb els delegats i es van ficar a cridar perquè l'any passat els van portar l'oli i van ser elles les que es

van revolucionar. La van fer declarar a l'audiència de Tarragona, davant los santos evangelios," si dic veritat els tancaran sino faig un pecat mortal", per sort, tot es va poder resoldre sense represàlies.

Després de 45 anys treballant ininterrompudament, i amb moltes anècdotes a la seva butxaca es va jubilar l'any 1989.

Teresa Borrull Safont

Dona rasquerana, treballadora incansable i artesana que, als seus 94 anys, encara manté viu l'art de llatar. Ha dedicat tota la seva vida adulta a ensenyar l'art de llatar, de poble en poble, de fira en fira, mostrant la seva destresa i mestratge trenant les fulles de margalló amb l'objectiu de transmetre l'ofici i la tradició a les noves generacions. El treball de la pauma era la font principal d'ingressos de moltes famílies, un ofici liderat per la figura de la dona: l'ofici de llatadora és un ofici femení i col·lectiu, ja que les dones es reunien per treballar.

Rasquera, 25 febrer 1927

Llatadora, entre molts altres oficis

Teresa Borrull, filla de Clemència Safont Benaiges i Pere Borrull Pellisa, és l'essència de la dona rasquerana, treballadora incansable i artesana que, als seus 94 anys, encara manté viu l'art de llatar.

Va néixer a Rasquera l'any 1927 i, des de ben petita, anava amb la seva família a intercanviar els cabassos per menjar, com ella mateixa diu: «El cabàs era el que donava la vida». La Teresa es va criar entre paumes. Mentre la seva mare trenava tot el dia, ella es feia càrrec de les feines de casa, i en les seves estones lliures, es posava a llatar també.

Foto: Teresa Borrull Safont

Durant la seva vida ha treballat en diferents feines, de diferents àmbits, ja de ben joveneta, a l'edat de 12 anys, es va fer càrrec de tenir cura de persones del seu poble que no es podien valdre per elles mateixes. No obstant això, la majoria de feines que va fer eren al camp, com collir avellanes a Pradell, veremar als Guiamets, birbar i segar arròs a la Cava... També va treballar en un hotel a Salou durant dos anys.

La Teresa recorda i explica la feina feixuga que suposava l'elaboració de cabassos, des de la recollida de les paumes: estaven fora de casa una setmana sencera i dormien a la intempèrie mentre recollien els feixos de pauma; quan tenien el carro carregat, tornaven a casa, les estenien al sol per assecar-les i, quan eren blanques, es recollien i es portaven a casa. Llavors venia la feina de treballar-les: s'escaldaven amb aigua calenta i s'esbrinaven i es trenaven en mides diferents i es feia la corda per a les anses. Un cop trenades, es tornaven a posar al sol per fer-les més blanques i es cosien amb unes agulles especials. El treball de la pauma era la font principal d'ingressos de moltes famílies, un ofici liderat per la figura de la dona: l'ofici de llatadora és un ofici femení i col·lectiu, ja que les dones es reunien per treballar. Amb l'arribada del plàstic i les dificultats per donar sortida al seu

treball, l'ofici es va anar perdent, i amb ell, una tradició de valor incalculable.

Ha dedicat tota la seva vida adulta a ensenyar l'art de llatar, de poble en poble, de fira en fira, mostrant la seva destresa i mestratge trenant les fulles de margalló amb l'objectiu de transmetre l'ofici i la tradició a les noves generacions.

El 2010, Teresa va rebre, juntament amb altres llatadores de Rasquera,

el premi la Sirga d'Or que entrega el Consell Comarcal de la Ribera d'Ebre, en reconeixement de l'esforç de mantenir l'ofici de llatadores.

Teresa també apareix en el llibre *Licors tradicionals, aiguardents i vins generosos*, d'Anna Figueras Torruella i M. Teresa Castelló Bou, en el qual explica l'elaboració de la ratafia.

Dona proposada per l'Associació de Dones de Rasquera

Foto: Teresa Borrull Safont

Teresa Aguilà Garcia

(Teresita de ca la Pitxona)

Teresita de ca la Pitxona, als 10 anys ja formava part d'una brigada de 40 homes que treballaven el camp. A més de pagesa, portava el segell d'antifeixista, el qual va fer que l'acusessin de ajudar a la rebel·lió. Van dictaminar-li 14 anys de presó, dels quals en va complir 4 i mig a un convent de monges a Barcelona.

Riba-roja, 1897

Riba-roja, 2003

Pagesa i antifeixista

Va viure 105 anys, durant els segles XIX, XX i XXI. Va perdre els pares quan tan sols tenia 7 anys, i llavors va ser acollida per una tia seva. Malgrat que va viure en un entorn amb molta estima, l'economia familiar gaudia de molt pocs recursos econòmics.

Per guanyar quatre perrots, anava, juntament amb una amiga, a espigolar i recollir les olives que havien quedat als arbres o a terra per poder-se les vendre. Amb 10 anys, ja formava part d'una brigada de 40 segadors. Molts van ser els viatges de les valls al poble, acompanyada de dues mules, per recollir el menjar per a tots els segadors.

Tereseta tenia molt clar que l'educació era cabdal, especialment la de les dones i, tot i deixar l'escola per obligació, des de ben petita, va decidir pagar un mestre particular perquè li impartís classes.

Als 20 anys, es va casar amb un pagès, Josep, i, essent un matrimoni molt compromès amb el poble, van conrear la seva vida treballant al camp. A banda de pagesa, Tereseta portava el segell d'antifeixista; en els anys pre-

vis al 1936, assistia a reunions clandestines per debatre temes de política i societat i per definir un futur millor. Eren tots homes i Tereseta de ca la Pitxona. La seva lluita antifeixista la va portar a un judici franquista i, acusada per ajudar a la rebel·lió, van dictaminar-li 14 anys de presó, dels quals va complir-ne 4 i mig al convent de monges de les Corts de Barcelona. En sortir, va continuar fent de masovera prop de Barcelona, fins que van tornar al poble i van trobar-se la casa ocupada i buida. Amb tot, Tereseta va continuar treballant durament de pagesa per refer la seva vida a Riba-roja i tirar endavant la seva filla Mundeta.

Foto: Teresa Aguilà Garcia

Valentina Domènech Borràs

La vida de la Valentina ve marcada per l'empresonament i afusellament del seu pare. Es trasllada a París, on compagina els estudis amb la feina. En tornar de gran a Tivissa, continua lluitant per la llibertat. Gràcies a la seva perseverança, s'anul·la el judici de l'Ignasi de Ca Carquinyol. És sòcia de la Societat Obrera de Tivissa, entitat referent a les Terres de l'Ebre.

Tivissa, 1935

Activista de la memòria històrica

Valentina Domènech Borràs, nascuda el 22 d'abril de 1935 a Tivissa, la Ribera d'Ebre.

Tot i haver viscut l'esclat de la guerra, la postguerra i la dictadura franquista, la Valentina vol recordar la seva infància i la seva joventut com unes èpoques boniques. Amb una forta resiliència, recorda totes les dificultats i entrebancs, però es queda amb l'aprenentatge de tots aquests.

És sòcia de la Societat Obrera de Tivissa, entitat referent a les Terres de l'Ebre, i també de l'Associació de Víctimes del Franquisme de Tarragona des de la seva fundació. Aquest activisme per la memòria històrica no és cap casualitat. El seu pare, l'Ignasi Domènech, amb quatre companys més de la junta de la Societat Obrera, van ser empresonats i afusellats. El pare de la Valentina n'era soci fundacional.

La Valentina acudeix a l'escola pública fins a obtenir l'educació bàsica, sempre compaginant-ho amb l'ajuda a la terra dels seus pares i, posteriorment, ajudant la seva mare, un cop vídua, a fer feines a cases particulars. Però aviat podrà dedicar-se al

brodat i a la costura. Fins i tot, acaba fent classes a altres noies, a les nits, un cop finalitzaven el torn a les diferents feines. Recorda aquella època amb molta estima.

Es casa, però ho fa a França, on es desplaça als 33 anys. Al segon any, marxa del poble francès on vivia i s'instal·la definitivament a París. Allí li ofereixen fer del que avui dia entenem com au-pair. A canvi de cuidar la filla dels amos de la casa, podrà continuar estudiant. És una oportunitat que li obrirà moltes portes, però sobretot una porta molt anhelada, la de la llibertat. Comença a estudiar a l'Aliança Francesa, un centre educatiu per a adults estrangers on no només aprendrà l'idioma, sinó que també descobrirà amistats d'arreu de l'Estat espanyol i també d'Europa, Estats Units, Amèrica Llatina i Àsia Central. Amb els anys, aconseguirà viatjar a tots aquells llocs dels quals havia conegut amistats en el seu pas per París.

Foto: Valentina Domènech Borràs

Possiblement, la intensitat d'aquells anys a París la faci sentir, encara avui dia, una mica parisenca. Un cop acaba la seva estada a París, decideix tornar a Catalunya. Però no ho farà encara a Tivissa, sinó a Barcelona. Allà treballarà de minyona durant la seva estada.

Un cop torna a Tivissa, continua lluitant per la llibertat, la pròpia, però sobretot la col·lectiva, i per fer-ho, necessita conèixer els seus orígens i reclamar justícia per la causa del seu pare. Grà-

cies a la perseverança de la seva filla Valentina, el sumariíssim número 3 de Tarragona anul·la el judici de l'Ignasi de Ca Carquinyol. Conèixer què va passar amb el seu pare va ser dolorós, però ho considera necessari per fer justícia i, sobretot, perquè conèixer ens dona l'oportunitat de no tornar a repetir la història.

Dona proposada per l'Ajuntament de Tivissa

Pura Sentís Jornet

Va ser la primera dona regidora de l'Ajuntament de la Torre de l'Espanyol per un partit d'esquerres. Era una gran aficionada a la cultura, a la poesia i, sobretot, a la pintura. La seva pintura era el reflex del seu caràcter; sobretot hi predominava la pintura figurativa. Va fer moltes exposicions i va vendre molts quadres. Destacava pel seu caràcter obert i extravertit.

Torre de l'Espanyol, 1948

Torre de l'Espanyol, 2015

Primera regidora de Torre de l'Espanyol (1979). Pintoras

Filla única de pagesos humils. Va estudiar tota la infància al col·legi de nenes de la Torre fins als 14 anys. Ja de petita destacava pels seus ideals i la facilitat d'escriure i de pintar.

Es va dedicar intensament a la família i a pintar. Amb 23 anys, es va casar amb Josep Perelló Jornet, i als 25 anys, va tenir la seva única filla, la Mònica. La Pura destacava pels seus ideals avantguardistes i polítics. Influenciada políticament pel seu pare pel fet d'haver passat una guerra, i també per mossèn Masip, un gran idealista del seu temps, tenia ideals catalanistes i d'esquerres.

Va ser la primera dona regidora de l'Ajuntament de la Torre de l'Espanyol per un partit d'esquerres. Va ocupar les carteres de Cultura i Sanitat a les primeres eleccions municipals després del franquisme, el 1979.

De les coses que més la van fer sentir orgullosa va ser treure a la llum la primera revista de la Torre, La Tarris d'Alboçalaz (antic nom del poble), i impulsar amb el seu grup excursions, xerrades, tallers a l'escola i l'actuació del cantant Lluís Llach a la Torre. Tam-

bé organitzava, anualment, un aplec de sardanes a la Torre de l'Espanyol. Era una gran aficionada a la cultura, a la poesia i, sobretot, a la pintura. Va començar practicant pintura a llapis i, més endavant, es va muntar un estudi propi. La seva pintura era el reflex del seu caràcter; sobretot hi predominava la pintura figurativa. Va fer moltes exposicions i va vendre molts quadres. No pintava per concursar, pintava per plaer. Es va presentar al concurs per crear l'escut municipal de la Torre l'any 1999, i en fou la guanyadora. Destacava pel seu caràcter obert i extravertit. Gràcies a això, es va relacionar amb gent molt culta del territori: escriptors, pintors, advocats, historiadors, metges...

Malauradament, va morir jove, el 21 de desembre del 2015, amb 67 anys.

Foto: Pura Sentís Jornet

Dolores Ferre Viaplana

En esclatar la guerra a les nostres contrades va aparèixer un grup armat anomenat la brigada de la Mort, quan van arribar a Vinebre hi va haver una dona que va tenir l'empenta de moure tot un poble aquesta dona va ser dolors Dolores Ferré Viaplana.

Vinebre
24 de juliol de 1944

Esposa de Victor, forner i mare d' aquella que avui coneixem com Lolita de Rué

Una història de transmissió oral transcorreguda a la guerra civil ens conta que en esclatar la guerra a les nostres contrades va aparèixer un grup armat que s'anomenava " La Brigada de la mort" i que a cavall de cotxes negres, amb calaveres pintades, anaven a buscar homes pels pobles per matar-los en nom de la revolució.

La gent estava esgarriada havien matat molts homes a Falset, a La Fatarella,, a Calanda i a tants altres llocs. Un dia aquests cotxes amb calaveres van arribar a Vinebre, a la plaça de la Constitució, anaven molt armats i des del balcó de Ca on Joan van dir que venien a buscar uns homes de Vine-

bre perquè anessin a declarar a Tarragona. La gent estava escarmentada i no volia marxar en aquells individus devien haver discussions fortes i enmig de l' embull HI VA HAVER UNA DONA QUE VA SABER REACCIONAR I QUE VA TENIR PROU EMPENTA PER MOURE TOT UN POBLE, VINEBRE que en aquell any rondava els 800 habitants.

Aquesta dona va ser Dolores Ferré Viaplana.

Dona proposada per l'Ajuntament de Vinebre

Foto: Dolores Ferre Viaplana

TERRA ALTA

Conxita Clua Foz

Mestra de professió, comença a treballar amb 18 anys. Llavors la cridaven «doña Conxita», però l'any 2002, quan es jubila després de molts anys de dedicació al seu poble i a la seva feina, ja era només «Conxita». Ha estat una de les impulsores a crear l'Associació de Dones d'Arnes i a recuperar la jota. També ha fet de cuinera a l'Hort de Fortunyo, on els clients estaven encantats amb els seus àpats. Dona amb una gran força, empena, llum i energia, malgrat els entrebancs de la seva vida.

Arnes, 11 de setembre de 1940

Mestra

Foto: Conxita Clua Foz

Dels 4 als 10 anys, va viure a Barcelona amb els seus pares. Amb 11 anys, va entrar a estudiar interna al col·legi de les Teresianes de Tortosa. Quan tenia 12 anys, va morir la seua mare, però, a pesar d'aquest gran daltabaix, el seu pare va voler que seguís estudiant a les Teresianes, on va acabar el batxillerat i, a continuació, va fer Magisteri i les oposicions. El seu pare li va regalar una moto per poder anar a treballar.

El seu primer lloc de treball va ser a Vall-de-roures; sempre explica que, als 18 anys, els alumnes li deien «doña Conxita», i quan es va jubilar, li deien «Conxita» només. Va treballar a Horta de Sant Joan, Pena-Roja de Tastavins, Lledó i Arnes.

El dia 20 d'agost de 1965, es va casar amb Francisco Clua Miralles, amb el que segueix feliçment casada. Fruit d'aquest matrimoni va tenir tres fills i sis nets, als quals sempre ha cuidat i estimat.

El 1970 anul·laven la seua plaça de mestra a Arnes i va agafar l'excedència per dedicar-se de ple a la família. L'any 1979 va tornar a incorporar-se com a mestra i, des de l'any 1984 fins al 2002, va treballar a l'escola d'Arnes, on es va jubilar contenta perquè la seua filla agafava el relleu.

Sempre ha estat una gran dona i una gran mestra, entregada a la família, al poble i a la feina. L'alumnat i el professorat que va treballar amb ella la recorden en molt afecte i estima.

Quan encara no es parlava de la importància de caminar per a la salut, ella ja hi anava tots els dies de bon matí. També ha estat una de les primeres impulsores a crear l'Associació de Dones d'Arnes, a recuperar la jota, a participar en totes les activitats que es fan a l'església. Ha format part de

les corals que hi ha hagut al poble i fa deu anys que va començar a estudiar piano, una assignatura pendent.

També va fer de cuinera i amfitriona de l'Hort de Fortunyo, l'hotel rural familiar, on els clients marxaven encantats dels àpats tan deliciosos que els preparava.

La vida, però, no ha estat sempre fàcil: la salut li ha donat algun ensurt i

va patir la gran pèrdua de Joan, el seu segon fill, en un accident. Tot i les grans adversitats que li ha portat la vida, la Conxita ens ha demostrat que és una gran lluitadora i ha fet tots els possibles per seguir endavant. Esperem que segueixi amb aquesta força, empena, llum i energia que transmet durant molts anys!!!

Dona proposada per l'Associació de Dones d'Arnes

Foto: Conxita Clua Foz

Maria Villarroya Galcera

La Maria del Torrat, de Batea. Dona treballadora, valenta, de caràcter fort i molt familiar, que encara que no va poder tenir molts estudis, es va convertir en una dona emprenedora que es va fer a ella mateixa, emprenent un negoci quan els temps no eren favorables per a les dones. Va obrir una carnisseria, on va començar venent solament porc i, poc a poc, van anar ampliant el negoci posant a la venda els productes propis d'una carnisseria amb productes fets artesanalment. Va morir l'any 2020 en plena pandèmia de la COVID-19, als 87 anys. Va morir feliç i rodejada de qui més estimava i la van estimar.

Batea, 18 de setembre de 1932

Batea, 7 de juny de 2020

Carnissera

La Maria del Torrat de Batea. Dona treballadora, valenta, de caràcter fort i molt familiar, que encara que no va poder tenir molts estudis, es va convertir en una dona emprenedora i lluitadora. Emprengué un negoci quan els temps no eren favorables per a les dones, ja que

l'únic paper que tenien era el de casar-se, tenir fills i cuidar-se del marit, els fills i la casa.

Va néixer el 18 de setembre de 1932 a Batea, en plena República, on va transcorre la major part de la seva vida, fins que va morir l'any 2020 en plena pandèmia de la COVID-19, amb 87 anys.

Els seus pares, Miquel Villarroya, pagès, i Rosa Galcera, dona de casa, eren gent senzilla. Maria va ser la gran de tres germans. Es va casar amb Manuel Suñé Aguiló, també de Batea, i van tenir tres fills, dos nois i una noia.

La seva infància va estar marcada per la Guerra Civil Espanyola, ja que quan va esclatar, ella tenia 4 anys. La seva adolescència i joventut no va ser fàcil, immersa en una postguerra que va ser dura per a tothom. L'any 1950,

a causa de les circumstàncies, va marxar cap a Barcelona a servir per ajudar econòmicament els seus pares i germans petits, fins que uns anys després va decidir tornar al poble per casar-se.

L'any 1955 es casava amb Manuel i començà una nova vida. Com sempre deia ella: «quan ens vam casar, no teníem ni oli al setrill».

L'any 1957, just l'any de donar a llum el seu primer fill, emprengué un negoci amb la seva mare, qui li va assegurar que li aniria bé, així que decidí obrir una carnisseria.

Foto: Maria Villarroya Galcera

El 1959 tingué el seu segon fill i, al cap de tres mesos de néixer la seva filla petita el 1965, va morir la seva mare, víctima d'un càncer de mama, amb 53 anys, fet que la va marcar molt, ja que, a partir d'aquell moment, va haver de fer-se càrrec del seu pare, germans, marit i fills.

Però com era una dona emprenedora, valenta i no li feia por la feina, va decidir tirar-ho endavant; tot i que el seu marit no hi estava molt d'acord, ella creia que era el millor que podien fer per al futur de tots. Van començar venent solament porc i, poc a poc, van anar ampliant el negoci posant a la venda els productes propis d'una carnisseria amb productes fets artesanalment.

Aquesta decisió li va donar una estabilitat econòmica bona, per poder viure bé, però també li va suposar molta feina i esforç. Va haver de treballar molt per poder tirar-ho tot endavant, però van anar passant els anys i va anar aconseguint els seus objectius. Un dels primers i primordials objectius per a ella va ser poder casar el seu germà petit, ja que va ser com una mare per ell. Ell sempre li va estar molt agraït.

L'altre germà es va quedar solter i va viure tota la vida amb ella. Amb molt

d'esforç, va fer grans els seus fills i els deixà un bon patrimoni, perquè el que va començar sense «oli al setrill» es va convertir en un negoci pròsper, amb granges, terres i patrimoni. Encara que tots van col·laborar per fer-ho realitat, ella va ser el pilar en el qual tots es van sostenir per obtenir-ho. Va treballar a la seva carnisseria fins que es va jubilar amb 65 anys i va passar el relleu al seu fill gran, qui, en l'actualitat, encara té la carnisseria.

Va ser sòcia de l'Associació de Dones La Templada de Batea des del dia que es va fundar fins que va morir, on sempre va participar en totes les activitats que es feien. La seva vellesa va ser bona, va tenir 8 nets i 3 rebesnetes. Sempre explicava que n'havia passat de tots els colors al llarg de la seva vida, però que estava contenta perquè ara que s'havia fet gran estava bé i rodejada de tota la seva família.

L'any 2015 va morir el seu marit, un cop fort que va superar, però ja no va tornar a ser la mateixa. Ella, va morir l'any 2020, en plena pandèmia, als 87 anys i rodejada de tota la seva família.

Dona proposada per l'Associació de Dones la Templada

Josefina Fígols Giné

La Josefina, finalitzada la Guerra Civil i ja adolescent, comença a treballar com a aprenent de modista, una feina que mai més no abandonarà. Va treballar per a importants cases d'alta costura de Barcelona, entre elles, a Santa Eulàlia del Passeig de Gràcia. D'aquest temps, recorda com anava a les cases de l'alta burgesia barcelonina. Va crear la seva pròpia marca de moda, FILQUE. Va ser una pionera en la fabricació de biquinis. Als seus 93 anys i mig, continua sent una dona creativa, optimista, vital, emprenedora i salvaguarda de les idees ecologistes.

Batea, 1928
És viva

Modista

La Josefina Fígols va néixer a la Vila Closa de Batea, al costat de «lo Puntalet», el punt més alt del poble vell. Era el 29 de juny de 1928. Filla d'en Miquel (de cal Civil) i la Rosa (de cal Rapat), pagesos bateans que, com molts altres, van haver d'emigrar cap a Barcelona. La família va passar per Molins de Rei i per Barcelona, més concretament pel barri de Les Corts, on obririen una bodega. Eren els anys previs a la Guerra Civil.

Foto: Josefina Fígols Giné

La Josefina surt del poble, però sempre que pot, passa llargues temporades amb els seus iaïos a Batea. Durant la Guerra Civil, els seus pares l'envien al poble quan comencen els bombardejos de l'aviació feixista sobre la ciutat de Barcelona. Bona part del temps de la guerra la passa a Batea amb un altre germà i cosins. Sovint estaven al terme d'Algars, a un mas de la família acompanyant els avis que havien quedat sols perquè tenien els fills a la guerra.

Finalitzada la Guerra Civil i ja adolescent, comença a treballar com a aprenent de modista, una feina que mai més no abandonarà. Aquests anys de joventut van estar marcats per les calamitats de la postguerra. Ella recorda que, al seu barri, molts joves van morir de tuberculosi. Això la va dur, en les hores d'esbarjo, a practicar esport, rem al port i altres esports de pilota. A més, el seu interès per la natura va fer que practiqués l'excursionisme. Altres activitats que li agradaven eren dibuixar, el teatre i el cinema.

Va anar desenvolupant la seva vida laboral al món de la moda. Va treballar per a importants cases d'alta costura de Barcelona, entre elles, Santa Eulàlia del Passeig de Gràcia. D'aquest temps recorda com anava a les cases de l'alta burgesia barce-

lonina, a emprovar i entregar vestits a Sarrià i Sant Gervasi, on va conèixer alguns personatges famosos d'aquells anys, com la família de l'escriptor Josep Maria de Sagarra.

No va trencar mai el lligam amb el poble i quan podia tornava a casa dels iaïos per anar al camp. Recorda que per anar al mas, portava pantalons, la qual cosa li va comportar algunes crítiques. «Com és que una dona anava amb pantalons?».

L'any 1951 es va casar a Barcelona, quan tenia 23 anys. I, amb el pas del temps, tingué 2 fills. Com a emprenedora que era, es va establir pel seu compte, creant la seva pròpia marca de moda anomenada «FILQUE». Són els anys 50 i 60 del segle passat. L'empresa fabrica roba interior de dona i banyadors. Ella dissenyà nombrosos models de banyadors. Va ser una pionera en la fabricació de biquinis: la primera que va fabricar i va portar aquests biquinis als mostraris quan encara ningú els demanava. Al cap d'uns anys, es va projectar una pel·lícula on apareixia un biquini, i llavors sí que li van començar a reclamar aquells models que ella havia fet temps enrere. Els teixits dels primers banyadors que va dissenyar eren de cotó i niló, eren pesats, i la seva inquietud per donar elasticitat als teixits la feia visitar els fabricants de teixits de Terrassa per demanar que introduïssin gomes en la trama dels teixits. Per fi algú li va fer cas i va sorgir la lycra.

Durant aquests anys, emmalalteix del cor. El seu interès pel tema de la salut la va portar a conèixer i estudiar el naturisme i a practicar el vegetarianisme i, més tard, el veganisme. Aquesta necessitat d'apropar-se a la natura la va dur, als anys 60 del segle passat, a

tornar al poble, deixant la seva aventura empresarial a Barcelona i tornant a les seves arrels a Batea, on va continuar cosint en el seu propi taller de confecció.

Tot això ho compaginava anant al mas a retrobar-se amb la natura: anava a collir olives, ametlles i plantes medicinals. A Batea, es troba un ambient marcat totalment pel franquisme, on els joves tenien com a únic entreteniment els bars, el futbol, el ball de la Germandat, les festes i les misses i processons del bo de mossèn Prudencio. Parlant amb els infants i joves, veu la necessitat de promoure activitats de desenvolupament artístic i d'esport. Així va impulsar un grup de majorettes per a les xiques i una banda de cornetes i tambors per als xics. Això va permetre que actuessin en molts pobles i ciutats. Recorda l'actuació a Reus, a la festa major, o la desfilada per Les Rambles de Barcelona amb les majorettes de La Catalana de Gas, entre altres actuacions.

L'excursionisme també el fomentava fent caminades pel terme, fins al riu Algars, amb les noies. Va organitzar obres de teatre per a nens i joves, i espectacles de participació teatral, desfilades de moda amb vestits del passat... Quan algú volia fer una activitat o un assaig, anaven a demanar consell i a practicar a casa de la tia Josefina del Xalet.

El seu interès pel món del naturisme i l'agricultura en la dècada dels anys 70 la fa connectar amb els moviments d'agricultura ecològica de França, concretament amb l'agricultura biodinàmica.

Més endavant, va veure la necessitat que les dones s'organitzessin. Moltes

d'aquelles nenes que havien estat majorettes s'havien fet grans i creen l'Associació de Dones La Templada. La tia Josefina proposa, a aquesta entitat, la promoció del Mercat Medieval per donar a conèixer els aspectes medievals del poble. Aquest mercat es continua fent en l'actualitat. L'any 2018, l'Associació de Dones li va fer un homenatge per commemorar el vintè aniversari de la fundació d'aquest mercat. Ha estat la dissenyadora d'in-

finitat de vestits medievals, inspirant-se de vegades en vestits que buscava en imatges de pintures medievals, aportant sempre el seu toc creador i personal. Als seus 93 anys i mig, continua sent una dona creativa, optimista, vital, emprenedora i salvaguarda de les idees ecologistes. Una de les millors representants de la història de l'ecofeminisme a Catalunya.

Glòria Alcocer Corbatón

Va exercir 38 anys dels 41 de professió com a mestra a l'escola de Bot. A més a més, de desenvolupar la feina com a mestra va exercir una forta influència en cadascú dels alumnes que van passar per les seves aules, que en 38 anys en van ser molts!!! A més a més de ser mestra de l'escola va arribar al càrrec de Directora, finalitzant aquest període de vida laboral a l'edat de 60 anys, l'any 1999.

Villafranca del Cid (Castelló), 28 de juliol de 1939

Actualment, encara resideix a Bot

Mestra jubilada

La seva mare es deia Maria Corbatón Insertis i la seva àvia materna, Dolores Insertis Calvo. Molt aviat van anar a viure a Valderroures (Terol) on la Glòria va passar la seva infantesa. Va anar a l'escola de les monges on va rebre una formació marcada per la religió, sense descuidar la formació cultural, molt avançada per aquella època. En aquell centre la Glòria va destacar per la seva capacitat intel·lectual i per la seva gran capacitat per al dibuix. Als 12 anys, gràcies a una germana de la seva mare, es va traslladar a Vinaròs (Castelló), on va estudiar amb gran dedicació acabant el batxillerat elemental i després el magisteri, sense perdre temps es va preparar per opositar i aconseguir una plaça de mestra propietària. Mentre es preparava va exercir de mestra interina a Ulldecona on va ser molt ben acollida entre el professorat especialment per la directora del centre escolar i per l'alumnat. Va aprovar les oposicions al novembre de 1958. L'elecció de plaça en propietat al cap d'uns dies. Destinació: Palanques, un poblet molt petit situat molt a prop del Santuari de la Salma i al costat del riu Bergantes, amb només 16 alumnes (tots els del

poble). Palanques i la seva realitat social li va obrir les portes a un estil de vida totalment diferent. Va plorar molt d'enyorament, però va treballar en cos i ànima per a no defallir i donar a aquells nens i nenes la millor formació possible en tots els aspectes.

Foto: Glòria Alcocer Corbatón

Encara conserva una carta de l'inspector d'ensenyament on li diu textualment ("Celebro tenga usted, aspiraciones a progresar en su carrera"). Mai oblidarà els 16 mesos que va viure a Palanques. La seva primera experiència amb el Títol de Maestra Nacional de Primera Enseñanza, la va marcar molt fins a l'extrem que es resistia a marxar d'aquell poblet tant estimat i, per fi, atenent al desig de la seva mare es va decidir a demanar una plaça al

concurs de trasllats. Va demanar Bot, atenent a la bona comunicació que li proporcionaria el tren que en aquells temps era molt important.

I va ser com un dia de setembre del 1961 alguns botencs que estaven a l'estació van veure baixar del tren una joveneta molt ocupada per a portar l'equipatge que semblava que li pesava molt. Un dels homes la va ajudar portant-li la maleta costa Amunt fins arribar al poble. La noieta va quedar agraïda i l'home content.

A partir d'aquell dia es tancava la porta d'unes vivències entranyables i s'obria una altra porta plena d'interrogants. La primera ajuda només arribar a Bot va ser una senyal d'una acollida general molt gratificant. Tant és així que al cap de poc temps (molt poc) ja tenia clar el que havia de fer: buscar un habitatge per a poder portar a Bot a la seva mare i la seva iaia. Va trobar un al carrer Major, Ca Fermín.

Així va ser com aquest carrer es va enriquir amb tres veïnes noves. La Glòria estava convençuda que havia trobat el poble perfecte per a viure a gust. L'alegria i les satisfaccions van ser totals... però al començar el curs 1964-65 el seu nomenament com a Directora de tota la comunitat educativa li va suposar un canvi molt significatiu que i va produir una certa inquietud. Ella es considerava sense preparació suficient i li va costar assumir aquella responsabilitat.

Ser la directora d'una Agrupació Escolar Mixta li "venia gran". Va tenir temps d'adaptar-se (van ser 19 anys que li van semblar una eternitat)

Decididament ella era una mestra i prou. Durant aquests anys els canvis

socials i polítics van portar també canvis a l'escola, i fins i tot a la seva vida personal.

La mestra joveneta de 1961 va anar madurant i va començar anar de "colla" d'amigues i amics va passar a comprometre's amb un noi, el Tomàs de Ca Morellet, i va arribar la boda el dia 13 d'agost de 1967. Aviat canvi de domicili perquè es van inaugurar les casetes per als mestres, situades al davant del pati de l'escola.

I aviat va néixer el primer fill. Havia de buscar estratègies per a seguir en la docència sense massa entrebancs. Ella confessa que l'ajuda de la seva mare li va anar de meravella, i la solució, el remei per a no defallir i continuar amb l'energia suficient.

Perquè van arribar dos fills més, un nen i una nena. S'havia de tirar endavant, i se'n va sortir.

Mentrestant van arribar dues companyes joves i molt actives que van donar al centre un aire de renovació que ja el necessitava. Aquella renovació va obligar a actualitzar els seus plantejaments perquè de cap manera desitjava restar al marge dels canvis positius. No podia imaginar que aquelles noies al arribar el 25è aniversari de la seva entrada a l'escola de Bot, li prepararien una magnífic homenatge.

Van fer-ho de manera que la sorpresa per a la Glòria va ser majúscula. Autoritats i personalitat al seu voltant, i el pati de l'escola ple de gent de totes les edats escoltant els parlaments amb l'emoció molt visible.

L'homenatjada va confessar què el cor semblava que li volia esclatar. Escrits de felicitació de companys i

inspectors Regals preciosos. Records que mai oblidarà.

I els anys van anar passant i de sobte va prendre consciència que havia arribat el moment de pensar en la conveniència de jubilar-se. S'ho va pensar amb molta cura. S'estimava l'escola i la seva dedicació als nenes, però l'energia ja no era la mateixa, i l'alegria pròpia de la joventut tampoc. A més, no podia suportar la idea de que els alumnes no els pogués atendre com es mereixen, per una manca important de les condicions que sempre havia procurat tenir (energia, creativitat, alegria, il·lusió...) S'acomiadaria en acabar el curs, al juny de 1999.

Els 41 anys exercint de mestra (38 a Bot) van donar per a molt. Especialment tantes experiències li suposaven una riquesa interior que conservaria com un tresor.

Molta gent li preguntava, I ara senyoreta no s'avorrirà?

Aquests auguris no es van complir. Encara que, de vegades, ella es preguntava a sí mateixa, i l'enyorament el podré suportar?

El destí li va oferir una oportunitat que no va deixar perdre: dirigir la redacció de la revista local "El Pedrís". Van ser 13 anys d'esforç, perquè la vida de la revista s'allargués molts anys més i tenint un objectiu molt clar: proporcionar als seus lectors l'oportunitat de millorar el coneixement del català tant reprimit pel franquisme. Recordava la seva satisfacció per haver estat testimoni de la introducció del català a l'escola, i d'haver fet un reciclatge molt intens per a ser capaç d'importar les classes en català.

A més, la seva participació com a membre de la coral durant molts anys li donava ocasió de practicar el cant molt present dins del seu àmbit familiar des de molt petita.

I el pertànyer a l'Associació contra el Càncer de Tarragona i de les Terres de l'Ebre li ha fet, i encara li fa contribuir a millorar amb el seu granet de sorra a la investigació i la lluita contra aquesta terrible malaltia de la qual va ser víctima el seu marit. I així, participant en aquestes activitats tant positives i en altres com la Creu Roja, Unicef, Centre Maragall, Missioners..., procura ser útil per a la comunitat mundial.

Ella es conscient de la seva edat poca cosa més pot fer, però accepta amb bon ànim la situació actual. Amb una consigna que va fer seva el primer dia d'aquest 2022: "Año Nuevo, vida nueva, con el Amor Universal Más Fuerte y Renovado".

Dona proposada per l'Associació de Dones Donzella de Bot

Carme Manyà Aros

Durant la guerra, va fer d'auxiliar d'infermeria a l'hospital de sang de Bot. Es va formar com a modista pel sistema Martí a Barcelona i, més endavant, es va fer càrrec de la carnisseria familiar. Carme era una dona oberta de mires, tolerant, que no s'escandalitzava per res, una dona a qui la societat de l'època va encotillar amb el seu conservadorisme.

Bot, 17 d'abril de 1924
Bot, 28 d'agost de 2018

Modista i carnissera

Carme era la filla mitjana d'una família pagesa de Bot: tenia un germà més gran, Antonio, i una germana més petita, l'Angelita. Va néixer l'any 1924, en plena dictadura de Primo de Rivera. La seva infantesa i adolescència va transcórrer en un context de grans canvis demogràfics, econòmics i polítics, d'especial rellevància, especialment per una dona.

Els seus primers estudis els va fer a Bot, amb la mestra doña Marciana. Va estudiar poc, l'habitual en aquell temps, però prou per deixar veure que tenia mà i es defensava bé amb els números i escrivint.

Arribada la Guerra Civil, durant la Batalla de l'Ebre, a Ca Paladella (casa senyorial de Bot) s'instal·là un hospital de sang on s'estructurava l'assistència als soldats ferits al front. Carme tenia llavors 14 anys i, potser perquè destacava per espavilada o potser perquè vivia prop, li van demanar que anés a ajudar a l'hospital donant assistència a la infermera, tallant i preparant benes i gases i altres tasques que li encomanaven.

La Carme va ser clau en el desenllaç del llibre *El monarca de las sombras*,

de Javier Cercas, ja que fou ella qui guià el premiat escriptor fins al lloc on va morir el seu familiar, ja que ella estava treballant a l'hospital de sang quan va arribar ferit del front i li va poder mostrar el lloc on va passar les seves últimes hores, donant així un final a una recerca familiar i a una novel·la. La guerra va arribar a Bot quan el pare de la Carme era regidor a l'Ajuntament pel partit d'Esquerra Republicana, qui va haver de marxar del poble, primer a Barcelona i finalment a França. Carme recordava al seu fill unes paraules que el seu pare li va dir a sa mare, quan va haver de marxar: «Me'n vaig, no perquè hagi fet res malament, sinó perquè he de parar el primer cop». El pare de Carme va morir al cap d'uns anys a Carcassona a causa d'un ictus, sense poder tornar a Bot a veure la seva família.

Així, acabada la guerra, el germà gran, Antonio, es va fer càrrec de les terres familiars. La Carme no volia ser només una dona pagesa; la seva passió era cosir, li agradava molt i sempre que podia anava a casa la tia Rita, una veïna, a ajudar-la. Amb els pocs mitjans d'una família treballadora de l'època, quan tenia 18 anys, se'n va anar a Barcelona, a casa d'unes familiars, per matricular-se i estudiar Corte y confección pel sistema Martí, o Patronatge, que era com ho anomenava ella.

De tornada al poble, va instal·lar el seu taller a casa i va començar a treballar de modista per a la gent del poble. Es va portar revistes de Barcelona i es feia els seus propis patrons i dissenys. Cosia tot allò que li demanàvem: tant feia arreglos com vestits de comunió, de celebració...

L'any 1946 es va casar amb Salvador Cortés, ramader, fill del poble i d'una família que tenia una de les tres carnisseries locals. Carme va començar a ajudar a la carnisseria, i amb els anys, va acabant fent-se'n càrrec. Les tasques de la matança dels animals, el mandongo, i la venda de productes van ocupar-li el seu temps i va deixar la feina de modista. No obstant això, aquesta era la seva passió i sempre que podia s'apropava a casa d'unes veïnes que cosien i les ajudava només pel gust de cosir una estona. Fins a la seva mort, va cosir la roba de casa i dels de casa sempre que podia; era feliç quan li portaven uns pantalons per fer una vora o un vestit per arreglar. Com ens repeteix el seu fill, «fer de modista era la seua passió».

A la carnisseria, a mesura que la seva sogra anava fent-se gran, Carme n'anava agafant el relleu. Al poble, cada carnisseria tenia la seva clientela, una clientela que li era fidel i que sovint passava per les dificultats pròpies de l'època. Les carnisseries sovint fiaven i cobraven quan es podia. Els millors anys de la carnisseria foren quan es va començar a construir la central nuclear d'Ascó: molta gent del poble va anar a treballar-hi i

els diners van «córrer» més. La gent va deixar de criar animals a casa i passaven més per la carnisseria.

L'any 1959, Carme va agafar el tifus. El seu fill recorda la gran capacitat de sofriment que tenia la seva mare, com se sobreposava al malestar i a les dificultats.

Treballava per l'economia familiar, criava el seu fill i la seva fila i duia la intendència familiar, i, com hem dit, encara li quedava temps per anar a cosir. Carme era una dona oberta de mires, tolerant, que no s'escandalitzava per res, una dona a qui la societat de l'època va encotillar amb el seu conservadorisme.

L'any 1989, Carme es va jubilar i, al cap d'un temps, van tancar la carnisseria. Carme es va mantenir molt activa a casa fins que, en pocs anys, va perdre la seva filla Lola, l'any 2012, i el seu espòs Salvador, el 2013. Aquests dos fets dolorosos, i en especial el primer, per inesperat, van minvar la fortalesa d'una dona valenta.

Finalment, l'any 2018, Carme va morir deixant a la seva família i a la seva comunitat l'empremta indeleble d'una dona carismàtica, forta i treballadora. *Informació facilitada pel fill de Carme Manyà Aros, Antonio Cortés Manyà, estudiós local autor de diversos llibres sobre Bot, la seva història i costums.

Dona proposada per l'Ajuntament de Bot

Teresa Barberà i Puchol

Va ser corresponsal de banca i política. Va ser la primera dona alcaldessa de les Terres de l'Ebre i va ocupar diverses conselleries comarcals. Cal destacar la seva gran tasca aconseguint reobrir moltes escoles dels pobles de la Terra Alta que havien estat tancades. La Teresita va deixar un gran record.

Caseres, 1934

Caseres, 1998

Corresponsal de banca. Política

Teresa Barberà Puchol, filla de pagesos, Mercè Puchol Trilles i Mariano Barberà Villagrasa. Va néixer el 28 de febrer de 1934 al poble de Caseres, comarca de la Terra Alta, i va morir la nit de Sant Antoni l'any 1998.

Quan només tenia dos anys, el seu pare va ser empresonat víctima de la repressió franquista pel fet de ser alcalde de Caseres durant la República i, com a conseqüència d'aquesta repressió, moriria dos anys després.

Els seus estudis primaris els va cursar al col·legi de Caseres, on, anys més tard, va exercir com a mestra. El seu afany per saber la porta a seguir la seva formació a la secció femenina d'Alcanyís.

Es va casar, l'any 1960, amb Miquel Pellicer Sanmartí, natural de Caseres, i el 1967 va néixer el seu únic fill, Mariano Pellicer Barberà, pel qual ens expliquen que tenia devoció.

De professió fou corresponsal del Banc Bilbao i de Banca Catalana. L'abril de 1979 s'inicia en la política i passa a formar part de l'oposició a l'Ajuntament de Caseres. El 1988 és nomenada vi-

cepresidenta del Consell Comarcal de la Terra Alta fins al 1991, quan va ser nomenada alcaldessa de Caseres durant dues legislatures. El desembre de 1993 és nomenada de nou consellera ocupant diferents comissions i consells dintre del Consell Comarcal de la Terra Alta. A més, compagina les responsabilitats institucionals amb el seu treball de corresponsal de banc i mestressa de casa. De la seva carrera política, entre altres coses, cal destacar la seva gran tasca aconseguint reobrir moltes escoles dels pobles de la Terra Alta que havien estat tancades, enviant tots els seus alumnes a l'escola de la capital de la comarca, Gandesa.

Foto: Teresa Barberà i Puchol

L'any 1997, per problemes de salut, es veu obligada a deixar el treball de corresponsal de banc, però es manté a l'alcaldia. Un any després, el 17 de gener del 1998, en una de les nits més assenyalades per aquest petit

municipi, on se celebra la gran festa de Sant Antoni, Teresa Barberà Puchol mor unes hores abans d'iniciar la festivitat a la seva casa de Caseres, fet que provoca que se suspenguin tots els actes previstos.

El novembre del 2010, com a reconeixement pòstum, el seu fill recull a l'auditori Felip Pedrell de Tortosa el

premi a la primera dona alcaldessa de les Terres de l'Ebre atorgat per l'Associació de Dones Empresàries, Directives i Emprenedores de les Terres de l'Ebre (ADEDE).

Dona proposada per l'Ajuntament de
Caseres

Carme Meix i Fuster

Llicenciada en Filologia Catalana i guanyadora de diversos premis literaris, ha publicat set llibres, principalment novel·les, tres dels quals estan ambientats en el seu municipi natal, Gandesa.

Des de jove, ha estat activa a les activitats locals: el cor parroquial, l'Agrupació Dramàtica Fontcalda, Ràdio Gandesa, La Veu de la Terra Alta...

Gandesa, 1937

Professora de català

Es va casar als 27 anys. Mentre va viure a Gandesa, va participar en moltes activitats locals: al cor parroquial, a l'Agrupació Dramàtica Fontcalda, a la Ràdio Gandesa, a La Veu de la Terra Alta...

Un cop casada, va establir-se a Barcelona. Aquí, i amb quatre fills petits, va anar a la universitat, on va estudiar Filologia Catalana. Després de fer oposicions, va treballar com a professora de català en un institut de Santa Coloma de Gramenet fins que es va jubilar.

Obres literàries (es recullen només les que tenen a veure amb Gandesa):

- La dansada
- Collita de foc
- Els cims invencibles

Foto: Carme Meix i Fuster

També ha col·laborat en diversos diaris i revistes: L'Avui, L'Ebre —que després va ser La Veu de l'Ebre—, la revista dels EMD, diverses revistes publicades a Gandesa...

Actualment, publica poemes i alguna crítica literària al seu blog: <http://lacarmeta.blogspot.com>

Dona proposada per l'Associació

Maria Lluís Cabels

Gandesana des del 1938, ha estat la veu de la Terra Alta. Va ajudar a impulsar, a desenvolupar i mantenir dinàmica Ràdio Gandesa, fins que es va jubilar l'any 2005. Va posar en marxa una emissora d'ona mitjana a Gandesa l'any 1963, que el franquisme va fer tancar, juntament amb 22 emissores més a Tarragona i l'Ebre. No es va reactivar fins a l'any 1983, amb freqüència modulada, amb Maria Lluís al capdavant.

Batea, 15 d'octubre de 1938

què es va jubilar, va ser directora de Ràdio Gandesa.

Locutora de ràdio

Va néixer a Batea el 15 d'octubre de 1938. Quan la seva família fugia de la guerra i anava cap a Saragossa, a Maella els van parar i van tornar enrere, quedant-se a Batea, d'on era la seva mare Filomena Cabels. Hi van estar uns dies fins que retornaren a Gandesa, on tenien la casa familiar.

Sempre ha viscut a Gandesa. Va anar a l'escola, a l'edifici de les Escoles Velles. Els seus mestres van ser doña Agustina, doña Maria, don Alfonso i don Miquel Ferrer. Va estudiar fins als catorze anys. Després, va estar a casa i al camp. En temps de verema, mai va faltar a l'escola.

L'any 1963 va ser una de les iniciadores de la primera emissora del municipi, una emissora d'ona mitjana que, per iniciativa del telegrafista Basilio Ruiz, es va engegar amb la col·laboració d'Andreu Pedrola i Carme Meix, entre altres. Va durar un parell d'anys, però el franquisme la va fer tancar perquè hi havia moltes i se solapaven.

L'any 1983, sent regidora de Cultura, exposa a l'Ajuntament la seva inquietud de reobrir l'emissora. El mateix consistori la va fer portaveu i va treballar un any sense cobrar. A partir d'aquí i fins a l'any 2005, moment en

Foto: Maria Lluís Cabels

Dona pionera i valenta, va ser de les primeres regidores de Gandesa els primers anys de la democràcia i no va dubtar en encapçalar un projecte i una feina, a Ràdio Gandesa, no sempre a l'abast de les dones en aquella època.

Des de sempre, ha estat una col·laboradora a l'església arxiprestal, al costat dels diferents rectors, i continua dedicant-s'hi amb plenitud. I en temps anteriors va ser regidora de l'Ajuntament i membre activa de diferents institucions culturals.

La ràdio que va deixar la Maria és un autèntic tresor per als melòmans i amants de la música, on encara es conserven centenars de vinils amb els quals, manualment, la Maria omplia de música les llars terraltines.

Dona proposada per l'Associació Dona Gandesana

Lourdes Rallo Lombarte

Lourdes va començar a treballar de molt petita i en molts llocs: fent de mainadera, en una trencadora d'ametlles, veremant, confeccionant abrics per a l'exèrcit... Una dona emprenedora i valenta que va obrir, amb els anys, una botiga de queviures, un estanc, un modern supermercat i un bar musical. Va restaurar una masia que va ser la primera casa de turisme rural a la Terra Alta. Ara, amb 81 anys, continua treballant, sobreposant-se a tots els entrebancs de la vida.

Peñarroya de Tastavins, 6 de setembre de 1940

És viva i viu a Horta de Sant Joan

Empresària / emprenedora

Lourdes Rallo Lombarte, nascuda a Horta de Sant Joan un 6 de setembre de 1940, filla de Cinta Lombarte Redon, nascuda a Peñarroya de Tastavins, i de Bruno Rallo Fornos, originari d'Horta. Lourdes va néixer en plena postguerra, anys molt durs en què va patir molta fam. Eren una família molt pobra. Quan ella tenia només 5 anys, va morir el seu pare a l'edat de 40 anys, de tuberculosi, fet que va dificultar encara més la seva situació, sense diners i amb molts deutes adquirits per aquesta malaltia. A casa, es van quedar amb la seva àvia també malalta, la seva mare i el seu germà Álvaro de 9 anys; per aquest motiu, tots van haver de treballar molt dur per poder portar el menjar a taula.

Foto: Lourdes Rallo Lombarte

Sense poder anar a l'escola, als 8 anys va entrar a treballar de mainadera per una família adinerada del poble. A les nits, un senyor li feia classes, així va poder aprendre a llegir i escriure. Ella volia anar a treballar a les feines del camp, ja que es guanyaven més diners, però ningú la volia per la seva curta edat. Al cap d'uns anys, ja feia feines agràries i guanyava 15 pessetes al mes i, si tenia alguna hora lliure, ho compaginava amb el treball a una trencadora d'ametlles, a unes 10 pessetes mensuals. Als 13 anys, la seva mare va obrir una petita botiga on venien aliments per als animals. Amb 17 anys, va començar a veremar i fer totes les feines de la vinya per tot Catalunya, i així va continuar fins als 21 anys, quan es va casar amb qui és el seu marit, Joan Grau Cots, que treballava a una fusteria amb un salari de 150 pessetes, amb el qual no arribaven a poder pagar el lloguer d'una petita casa on vivien. Per aquest motiu, va haver de treballar confeccionant abrics de l'exèrcit, on podia guanyar 30 pessetes per cada peça, i en podia fer uns tres al dia. Gràcies a la venda de la fusta d'un pinar propietat de la seva mare, van poder obrir un petit negoci, una petita botiga de queviures i un estanc, tot al mateix local. I el seu germà Álvaro va marxar a Tortosa per obrir un altre negoci també dedicat a l'alimentació.

Foto: Lourdes Rallo Lombarte

La Lourdes i en Joan van tenir dos fills, Ricard i Marcos. Els dos parts van ser molt dificultosos: va perdre la vesícula biliar i un ronyó, cosa que li va comportar una pèrdua severa de salut. Al cap d'uns anys, van poder comprar la seua primera casa i, als anys 1970, van comprar un terreny on més tard es van construir una casa i als baixos hi van posar un modern supermercat. La Lourdes, a part de ser molt treballadora, també era una gran emprenedora. Uns anys després, van comprar

un bar musical, l'any 1985, com a negoci per als seus fills; això els comportà molts bons ingressos, els quals van resultar en la compra d'una finca amb una masia senyorial del segle XVIII, la qual es va restaurar i va ser la primera casa de turisme rural de la Terra Alta. Fins i tot va obtenir un premi com a millor casa de pagès de Catalunya.

Actualment jubilada, amb 81 anys, ha superat una cirurgia protètica i un càncer. Continua treballant molt: li agrada cosir, fer treballs manuals i és una gran experta en patchwork. Tampoc ha renunciat a les noves tecnologies i a les xarxes socials, i ha fet diferents cursos informàtics. En resum, una dona extraordinàriament forta, llesta i emprenedora, que sempre ha sabut sobreposar-se a totes les dificultats i entrebancs que la vida li ha posat al davant.

*Dona proposada per **Col·lectiu de Dones Bàrbara d'Horta de Sant Joan***

Foto: Lourdes Rallo Lombarte

Mercedes Asensio Cots

La Mercedes va ser la primera dona tractorista del municipi d'Horta: l'any 1977 va obtenir el carnet de tractorista juntament amb 25 homes del poble. En paraules de la seva filla, la Mercedes els deia: «Si trebal·leu, sereu independents; no us haureu de sotmetre a cap home i podreu prendre les vostres decisions».

Horta de Sant Joan, 25 d'abril de 1929
Horta de Sant Joan, 17 de gener de 2021

Primera dona tractorista l'any 1977. Peixatera i agricultora

La mare va néixer el 25 d'abril de 1929, la tercera de cinc germans, a la postguerra, una època de molta misèria. La iaia venia peix, quan havia d'acompanyar algun viatjant, la mare, que era petiteta, ja s'havia de quedar a vendre peix. En aquell temps, es venia a la plaça de l'Ajuntament, davall els porxos i, com feia molt fred, amb tres caps de fusta del peix, es feia una caseta per resguardar-se del vent. Per tot això, va anar molt poc a l'escola i només va aprendre a sumar. Una veïna del carrer li va ensenyar a cosir i així podia fer-se ella la roba.

Físicament no era molt alta, però estava molt ben proporcionada. Ella sempre va dir que de petiteta havia estat molt lletja.

Va conèixer el nostre pare, un noi molt guapo, alt i que no sabia res de pagès, però es va enamorar d'ella i, com era foraster, va haver de deixar-ho tot per a venir al poble amb ella.

Als 47 anys va venir un cataclisme a casa: la mort del meu iaio i, dos mesos després, la mort del meu pare. Va quedar la iaia gran i la meva germana amb 13 anys. Després del dol, va venir

la rebel·lia, va lluitar com una fera per conservar el seu patrimoni i tirar endavant la família.

En aquell temps, el Servicio de Empleo y Acción Formativa (SEAF-PPO) del Ministeri de Treball a Tarragona ajudava els pagesos i es van organitzar uns cursos per obtenir el carnet de tractorista. Juntament amb 25 homes del poble, va matricular-se a les classes teòriques i pràctiques. I uns mesos després, esdevenia la primera dona tractorista del municipi d'Horta de Sant Joan, el març de 1977.

Foto: Mercedes Asensio Cots

Va comprar un tractor que ara ja podia utilitzar perquè no volia deixar que les terres es quedessin ermes.

Era molt parladora, potser producte del seu ofici de peixatera, però anava amb la veritat per davant, encara que tenia algun disgust per això mateix.

Foto: Mercedes Asensio Cots

Com moltes dones va ser molt valenta i lluitadora però sense perdre mai la seva feminitat.

Tant a la meva germana com a mi, ens va ensenyar a treballar i a tenir els peus sempre a terra, estimant les nostres arrels, com ella deia: «Si trebal·leu, sereu independents; no us haureu de sotmetre a cap home i podreu prendre les vostres decisions».

*Dona proposada per **Col·lectiu de Dones Bàrbara d'Horta de Sant Joan***

Delfina Coiduras Ascaso

Delfina Coiduras Ascaso va ser una mestra molt recordada i apreciada per l'alumnat femení de la Fatarella des del 1953 fins al 1976. En una època on no hi havia massa interès perquè les dones tinguessin estudis, sobretot en el medi rural, Delfina va posar molt èmfasi, de manera ferma i rigorosa, però també molt pràctica, en donar a les noies d'aquells anys els coneixements necessaris per al seu desenvolupament com a persones.

Ayerbe (Osca), 1 d'abril de 1906
Móra d'Ebre, 19 de setembre del 2002

Mestra d'escola

Va exercir la seva activitat professional a l'escola de la Fatarella des del 1953 fins al 1976, juntament amb el seu marit Enrique, també mestre.

Durant la Guerra Civil, el matrimoni estava treballant a Binèfar, i es van haver d'exiliar a França quan va entrar l'exèrcit franquista. En passar la frontera per Vielha, separaven els homes de les dones i nens. Ell va estar al camp de concentració d'Argelès-sur-Mer i ella es va quedar amb els nens al centre de França i, posteriorment, a Koksijde (Bèlgica). Delfina va arribar a anar fins a Brussel·les, al consolat, per poder fer les gestions per agrupar la família. Van estar a Saragossa fins a l'any 1952, quan se'ls va concedir poder tornar a exercir. Ho van fer a Torla, a la província d'Osca. Ja tornaven a ser oficialment mestres, però havien de demanar la plaça a una altra província perquè eren mestres republicans. Es van decidir per Ascó i, a la fi, per la Fatarella, on ja es van establir definitivament.

Delfina s'ocupava de les classes de les xiquetes i el seu marit Enrique de la dels xiquets, com marcava l'època. «El primer curs vaig tenir-ne 56. Teníem la classe plena. Per les noies, venien les dones de la Sección Femenina. No em van posar mai cap mala nota, malgrat saber que jo era una mestra sancionada. Havíem d'enviar cada mes una butlleta amb les hores que havíem treballat el tema del Espiritu Nacional. Com a mi m'agradava molt cantar, ensenyava cançons a les noies, però no vaig tenir cap problema».

Dona proposada per l'Ajuntament de la Fatarella

Foto: Delfina Coiduras Ascaso

Josefa Benavent Suñé

Ulls badats, somnis de pau. Vida llarga de poca escola i molt treball. De la suor dels camps als fogons i l'olor de la fusta. Quan tot al seu voltant es va aturar, les emocions filaren versos. Com una nena de 80 anys, les paraules adormides cristal·litzaren en el poemari Soñé que soñaba el mundo.

La Pobla de Massaluca, 8 de gener del 1932

Treballadora al camp, a casa i a la fusteria (ajudant)

Josepa Benavent Suñé va néixer el 8 de gener de l'any 1932 a la Pobla de Massaluca. Ulls petits, badats de por i estrangera, van haver d'enfrontar el rostre gran i cruel de la Guerra Civil. La poesia de la Josepa transpira l'empremta que el conflicte entre veïns i germans va deixar al cor de sis anys.

Amb una vida llarga de poca escola i molt treball, va anar saltant dels jocs d'aigua i terra a la suor dels camps, a l'olor de la fusta als racons de la casa. Només tenia vint anys quan es va casar pagesa i enamorada. Entre els seus records més feliços, guarda el naixement de les dues filles, les dues netes, els dos nets i la primera vegada que va veure el mar; va tastar l'aigua per poder creure que sí, era salada.

Un dia, quan la sobtada mort del seu home li va aturar la vida, va començar a brodar versos. Com una nena que fa un descobriment, amb la saviesa d'una dona de vuitanta anys, entre borrons i fils de goma, les paraules adormides, cristal·litzaren en el poemari Soñé que soñaba el mundo. El llibre recopila els versos que a la Josepa li van encendre llums i obrir camins. Temes universals: la vida, la mort, l'amor, el desamor, l'esperança, la so-

ledat, el silenci, els records, la natura, les arrels... I un gran NO a la violència, a la destrucció del planeta, a l'abús del poder.

El poemari és una petita edició que les seves filles, netes i nets li van regalar un any per Nadal. Aquell també va ser un moment molt feliç.

*Dona proposada per **Associació de Dones la Trobada***

Foto: Josefa Benavent Suñé

Antònia Serres Buenaventura

És historiadora i és la persona que ha escrit i documentat més fets històrics al Pinell. Des de l'any 2006, ha organitzat cada any una exposició amb les fotografies recuperades a la Biblioteca Nacional de Madrid sobre el poble després de la Batalla de l'Ebre. També de fotos antigues i actuals, que mostren paisatges i gent del Pinell al llarg del segle XX, treballant al camp o a la mina, el futbol, l'escola, les festes, els amics i amigues, la jota...

Pinell de Brai, 1945

Professora jubilada

Antònia Serres Buenaventura, domiciliada al Pinell de Brai, mestra llicenciada en Geografia i Història i actualment jubilada. Ha treballat durant 39 anys a centres d'ensenyament primari de Granollers, Mollet del Vallès i Barcelona, amb un parèntesi de sis anys al Lycée International de Saint-Germain-en-Laye, prop de París. Des del 1996 fins al 2005, ha treballat com especialista de Ciències Socials a l'IES Pau Claris de Barcelona.

- Des de l'any 1995, ha col·laborat regularment a la revista local del Pinell Fatumer i és membre de l'Associació Cultural Pi del Broi. També ha estat membre del Centre d'Estudis de la Terra Alta fins a la seva clausura.
- Des de l'any 2008, ha publicat el llibre Desfeta i recuperació, guerra i postguerra al Pinell de Brai, sobre les conseqüències de la guerra al Pinell i la recuperació posterior.
- Els noms de lloc i de persona del Pinell de Brai, un recull de la toponímia i l'antroponímia del poble i el seu terme.
- Xiquets i xiquetes de la guerra, amb 27 memòries de les experiències viscudes durant la guerra.
- Un segle d'imatges del Pinell, un recull de fotografies antigues sobre el poble.

- Notícies del Pinell (1811-1938), recull de notícies sobre el Pinell.
- La gent i el poble i Viure i treballar al Pinell, recopilació d'articles publicats a la revista Fatumer.

L'any 2005 va realitzar un fris cronològic amb fotografies a gent del poble, una per a cada quinta, des d'un nen de mesos fins al veí més gran del poble de 96 anys, exposades al Centre Polivalent.

Foto: Antònia Serres Buenaventura

Des de l'any 2006, ha organitzat cada any, per a la festa major, una exposició amb les fotografies recuperades a la Biblioteca Nacional de Madrid sobre el poble després de la Batalla de l'Ebre. També de fotos antigues i actuals, que mostren paisatges i gent del Pinell al llarg del segle XX, treballant al camp o a la mina, el futbol, l'escola, les festes, els amics i amigues, la jota... Sobre la reconstrucció efectuada per Regiones Devastadas, amb fotogra-

fies de l'Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre de Tortosa.

Ha realitzat exposicions a Granollers, Montmeló, Móra d'Ebre, Flix, Tivissa i Gandesa, amb unes 35 fotografies de dones del tercer món, realitzades en diversos viatges a Amèrica i Àsia.

*Dona proposada per l'Ajuntament del
Pinell de Brai*

Mercè Cardona Viña (ca la Pavana)

La meua vida ha sigut de color de rosa... com el carbó.

La Mercè va ser una d'aquestes dones que, per circumstàncies de la vida, va recórrer sola aquest camí. La història de la Mercè ens recorda que les dones d'avui som hereves de les dones que, com ella, han tret les pedres del camí i han demostrat que la fortalesa d'una persona rau en el seu interior i que és capaç de trencar les normes escrites i no escrites.

Prat de Comte, 1935

Pagesa

Anys després de la Guerra Civil, la vida als pobles transcorria amb una naturalitat forçada per la necessitat. Necessitat de passar pàgina d'uns fets que havien partit en dos la societat de l'època i que gairebé havien escapçat una generació sencera. La vida i els anys anaven passant i, sobretot als pobles, calia acceptar uns rols establerts que atorgaven a la dona poques ocasions de destacar en un àmbit que no fos l'estrictament familiar: cap nom femení es troba en les actes municipals, ocupant càrrecs públics o al capdavant d'algun negoci... Però és indubtable el paper de les dones com a eix cohesionador de la societat ferida que va quedar després del conflicte bèl·lic i com a pilar d'una estructura social i econòmica basada principalment en l'agricultura.

Aquest paper el desenvolupaven, majoritàriament, a l'ombra de la figura masculina de torn, com correspon a una societat obertament patriarcal com la d'aleshores, i poques eren les dones que estaven soles al capdavant de l'economia familiar. Però sempre hi ha excepcions. La Mercè va ser una d'aquestes dones que, per circumstàncies de la vida, va recórrer sola aquest camí.

Ara la Mercè té 86 anys i quan li preguntem per la seva vida, les paraules li surten com si les hagués guardat ben endins per regalar-nos-les un dia:

Soc la Mercè Cardona Viña i la meua vida ha sigut de color rosa... com el carbó.

Vaig nèixer el 12 de setembre de 1935. Soc la petita de cinc germans: als tres grans no els vaig conèixer, i la meua germana Miquela va morir a la guerra a causa d'un projectil que va caure a la Codolada. Encara recordo els taüts a la pallissa del corral de Passamon-te... No ens van deixar tenir-la a casa. I recordo els anys que la meua mare no em va deixar anar a la Fontcalda el dia de la festa perquè ja no teníem a la Miquela.

No teníem res, però a casa no vam passar gana; vam anar treballant la terra i comercialitzant mel i productes dels camps.

Em vaig casar als 23 anys amb Francisco Viña Lahosa. Encara recordo el dia com si fos avui, el dia 5 de febrer, Santa Àgueda, quina nevada! Un any més tard vaig tenir la meua filla, la Mercè.

Quan tenia 31 anys, el meu marit va caure malalt. Tenia un mal dolent i vam operar-lo a la Clínica Quirón, a Barcelona. Vaig pagar amb tot el que tenia per poder salvar-lo, però al cap

d'un any va morir. Ell tenia 36 anys, jo 33 i la meua filla encara no tenia 10 anys. El mateix any vaig enterrar el marit, la mare i el pare.

Em vaig quedar sola, amb la meua filla. Ella va anar a l'escola del poble i jo vaig continuar treballant la terra. Tot i que vaig tenir més d'una ocasió de tornar-me a casar, no vaig voler fer-ho, perquè pensava que cap home voldria la meua filla com el seu pare. També vaig tenir l'ocasió de marxar a treballar a prop de Barcelona, però mai vaig voler marxar del poble. Amb la meua filla vam cuidar-nos i vam cuidar els meus sogres.

Quan la Mercè tenia 23 anys, es va casar amb un xic del Pinell. Ells no em van deixar, van quedar-se a viure amb mi i jo els vaig donar l'habitació més gran de la casa.

Després, la vida ja va ser diferent. Tot i estar sola, els tenia a ells i em van donar dues netes que van portar l'alegria a casa.

Tot i les penúries que he passat, mai he venut res. No he tingut molt, però no he envejat res.

Ara tinc 86 anys, estic tocada de tot arreu i les cames ja no van, no puc treballar, però tothom coincideix a dir que ja he treballat prou.

La vida ha canviat molt. Penso que abans, amb menys, érem més feliços! Pensem que no cal afegir res més. Per moltes més dones com la Mercè!

*Dona proposada per **Associació de Dones Teix d'Engrilló (Prat de Comte)***

Foto: Mercè Cardona Viña

Foto: Mercè Cardona Viña

Josefina Domènech Urgell

Va ser una dona valenta per l'època. Era llevadora (comadrona) i anava caminant als pobles dels voltants, com a Corbera d'Ebre, per ajudar a néixer la major part d'infants. Ella era l'encarregada d'injectar la penicil·lina, la qual cosa feia durant totes les hores del dia i de la nit. Una dona amb un tarannà molt modern per l'època.

Nascuda abans del 1940
Vilalba dels Arcs

Llevadora

La seva activitat a Vilalba va ser al voltant del 1946 aproximadament, i a partir de 1947, data del meu naixement, la seva dedicació i entrega va ser ja definitiva, tenint la titularitat de Vilalba, Gandesa i el Pinell, on exercia com a llevadora i practicant en parts, donant injeccions i fent visites.

Es traslladava als pobles confrontants caminant. Algunes vegades, la venien a buscar amb carros o cavalleries des del Pinell o Gandesa, recollint-la al tram del camí que es trobés.

Era coneguda la presència de transeünts de raça gitana que acampaven a les casetes i pallers, alguns en desús, als afores del poble per l'atenció sanitària rebuda, sobretot a l'hora de parir.

En algun cas, es va desplaçar a masies del terme per atendre algun malalt reclos, sempre a peu.

El subministrament de la penicil·lina injectable era complicat: s'havia d'injectar a les hores convingudes, fos l'hora que fos. Ella entrava a les cases, obria la llum, escalfava aigua i cap al seu capellà convenient. Després, tancava tot i marxava. Tenia dit als fami-

liars que no s'aixequessin i no estiguessin pendants de la seva visita.

Així van transcórrer els seus dies, fins que les coses i el món, a poc a poc, van anar evolucionant i ella va anar adaptant-se a les circumstàncies del moment.

*Dona proposada per **Associació de Dones del Mòn Rural***

Foto: Josefina Domènech Urgell

Pilar Cantarella Fontcoberta

De petita, va viure al Convent de Quintana de la Orden, ja que quan tenia només 2 anys va morir la seva mare. La seva joventut ja la va passar a Vilalba, on el seu pare era metge. Va poder estudiar Infermeria a Barcelona i va exercir de practicant a Santa Coloma de Cervelló. Mare de quatre fills, l'únic sou que cobrava era el de cada injecció que posava.

Vilalba dels Arcs, 13 de juny de 1928
Viu a Santa Coloma, té 93 anys i es manté prou bé

Practicant

Pilar Cantarella Fontcoberta va néixer el 13 de juny de 1928. És filla de Joan Cantarell Bordalba, metge i fill de Valls i de M. Carmen Fontcoberta, filla de Jesús (Tortosa). Eren tres germans: dos nois i ella. Als 2 anys, va morir la seva mare, i una tia, germana de la seva mare que era la superiora a un convent de Quintana de la Orden, se la va endur per criar-la. La família es va reunificar quan el seu pare es va casar en segones núpcies.

Ella va passar bona part de la seva infantesa i joventut a Vilalba, on el seu pare era el metge. Durant el temps de la guerra, al seu pare el van destinar a Riudecanyes.

Va estudiar Infermeria a Barcelona, que era el que li agradava, tot i que els pares i unes ties mestres, que vivien al carrer Aribau, volien que fes Magisteri.

Es va casar al poble, amb un pagès, veí de la casa del costat on vivien. La primera filla va néixer molt prematura i després es va quedar cega, motiu pel qual van haver de buscar un lloc de treball a prop de Barcelona per poder donar estudis a aquesta filla. Era l'any 1953.

Van trobar plaça de practicant a Santa Coloma de Cervelló. Allí va exercir anant amunt i avall per tot el poble i a la Colònia Güell, amb una moto vanette.

A Santa Coloma, va tenir tres fills més. No parava de treballar i atendre els seus quatre fills, la qual cosa li va impedir poder anar a Madrid a treure's el títol de Ayudante Técnico Sanitario, que era l'únic lloc, en aquell moment, on el donaven. Per aquest motiu, no va poder entrar a treballar a la Seguretat Social.

Fins que es va jubilar, va continuar exercint de practicant amb l'únic sou de cobrar per cada injecció que posava.

*Dona proposada per **Associació de Dones del Mòn Rural***

Foto: Pilar Cantarella Fontcoberta

